

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**EI-HÂVİ'L-KEBİR İLE NİHÂYETU'L-MATLEB ADLI
ESERLERİN SATIM AKDİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA VE
METOT AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

Fethullah ATSIZ

13911003

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mesut BAYAR

Diyarbakır 2017

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**EL-HÂVÎ'L-KEBÎR İLE NİHÂYETU'L-MATLEB ADLI
ESERLERİN SATIM AKDİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA VE
METOT AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

Fethullah ATSIZ

13911003

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mesut BAYAR

Diyarbakır 2017

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “el-Hâvi'l-Kebîr ile Nihâyetu'l-Matleb Adlı Aserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Muhteva ve Metot açısından Karşılaştırılması” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin üç yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

24/02/2017

Fethullah ATSIZ

KABUL VE ONAY

Fethullah ATSIZ tarafından hazırlanan “el-Hâvi’i-Kebîr ile Nihâyetu’l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Muhteva ve Metot açısından Karşılaştırılması”adındaki çalışma, 24/02/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Metin YİĞİT (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Mesut Bayar (Danışman)

ÖNSÖZ

Gerçeğin ve doğrunun yolunu gösteren Allah'a hamd eder, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed(s.a.v)'e, onun ailesine ve ashabına salât ve selâm ederiz.

Bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu toplumlarda hukuk kuralları; toplumsal faaliyetleri zaptu rabt altına almak, problemleri çözmek, adaleti sağlayıp toplumsal barışı tesis etmek için hemen hemen her medeniyetin vazgeçilmez hedefidir.

Nitekim Hz. Peygamber de Medine'ye hicret ettikten sonra Medine'de kurduğu yeni düzende başta müminler olmak üzere, Yahudi kabileleri ve şehrin diğer unsurlarını kapsayacak şekilde bir anayasa metni/Medine vesikası oluşturmuştur. Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok hukuki düzenlemenin Medine döneminde inzal olması hukuk ve devlet olgularının organik bağına delalet etmesi açısından son derece önemli bir göstergedir.

İslam tarihi boyunca gerek devlet düzenini ve gerekse Müslümanların ticaret, miras, evlilik ve ibadetler vb. durumları belirli esaslara bağlamak ve bu bağlamda karşılaştıkları her yeni duruma özgü kaidelerin belirlenmesi ve problemlerin çözümleri hususunda müçtehitlerin göstermiş olduğu gayret ve çabalar, fıkıh ve fıkıh usulü ilimlerini ortaya çıkarmıştır.

Zamanla fetih hareketiyle İslam topraklarının genişlemesi sonucunda Müslümanların, Arap yarımadası gibi sade ve basit ortamlardan birçok medeniyete beşiklik eden, bünyesinde birçok farklı unsuru barındıran kozmopolit mekânlara yerleşmesiyle, iç ve dış birçok faktörlerin etkisiyle muhtelif mezhepler ortaya

çıkıştır. Nasılki farklı ortamlar farklı mezheplerin ortaya çıkmasına zemin teşkil etmiş ise aynı şekilde aynı mezhep müntesiplerinin farklı coğrafyalarda yaşaması sonucunda da mezhep içi farklı ekoller ortaya çıkıştır. İşte biz erken dönem Şâfiî müçtehitlerinden olan, Basra muhitinde doğup yetişen Ebû'l-Hasen el-Mâverdi ile Horasan muhitinde doğup yetişen İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin Şâfiî furû fikhının gelişimine olan katkılarını ortaya çıkarmak için bu konuyu incelemeye karar kıldık. İkisi de Müzenî'nin **Muhtasar** adlı eserini şerh etme gayesiyle telif ettikleri kitaplarını yani Mâverdi'nin **el-Hâvi'l-kebîr** adlı eseri ile Cüveynî'nin **Nihayetu'l-matleb** adlı eserini muhteva ve yöntem açısından karşılaştırmaya çalıştık. Şâfiî mezhebinin yaygın olduğu iki farklı muhitindeki içtihat farklılıklarını ortaya serimlemek için içtihadı açık olan satım akdi bölümünü esas alarak tezimizi hazırlamaya çalıştık. Ancak her iki şerhteki satım akdi bölümlerini muhteva ve yöntem açısından karşılaştırmak yüksek lisan tez seviyesini aşacağından dolayı biz konumuzu ribâ/faiz bölümüne kadar olan kısımlarıyla sınırlandırdık.

Dolayısıyla bu tezde, Şâfiî furû fikhın en önemli kaynaklarını tanıtmakla beraber mezhep içi görüş farklılıklarını ve bu farklılıkların sebeplerini, her iki müçtehidin metodunu ayrıca mezhep içinde içtihadın seyri ve dinamikliğini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Birinci bölümde iki müçtehidin biyografisi üzerinde durduk ve eserlerini doyurucu bir şekilde tanıtmaya çalıştık. İkinci bölümde her iki şerhin ilgili bölümleri muhteva açısından karşılaştırdık. Bu karşılaştırma yapılırken bazen her iki müçtehidin görüşleri art arda verilerek bazen de bir konu çerçevesinde her iki müçtehidin görüşünü iç içe aktarmaya çalıştık. Bununla beraber hemen hemen her konudan sonra konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunduk. Üçüncü bölümde ise her iki müçtehidin, konuları işlerken izlediği yöntem açısından değerlendirip tezimizi tamamladık.

“el-Hâvi’i-Kebîr ile Nihâyetu’l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Muhteva ve Metot Açısından Karşılaştırılması” isimli yüksek lisans tezimizin hazırlanmasında başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mesut BAYAR’a, tez konusunu öneren ve tahsil hayatımda önemli bir yeri olan değerli hocam Doç. Dr. Soner DUMAN’a, tez savunması esnasında yapmış oldukları düzeltme ve

katkılarından dolayı değerli jüri üyeleri Doç. Dr. Metin YİĞİT'e ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN'a ve bizlerin yetişmesinde katkıda bulunan bütün hocalarımıza teşekkür etmeyi ifâ edilmesi gereken bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfik Yüce Allah'tandır.

Diyarbakır 2017
Fethullah ATSIZ

ÖZET

Bu çalışmayla, Şâfiî furû fikhın gelişimine damgasını vuran Ebû'l-Hasen el-Mâverdî'nin **el-Hâvi'l-kebîr'i** ile İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-matleb** adlı eserlerinin, muhteva ve metot açısından karakteristik özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şâfiî mezhebinin erken dönem müçtehitlerinden olan Mâverdî ve Cüveynî, gerek ilmi kişilikleri bakımından olsun gerekse eserleri açısından olsun, Şâfiî mezhebindeki tesirleri tartışılmaz bir gerçektir. Kendilerine has üslupları, içtihat ederken takip ettikleri metotlar ve mezhebin genel kabullerine riayet etmeleri açısından mezhep içinde fevkalade önemli bir konuma sahiptirler.

Bu çalışma, Mâverdî ve Cüveynî'nin ilmi kişiliklerini, ilgili bölümlerin muhteva ve metot açısından karşılaştırmasını ele almaktadır. Bu çalışma sayesinde, hem Mâverdî'nin hem de Cüveynî'nin fikhi kişilikleri, bakış açıları ve mezhep içi konumları ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ebû'l-Hasen el-Mâverdî, İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, el-Hâvî'l-kebîr, Nihâyetu'l-matleb, Satım Akdi

ABSTRACT

The aim of this study is to find out the characteristic features of two works in terms of content and method. These two works are Nihayetu'l-matleb by Imâmu'l-harameyn el-Cüveynî and el-Hâvî'l-kebîr by Ebû'l-Hasen el-Mâverdî that made their mark on Shafi'i Islamic Law issues.

Among the early Islamic Law interpreters of Shafi'i sect, Cüveynî and Mâverdî's effect on Shafi'i sect both in terms of their scholarly personalities and their works is an indisputable reality. They have a very important position in the sect in terms of their distinctive style, the methods they use during jurisprudence and obeying the general acceptances of the sect or not.

This study deals with the scholarly personalities of Mâverdî and Cüveynî and the comparison of related chapters in terms of content and method. By means of this study, both Mâverdî and Cüveynî's scholarly personalities, their points of view and their position in the sect have been found out.

Key Words

Ebû'l-Hasen el-Mâverdî, Imâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, el-Hâvî'l-kebîr, Nihayetu'l-matleb, Contract of sale.

KISALTMALAR

<i>a.s.</i>	Aleyhi's-Selâm
<i>b.</i>	Bin
<i>bkz.</i>	Bakınız
CÜİFD	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>c.</i>	Cilt
<i>c.c.</i>	Celle celâluhû
Çev.	Çeviri
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>s.</i>	Sayfa
<i>sy.</i>	Sayı
<i>(s.a.s.)</i>	Sallallâhu aleyhi ve selem
<i>(a.s.)</i>	Aleyhi's-selâm
<i>ty.</i>	Tarih yok
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>yy.</i>	Basım Yeri Yok

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	1
II. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂVERDÎ VE CÜVEYNÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİKLERİ

1.1 MÂVERDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	4
1.1.1 Hayatı	4
1.1.1.1 Adı, Künyesi Nisbesi ve Lakabı.....	4
1.1.1.2 Doğumu ve Yetişmesi	4
1.1.1.3 Vefatı	6
1.1.2 İlmî Kişiliği	7
1.1.2.1 Hocaları	7
1.1.2.2 Öğrencileri.....	8
1.1.2.3 Eserleri	9

1.1.2.4 Mu'tezilî Olmakla Suçlanması.....	15
1.2 CÜVEYNÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ.....	16
1.2.1 Hayatı.....	16
1.2.1.1 Adı, Künyesi, Nisbesi ve Lakabı.....	16
1.2.1.2 Doğumu ve Yetiştirilmesi.....	16
1.2.1.3 Vefatı.....	18
1.2.2 İlmî Kişiliği.....	19
1.2.2.1 Hocaları.....	22
1.2.2.2 Öğrencileri.....	23
1.2.2.3 Eserleri.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ ŞERHİN İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1 SATIM AKDİNİN TANIMI VE HUKUKİ DAYANAĞI.....	30
2.1.1 Satım Akdinin Tanımı.....	30
2.1.2 Satım Akdinin Hukuki Dayanağı.....	32
2.1.2.1 Kitap.....	32
2.1.2.2 Sünnet.....	33
2.1.2.3 İcmâ.....	34
2.2 SATIM AKDİNİN KURULMASI VE FESHEDİLMESİ.....	34
2.2.1 Satım Akdinin Şartları.....	34
2.2.2 Satım Akdinin Feshedilmesi.....	37
2.3 SATIM AKDİNDE MUHAYYERLİKLER.....	38
2.3.1 Gâib Malın Satımı (Görme Muhayyerliği).....	39
2.3.1.1 Gâib Malın Satımını Câiz Görenlerin Delilleri.....	40
2.3.1.2 Gâib Malın Satımını Câiz Görmeyenlerin Delilleri.....	40

2.3.1.3 Gâib Malın Satımını Câiz Görenlerin Delillerine Yapılan İtirazlar	41
2.3.1.4 Şâfiî Mezhebine Göre Gâib Malın Satımının Hükümü.....	41
2.3.1.5 Gâib Malı Selem Akdindeki Gibi Tarif Etmek	43
2.3.1.6 Malı Satım Akdinden Önce Görmek Yeterli Midir?.....	44
2.3.1.7 Gâib Malın Satımında Muhayyerlik Hakkı	48
2.3.1.8 Malın Bir Kısmını Görmek	49
2.3.1.9 Bir Kısmı Görülen Elbisenin Satımı	51
2.3.1.10 Gâip Malı Nitelemenin Mahiyeti	53
2.3.1.11 Gâip Malın Satımında Meclis Muhayyerliği.....	55
2.3.2 Meclis Muhayyerliği	55
2.3.2.1 Meclis Muhayyerliğini Câiz Görmeyenlerin Delilleri	60
2.3.2.2 Meclis Muhayyerliğini Câiz Görenlerin Delilleri	61
2.3.2.3 Hanefî ve Mâlikîlerin Delillerine Yapılan İtirazlar	65
2.3.2.4 Meclis Muhayyerliğinin Sona Erdiği Durumlar.....	70
2.3.2.5 Meclis Muhayyerliğinin İntikali.....	72
2.3.3 Şart Muhayyerliği	75
2.3.3.1 Şart Muhayyerliğinin Tanımı ve Hukuki Dayanağı.....	75
2.3.3.2 Şart Muhayyerliğinin Süresi.....	75
2.3.3.3 Şart Muhayyerliğinin İntikali	77
2.3.3.4 Şart Muhayyerliği İle İlgili Genel Hükümler	78
2.3.3.5 Muhayyerlik Süresi İçinde Yapılan Tasarruflar.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HER İKİ ŞERHİN İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN METOT AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1 HER İKİ ŞERHİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	93
--	----

3.2 KONULARI İŞLEYİŞ ŞEKİLLERİ	97
3.3.SAHÂBE, TÂBİİN VE FUKAHÂNIN GÖRÜŞLERİNE YER VERMELERİ	101
3.4 MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİNE YER VERMELERİ..	102
3.4.1 İmâm Şâfiî'nin Görüşlerine Yer Vermeleri	102
3.4.2 İmâm Müzenî'nin Görüşlerine Yer Vermeleri	104
3.4.3 Şâfiî Ashâbının Görüşlerine Yer Vermeleri	106
3.4.4 Diğer Mezhep İmâmlarının Görüşlerine Yer Vermeleri.....	111
3.4.5 Kendi Görüşlerine Yer Vermeleri.....	113
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	121

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Bu çalışmada, **el-Hâvi'l-kebîr** ile **Nihâyetu'l-matleb** adlı eserlerin satım akdi kitabının ribâ bölümüne kadar olan kısımları muhteva ve yöntem açısından karşılaştırılmıştır. Şâfiî furû fikhının en muteber kaynakları arasında yer alan bu iki kitap; gerek İmâm Şafiî(204/820)'nin öğrencilerinden Müzenî(264/878)'nin **el-Muhtasar** adlı eserinin şerhi olması bakımından gerekse kendilerinden önceki başta kurucu İmâm, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin kavilleri olmak üzere diğer imâmların vecihlerine yer vermesi açısından mezhep içinde son derece önemli iki “otorite metin” olarak kabul edilir.

Çalışmamızın birinci bölümünde **el-Hâvi'l-kebîr** ile **Nihâyetu'l-matleb** adlı eserlerin müellifleri Ebu'l-Hasen el-Mâverdî(450/1058) ile İmâm'ul-Haremeyn el-Cüveynî(478/1085)'nin biyografilerine yer verildiği için daha ziyade biyografik kaynaklar kullanılmıştır. İbn Mâkulâ (475/1082)'nin **el-İkmâl**'ı, İbn Salâh (643/1245)'in **Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye**'si, Ebû Bekr b. Hallikân(681/1282)'in **Vefeyâtu'l-Ayân** ve **Enbâu Ebnâi'z-Zamân**'ı, Sübkî(771/1370)'nin **Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**'sı, Zehebî (748/1374)'nin **Siyeru A'lami Nübelâ**'sı, İbn Kesîr(774/1402)'in **el-Bidâye ve'n-Nihâye**'si, Suyûtî(911/1505)'nin **Buğyatü'l-Vuât**'ı, Kâtip Çelebi(1067/1657)'nin **Keşfü'z-zünûn**'u, Hayreddîn ez-Ziriklî (1976)'nin **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim** adlı eseri, bu bölümde kullanılan temel kaynaklardır.

İkinci ve üçüncü bölümde ise **el-Hâvi'l-kebîr** ile **en-Nihâyetu'l-matleb** adlı eserlerin ilgili bölümleri muhteva ve yöntem açısından karşılaştırıldığından Şâfiî furû

kaynakları daha çok kullanılmıştır. Bunların başında; İmâm Şâfiî(204/820)'nin **el-Ümm**'ı, Müzenî(264/878)'nin **el-Muhtasâr**'ı,Nevevî (676/1277)'nin **el-Mecmû**'ıve Şirbînî(977/1570)'nin **Muğnî'l-muhtâc** adlı eseri yer almaktadır.

Öte yandan diğer mezheplerin furû kaynaklarından da istifade edilmiştir. Söz konusu eserler şunlardır;Kâdı Abdülvehhab(422/1031)'ın **et-Telkîn**'i,Serahsî (483/1090)'nin **el-Mebsût**'u, Munbecî (686)'nin **el-Lübâb**'ı, Zeylaî (743/1343)'nin **Tebyînu'l-Hakâik**'i,Aynî (855/1451)'nin **el-Binâye**'si...

Ayetlerin kullanımında, ayet bilgisi metin arasında değil dipnotta gösterilmiş, sûre isimleri ise “el” takısı olmadan yazılmıştır.

Ayetlerin meali verilirken **Türkiye Diyanet Vakfı Kur'an-ı Kerîm Meali**'nden yararlandık.

Hadislerin dipnot gösteriminde Kütübü tis'a için Concordance (Konkordans) usûlü kullanılmıştır. Bunun dışındaki hadislerin dipnot gösteriminde ise müellifin ismi / kitabın ismi / cilt no / sayfa no / şeklinde bir metot takip edilmiştir.

Hadis kaynakları arasında; Buhârî'nin **el-Câmiu's-Sahîh**'i, Müslim'in **el-Câmiu's-Sahîh**'i Ahmet b. Hanbel'in **el-Müsned**'i, İmâm Mâlik'in **el-Muvatta**'sı,Abdurrezzak b. Hemmam'ın **el-Musannef**'i Suyûtî'nin **el-Câmiu's-sağîr**'i ve Beyhakî'nin **Sünenü'l-Kübrâ**adlı eserinden yararlanılmıştır.

Tezimizde geçen fihhi kavramları okuyucuya anlaşılır kılmak için dipnotlarda bazı açıklamalar ekledik. Fihhi kavramların açıklamasını yaparken Mehmet Erdoğan'ın **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**'nden ve Muhittin Özdemir'in, **Şafiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi** doktora tezinden istifade ettik.

Son dönem eserlerinden ise özellikle Abdulazîm ed-Dib'in **Fıkhü'l-İmâmi'l-Haremeyn el-Cüveynî** adlı eserinden ve **Diyanet İslam Ansiklopedisi**'ndeki ilgili maddelerden istifade ettik. Ayrıca kaynakçada isimlerini verdiğimiz diğer çağdaş ve klasik eserlerden, makalelerden de istifade ettik.

II. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI

Mâverdî'nin **el-Hâvî'l-kebîr**'i ile Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-matleb** adlı Őerhleri Şâfiî furu fıkıh literatüründe erken dönem eserleri arasında yer alan en önemli kaynaklardır. Bu iki eser muhteva açısından oldukça hacimli kaynaklardır. Tahkikli bir Şekilde neşredilen her iki Őerhten **el-Hâvî'l-kebîr** 18 cilt, **Nihâyetu'l-matleb** adlı eser de 19 cilt Şeklinde basılmıştır.

Bu iki Şerh kitabını bir bütün olarak muhteva ve yöntem açısından karşılaştırmak yüksek lisans düzeyini aŐacak kadar geniş olduğundan biz konumuzu satım akdiyle (Ribâ/faiz konusuna kadar)sınırlandırdık.

BİRİNCİBÖLÜM

MÂVERDÎ VE CÜVEYNÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİKLERİ

1.1 MÂVERDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1.1 Hayatı

1.1.1.1 Adı, Künyesi Nisbesi ve Lakabı

Mâverdî'nin tam adı Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî el-Mâverdî'dir.¹ Adı, Ali b. Muhammed künyesi, Ebû'l-Hasen'dir. Basra doğumlu olduğundan kendisine el-Basrî denilmekle beraber babası gül suyu/mâû'l-verd işiyle uğraştığı için² veya kendisi de gül suyu işiyle uğraştığından dolayı daha çok Mâverdî nisbetiyle tanınmıştır.³ Lakâbı ise Akdu'l-kudat'tır⁴.

1.1.1.2 Doğumu ve Yetiştirilmesi

Mâverdî hicrî 364 (974-975)'te Basra'da doğdu⁵. İlk eğitimini fıkıh alanında Basra'da Mutezilî âlim Abdulvâhid b. Hüseyin es-Saymerî(386/996)'den aldı. Daha sonra 398(1008) yılından önceki bir tarihte Bağdat'a giderek Ebû Hâmîd el-

¹ Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Halikân, **Vefeyâtu'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân**, Dâru's-Sâdir, Beyrut 1900, c.3, s.282.

² Cengiz Kallek, "Mâverdî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2003, c.28, s.180.

³ Ali b. Hibetillah b. Ca'fer b. Mâkulâ, **el-İkmal fî Ref'i'l-İrtiyâb an Mü'telif ve'l-Mühtelif fi'l-Esmâi ve'l-Kinâ ve'l-Ensâb**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c.1, s.477. ;Bedruddîn el-Aynî, **Meğânî'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâlî Meânî'l-Asâr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, c.5, s. 471.

⁴ Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, c.4 s.327.

⁵ Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

İsferâyîni(406/1016)'den fıkıh eğitimi almaya devam etti.⁶ Bağdat'ta Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bafî (398/929)'den edebiyat dersleri aldı. Hasen b. Alî el-Ciyîlî (439/1048), Muhammed b. Adî el-Minkarî, Muhammed b. Muallâ el-Ezdî, Ca'fer b. Muhammed el-Bağdâdî'den de hadis dersleri dinledi.⁷ Mâverdî senelerce Basra'da ve Bağdat'ta çeşitli alanlarda eğitim gördükten sonra birçok beldede kâdılık görevini üstlendi.⁸ Nisabur yakınlarındaki Ustuvâ'da başkadılık görevini yürüttükten sonra devamlı kalmak üzere Bağdat'a geri dönerek "Derbu'z-Za'ferânî" bölgesinde ikamet etmiştir.⁹

Mâverdî, Kâim Biemrillâh tarafından 422, 428 ve 435 yıllarında Büveyhî Emirleri Ebû Kâlicâr, Celâlû'd-devle ve Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e¹⁰ gönderilen diplomatik heyetlerde görevlendirildi. Bu görevleri İfâ ederken emirlerin ikram ve ihسانına mazhar oldu. Kâdılık maaşı yanında elde ettiği bu gelirler sayesinde refah içinde yaşadı.¹¹

Mâverdî, üstlendiği bu görevleri yerine getirirken doğruları emirlere söylemekten geri durmadı. Nitekim Halife tarafından Ebu Kâlicâr'a gönderilen heyette yer alan Mâverdî, Ebû Kâlicâr'ın "Sultân'ı A'zam Mâlikü'l Ümem" lakabını alma isteğini, bu lakapların emirlere uygun olmadığını belirterek karşı çıktı daha sonra heyet Kâlicâr'a Meliku'd-devle lakabının verilmesinde ittifak etti.¹² Yine Hâlîfe 429 yılının Ramazan ayında Celâlû'd-devle ibn-i Büveyh'e "Şehinşâh-ı a'zam/Melikü'l-mülûk" unvanlarının verilmesini emretti. Her ne kadar bazı âlimler Celâlû'd-devle'ye bu lakabın verilmesine cevaz verseler bile Mâverdî'nin de içinde bulunduğu bazı fakîhler ise Melikü'l-mülûk unvanının sadece Allah için kullanılabileceğini ifade ederek bu lakabın emirlere verilmesine şiddetli bir şekilde karşı çıktı. Celâlû'd-devle'ye yakın bir kimse olmasına rağmen Mâverdî'nin bu

⁶Osman b. Abdürrahmân b. Osman b. Mûsâ b. Ebi'n-Nasr el-Kürdî eş-Şehrezûrî İbn Salâh, **Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye**, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1992,c.2,s.636; Tâcüddîn Ebî Nasr Abdilvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, **Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye, Kâhire 1964 c.5, s.268; Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.180.

⁷İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s.637.

⁸Sübki, **Tabakât**, c.5, s.268.

⁹İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s.637; İbn-i Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.282.

¹⁰Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, **Siyeru A'lami Nübelâ**, c.18, Müessisetu'r-Risâle, Beyrut 1996, s.109.

¹¹Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.180.

¹²Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, yy., 1988, c.12, s.42.

unvanlara şiddetli bir şekilde karşı çıkması aralarındaki ilişkiyi kesintiye uğrattı. Ancak bir gün Celâlû'd-devle Mâverdî'yi huzuruna çağırdı. Mâverdî şiddetli bir korku içinde huzuruna çıktıktan sonra Celâlû'd-devleona şöyle hitap eder:

*“Benim kesin kanaatim o dur ki şayet sen birine ahbaplık gösterseydin mutlaka bana ahbaplık gösterirdin benim ile senin aranı açmaya sevk eden şey senin dinî hassasiyetinden başka bir şey değildir. Bundan dolayı benim nazarımda senin konumun daha da yükselmiştir.”*¹³

Mâverdî'nin bu fetvası Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den aktardığı bu hadise uygun düşmektedir: *“Kıyamet günü Allah katında en sadakatsiz isim Melikü'l-mülûk olarak isimlendirilen kişinin adıdır.”*¹⁴ Ebû Hureyre'nin aktardığı başka bir hadise göre ise *“Allahın azabının en şiddetlisine müstehak olan kimse kendini öldüren kişi ile Melikü'l-mülûk olarak isimlendirilen kişidir.”*¹⁵ Celâlû'd-devle bu lakabı aldıktan birkaç ay sonra vefat etti. Kısa bir süre içerisinde Benî Büveyh devleti de yıkıldı.¹⁶ Bu iki olay Mâverdî'nin devleti yönetenlere karşı bile doğruları söylemekten çekinmediğine zinhar delâlet eder. Mâverdî, bu vafından dolayı İslam tarihinde ilk kez Akdu'l-kudât unvanına mazhar oldu. 437 yılında Reîsürrüesâ ibnü'l-Müslime'nin vezirliğe getirilmesinden sonra Mâverdî siyaset sahnesinden çekilerek kendini tamamen ilmi faaliyetlere adadı.¹⁷

1.1.1.3 Vefatı

Mâverdî 30 Rebûlevvel 450(27 Mayıs 1058) tarihinde Bağdat'ta vefat etti. Rebûlahir ayının ilk Çarşamba gününde cenazesi Bâbü Harb kabristanına defnedildi.¹⁸ Ebû Tayyib et-Taberî(450/1059) gibi devrin önde gelen âlimleri ve birçok devlet adamı Mâverdî'nin cenazesinde hazır bulundu.¹⁹ Mâverdî kaynaklarda vakar, hilm, hayâ, tevazu, ihlâs, feraset ve üstün zekâ sahibi olarak nitelenir.²⁰ Hatîbel

¹³Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.271.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru's-Selâm, Riyâd 1999, Ebğadu'l-Esmâ ile'llâh/2, (8/45).

¹⁵ Ebû Ya'kub ishâk b. İbrahim b. Mahled et-Temimî el-Hanzalî el-Mervezî, **Müsned**, Mektebetu'l-İmân, Medine 1991, c.1, s.433.

¹⁶Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.271-272.

¹⁷Kallek, “Mâverdî”, **DİA**, c.28, s.180.

¹⁸Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.269.

¹⁹İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s.637.

²⁰Kallek, “Mâverdî”, **DİA**, c.28, s.180.

Bağdâdi(463/1070)²¹ ve İbnu'l Cevzî (597/1201) onu sikâ²²,İbn Hacer el-Askalânî(852/1449) ise sadûk²³ kabul etmektedir.

1.1.2 İlmi Kişiliği

Mâverdi kaynaklarda ashâbu'l-vucûh²⁴, Şafiî müçtehitimamlarının büyüklerinden biri²⁵, mezhebin hafızı²⁶,başkadı²⁷, hırslı, sultanların gözdesi, şan ve şöhrat sahibi, birçok ilimde otorite sahibi²⁸ gibi övgü dolu sözlerlevasıflandırılmıştır.

Mâverdî fıkıh, tefsir, usûl, edep ve siyaset alanlarında birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Bu ilim dallarında yetkinleşen Mâverdî birbirinden kıymetli eserler telif etmiştir.²⁹

Mâverdî'nin İlmi kişiliğini daha anlaşılır kılmak için hocaları, talebeleri ve eserlerini ayrı başlıklar altında incelemekte fayda gördük.

1.1.2.1 Hocaları

Fıkıh hocaları:

1-Ebu'l-Kâsım es-Saymerî(386/996)³⁰. Mâverdî, **el-Hâvî'l-kebîr** adlı eserinde es-Saymerî'den bir şey aktarırken “Şeyhimiz” ifadesini kullanır.³¹

2-Ebü Hâmid el-İsferâyînî(406/1016).³²**el-Hâvî'l-kebîr** adlı eserinde el-İsferâyînî'den de bir şey aktarırken de “Şeyhimiz” ifadesini kullanır.³³

²¹ Ebû Bekr Ahmet b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdi, **Târihu Bağdâd**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2002, c.13, s.587.

²² Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed b. el-Cevzî, **el-Muntazam fî Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, c.16, s.41.

²³ Ahmet b. Alî b. Hacer Ebû'l-Fadl el-Askalânî eş-Şâfiî, **Lisânu'l-Mîzân**, Müessisetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, Beyrut 1986, c.4, s.260.

²⁴ Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî, **Tabakâtu's-Şâfiyye li İbn Kâdi Şühbe**, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1987, c.1, s. 230.

²⁵ Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.268;İbn Kâdi Şühbe, **Tabakât**, c.1, s. 230;İbn Salâh, **Tabakât**, c.2,s.636.

²⁶ Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.268.

²⁷ Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

²⁸ Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.268.

²⁹ Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.267-268.

³⁰ İbn Kâdi Şühbe, **Tabakât**, c.1, s.230; Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.268.

³¹ İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s.636; Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî el-Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1994,c.16, s. 130.

³² Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.268.

³³ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.1, s. 175.

Müellifin hadis dalındaki hocaları şunlardır:

- 1- Cafer b. Muhammed el- Bağdâdî (387/997),
- 2- Muhammed b. Adî el-Minkarî,
- 3- Muhammed b. Muallâ el-Ezdî,
- 4- Hasen b. Ali b. Muhammed el-Ciylî (439/1048).³⁴

1.1.2.2Öğrencileri

1-Hâfız Ebûbekir Hatîb el-Bağdâdî (463/1070)³⁵,Mâverdî'den hadis tahsil eden Hatîb el-Bağdâdî, onun sika³⁶ olduğunu ifade ederek kendisinden bir takım rivayetler aktarmıştır.

2- Ebû'l Ferec Muhammed b. Ubeydillâh b. Hasen b. Hüseyin b. Ebî'l-Bekâ el-Basrî³⁷, Mâverdî'den fikh tahsil eden Ebû'l-Ferec ibn Ebî'l-Bekâ, Mâverdî'nin tüm kitaplarını aktaran ravidir.³⁸

3- Kâdî Ebû Abdillâh Mehdî b. Alî el- İsfarayînî³⁹,

4-Abdülkerîm b. Hevâzin Ebû Mansur el- Kuşeyrî (482/1089)⁴⁰,

5- Ebû Muhammed el-Mısırî (486/1093)⁴¹,

6-Ebû'l-Fadl Ahmed b. Hasen İbn Hayrûn (488/1095)⁴²,

7- Abdülmelik b. İbrahim b. Ahmed Ebu'l-Fadl el-Hemezânî el-Makdisî (489/1095)⁴³,

³⁴Zehebî, **Siyer**, c.18, s.64; İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s.637.

³⁵İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s. 282.

³⁶Bağdâdî 2002, c.13, s.587.

³⁷Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, **Buğyatu'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât**, el-Mektebetu'l-Asriyye, Lübnan 1964, c.1, s.170.

³⁸Süyûtî, **Buğyatu'l-Vuât**, c.1, s.170; Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.181.

³⁹Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.348.

⁴⁰Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.105-106.

⁴¹Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.135.

⁴²Muhammed Muavvaz-Adil Abdülmevcut, **Mukaddimetu'l-Hâvî'l-kebîr**, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1994, s. 64.

8- Alî b. Saîd b. Abdirrahmân b. Muhriz b. Ebî Osmân(493/1099), Ebu'l-Hasen el-Abderî adıyla tanınmaktadır.⁴⁴

9- Muhammed Ahmed b. Abdulbâkî Ebu'l-Fadâil er-Rabeî el-Mevsîlî (494/1100)⁴⁵, Mâverdî'den fıkıh ilmi tahsil etmiştir.⁴⁶

10- Abdulvâhid b. Abdülkerîm b. Hevâzin (494/1100)⁴⁷,

11. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Bedrân b. Alîel-Hulvânî(507)⁴⁸,

12- Ebû'l İz b. Ubeydullâh (526/1131),İbn Kâdiş olarak tanınmaktadır.⁴⁹ Ebû Saîd es-Sem'ânî'ye göre Mâverdî'den rivayet aktaran en son kişidir.⁵⁰

1.1.2.3 Eserleri

Ebû'l-Hasen el-Mâverdî usul, edep, fıkıh, tefsir, siyaset vb. birçok alanda kıymetli eserler telif etmiştir.

Kaynaklarda Mâverdî'nin hayatta iken eserlerini ilim dünyasına aktarmayıp gizlediği ile ilgili bir takım bilgiler yer almaktadır. Söz konusu bilgiye göre Mâverdî, hayatının son demlerinde güvendiği bir talebesine şunu vasiyet etmiştir:

“Falan yerde bulunan kitapların hepsi benim tasnif ettiğim kitaplardır. Cenâb-ı Allâh'a karşı halis bir niyet bulamadığımdan dolayı onları açığa çıkarmadım. Ölümle yüz yüze geldiğimi gördüğünde elini elimin üstüne koy, şayet elini tutup sıkarsam bil ki o kitaplar tarafımdan kabul edilmemiştir ve o kitapları al Dicle nehrine fırlat. Şayet elimi açıp senin elini tutmazsam bil ki bu kitaplar tarafımdan kabul edilmiştir. Olayı aktaran râvî, ardından şunları eklemiştir; Mâverdî ölüm ile yüz yüze geldiğinde elimi onun elinin üzerine koydum, o da elini

⁴³İbn Kâdî Şühbe, **Tabakât**, c.1, s.266.

⁴⁴Sübki, **Tabakât**, c.5, s.257-258.

⁴⁵İbn Salâh, **Tabakât**, c.1,s.97.

⁴⁶Sübki, **Tabakât**, c.4. s.102.

⁴⁷Sübki, **Tabakât**, c.5, s.225-226.

⁴⁸Zehebî, **Siyer**, c.19, s.380.

⁴⁹Zehebî, **Siyer**, c.19, s.558.

⁵⁰İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s.637.

açtı ve elimi tutmadı bu durum onun kitaplarını kabul ettiğinin alameti olduğunu anladım, ardından kitaplarını açığa çıkardım.”⁵¹

Talebelerinden Basra Kadısı Ebû'l-Ferec İbn Ebî'l-Bekâ Mâverdî'nin bütün kitaplarının ravisidir.⁵² Eserlerini hayatta iken yayılmasına izin vermediği şeklindeki rivayet herhalde doğru değildir. Çünkü **en-Nüket ve'l-Uyûn**'u Harîrî'ye, **Edebü'd-Dünyâ ve'd-Din** ve **Ahkâmu's-sultâniyye**'yi Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-Kafî'ye okuttuğu, son eseri **el-İknâ**'ı halifeye takdim ettiği bilinmektedir. **Kavânînü'l-Vizâre**'yi de 'mukaddimesindeki ifadelerle bakılırsa' ya Kâim-Biemrillâh'ın veziri Reîsürrüesâ İbnü'l-Müslime'ye veya Celâlüddeve'nin veziri Hibetüllâh b. Ali ibn Mâkûlâ'ya sunmuş olmalıdır.⁵³

Mâverdî'nin eserleri şunlardır:

1. el-Hâvîl-kebîr⁵⁴ Mâverdî'nin Şâfiî furû fıkıh alanında telif ettiği bu eseri, Müzenî'nin **Muhtasar** adlı eserinin şerhidir. Bazı yazma nüshalarda **Fıkhü's-Şâfiî** olarak isimlendirilmekle beraber kaynakların çoğunda **el-Hâvî** adıyla geçmektedir. Bir kısım kaynaklarda ise **el-Hâvî'l-kebîr** olarak adlandırılmıştır.⁵⁵ Mâverdî, mukaddimesinde **el-Hâvî** için şu ifadelerle yer vermiştir:

*“Uygun fasıllar ile düzenli ve sistematik bir biçimde olabildiğince tüm hükümleri kuşatsın diye el-Hâvî ismini koydum.”*⁵⁶

Kâtip Çelebî **el-Hâvî'l-kebîr**'i “Şâfiî mezhebinde bir benzeri yazılmamıştır” şeklinde övmüştür.⁵⁷ İbn Hallikan da **el-Hâvî'l-kebîr** için şu değerlendirmede bulunmuştur. “*el-Hâvî'yi hakkıyla mutalaâ eden bir kimse mezhep içinde kemal bir bilgiye ve derinliğe sahip olur.*”⁵⁸

⁵¹ İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.282-283; Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.268; Sabri Erturhan, “Mâverdî ve el-Hâvî'l-Kebîr Adlı Eseri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy.3, s.474-475.

⁵² Süyûtî, **Buğyatu'l-Vuât**, c.1, s.170.

⁵³ Kallek, “Mâverdî”, **DİA**, c.28, s.181.

⁵⁴ Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.267.

⁵⁵ Hasan Ali Görgülü, "el-Hâvî'l-kebîr" **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1998, c.16, s.534-535.

⁵⁶ Muavvaz- Abdülmevcut, **Mukaddime**, s.133.

⁵⁷ Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941, c.1, s.628.

⁵⁸ İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s. 282.

Mâverdî eserinde bilindik açıklamacı şerh yöntemlerinden farklı olarak konuları yeni meselelere dair hükümlerle zenginleştirmiştir. Farklı görüşleri gerekçeli olarak işleyip tartışması esere bir ilm-i hılâf kitabı özelliği kazandırmıştır.⁵⁹

el-Hâvî'l-Kebîr adlı eserin iki ayrı neşri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ali Muhammed Muavvaz-Adil Abdülmevcut tarafından 18 cilt şeklinde yayınlanmıştır. Tahkîk heyeti buna ilaveten bir giriş cildi(mukaddime) ve müstakil bir ciltten oluşan genel bir fihrist eklemiştir. Diğeri ise Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin **ez-Zâhir** adlı eseri ile beraber Mahmut Mataracı ve diğeri âlimler tarafından 24 cilt şeklinde yayınlanmıştır.⁶⁰

Muhammed Muavvaz-Adil Abdülmevcut 18 cilt şeklinde neşredilen **el-Hâvî**'de "Kitâb" ana başlığı altında ele alınan konuların ciltlere göre dağılımı şu şekildedir:

Mukaddime. Tahkîk heyeti tarafından müstakil bir cilt olarak eklenmiştir.

1.C: Kitâbu't-Tahâre.

2.C: Kitâbu's-Salât, Kitâbu'l-Cum'a.

3.C: Kitâbu'l-Cenâiz, Kitâbu's-Sıyâm, Kitâbu'z-Zekât, Kitâbu'l-İ'tikâf.

4.C: Kitâbu'l-Hac.

5.C: Kitâbu'l-Büyû'.

6.C: Kitâbu'r-Rehn, Kitâbu't-Teflîs, Kitâbu'l-Hacr, Kitâbu's-Sulh, Kitâbu'l-Havâle, Kitâbu'l-Vekâle, Kitâbu'd-Damân, Kitâbu's-Şirket

7.C: Kitâbu'l-İkrâr, Kitâbu'l-Atâyâ ve's-Sadakat, Kitâbu'l-Âriye, Kitâbu'l-Gasb, Kitâbu İhyâi'l-mevât.

8.C: Kitâbu'l-Lukata, Kitâbu'l-Vedâia, Kitâbu'l-Ferâiz, Kitâbu'l-Vasâyâ.

9.C: Kitâbu's-Sadâk

⁵⁹Erturhan, "Mâverdî ve el-Hâvî'l-Kebîr Adlı Eseri", **CÜİFD**, Sivas 1999, sy.3, s.482.

⁶⁰Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

10.C: Kitâbu'l-Hulû', Kitâbu'z-Zihâr, Kitâbu't-Talâk.

11.C: Kitâbu'l-İddet, Kitâbu Muhtasarı mâ yehrûmu mine'r-Radâ' Kitâbu'n-Nafakât.

12.C: Kitâbu'l-Katl, Kitâbu'd-Diyât.

13.C: Kitâbu'l-Kasâme, Kitâbu'l-Hudûd, Kitâbu's-Serika, Kitâbu'l-Eşribe ve'l-haddi fihâ, Kitâbu Savli'l-fahl.

14.C: Kitâbu's-Siyer, Kitâbu Muhtasari'l-Câmi' min kitâbi'l-Cizye.

15.C: Kitâbu's-Sayd ve'z-zebâih, Kitâbu'd-Dahâyâ, Kitâbu'l-Et'ime, Kitâbu's-Sebk ve'r-ramy, Kitâbu'l-Eymân, Kitâbu'n-Nüzûr.

16.C: Kitâbu Edebi'l-kâfi.

17.C: Kitâbu'l-Akdiyye ve'l-Yemîn mea's-şâhid.

18.C: Kitâbu'l-Itk, Kitâbu Itkı ümmehâti'l-evlâd min kütüb.

Tahkik heyeti tarafından **el-Hâvî**'ye müstakil bir cilt halinde kapsamlı bir de fihrist eklenmiştir.⁶¹

2. el-İknâ⁶²Fıkha ait bir eserdir. Mâverdî **İknâ**'yı kastederek "Fıkhi dört bin varakaya yaydım" demiştir.⁶³ Rivayete göre Halife Kâdir-Billâh dört mezhebin otoriterlerinden birer muhtasar fıkıh kitabı hazırlamalarını istemesi üzerine Mâverdî, **el-Hâvî** adlı eserini delillerden arındırarak **el-İknâ**' adlı muhtasarını hazırlayıp takdim etmiş ve halife en çok onu beğenmiştir.⁶⁴ İbn Kâdî Şühbe eserin 231 garîb mesele içeren bir muhtasar olduğunu söylemektedir.⁶⁵ **El-İknâ**' Ebû Şücâ' el-İsfahânî tarafından şerhedilmiştir.⁶⁶

⁶¹Erturhan, "Mâverdî ve el-Hâvî'l-Kebîr Adlı Eseri", **CÜİFD**, sy.3, s.478-479.

⁶²Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.267.

⁶³İbn Kesîr, **Bidâye**, c.12, s.99.

⁶⁴Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

⁶⁵İbn Kâdî Şühbe, **Tabakât**, c.1, s.232.

⁶⁶Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

3. Edebu'd-dünya ve'd-Dîn⁶⁷ Ahlaka dair bu meşhur eser bizzat müellifince talebelere okutulmuştur. İslam ahlakının bir miktar Grek felsefesi ve daha çok Fars hikmeti katılarak fıkıhçı titizliği ve edip inceliğiyle işlendiği kitap ilki İstanbul'da(1299) olmak üzere tahkikli ve tahkiksiz olarak onlarca defa basılmıştır. Yaşar Çalışkan, **Edebü'd-dünyâ ve'd-Dîn**'in sonundaki altıncı bölümü kapsamayan Bergamalı Cevdet tercümesini sadeleştirirerek günümüz Türkçesine aktarmıştır.

Edebü'd-dünyâ ve'd-Dînayrıca "Dünya Edebi" adıyla Selahaddin Kip ve Abidin Sönmez ve Ali Akın tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir, Osman Reşer de Almancaya çevirmiştir.⁶⁸

4. el-Ahkâmu's-sultâniyye⁶⁹ Eserin tam adı "**el-Ahkâmu's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye**"dir. İslam anayasa, idâre, maliye ve devletler hukuku kapsamına giren bazı konuları ele almaktadır. Eser Fransızca, İngilizce, Farsça, Urduca ve Türkçeye çevrilmiştir.Bu eser Ali Şafak tarafından İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku şeklindeTürkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul, 1976).

İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, Mâverdi'nin Ahkâmü's-sultâniyye adlı eserini çok sert biçimde eleştirmiştir⁷⁰. Ahkâmü's-sultâniyye Celâleddîn es-Suyûtî tarafından ihtisar edilmiştir.⁷¹

5. Tefsîru'l-Kur'ani'l-Kerîm⁷² Tefsire dair bu eserin orijinal ismi "**en-Nüket ve'l-Uyûn**"dur. Müellif Kur'an'ın tamamı yerine sadece gerekli gördüğü ayetleri tefsir etmiştir. Kaynakları arasında hadis, sahâbe ve tâbiîn sözleri yanında Yahya b. Sellâm, Muhammed b. Cerîr et-Taberi, İbn Ebû Hatim, Muhammed b. Hasan en-Nakkâş, Yahyâ b. Ziyâz el-Ferrâ, İbn Kuteybe, Cahîz, Zeccâc, Ma'mer b. Müsennâ gibi müfessirlerin görüşleri; Nehhâs, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî gibi dilcilerin görüşleri bulunmaktadır. Hem dirayet hem de rivayet özelliği taşıyan eserde rivayetlerin çoğu isnadsızdır.⁷³

⁶⁷Sübki, **Tabakât**, c.5, s.267.

⁶⁸Kallek, "Mâverdi", **DİA**, c.28, s.185-186.

⁶⁹Sübki, **Tabakât**, c.5, s.267.

⁷⁰Kallek, "Mâverdi", **DİA**, c.28, s.185.

⁷¹Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn**, c.1,s.1.

⁷²İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.282.

⁷³Kallek, "Mâverdi", **DİA**, c.28, s.185.

6. **Delâilü'n-Nübüvve**⁷⁴ veya **A'lâmü'n-nübüvve**⁷⁵. Kelama ait bir eserdir. Peygamberlik müessesisini aklın ışığında ispatlamaya çalışan bir kitaptır.

7. **Emsalu'l-Kur'an**. Bursa eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi ile Leiden Kütüphanesi'nde birer yazması mevcuttur.⁷⁶

8. **Kanûnü'l-vizâre ve Siyâsetül-mülk**⁷⁷(Edebü'l-Vezîr). Kitapta vezirliğin tanımı ve çeşitleri, vezirin nitelikleri, yetkileri, yükümlülükleri ele alınmakta ve makamın sahiplerine öğütler verilmektedir. Yusuf b. Hasan el-Hüseynî'nin Farsça'ya çevirdiği eserin Hüseyin Hüsnü b. Sâlih el-Bosnevî ve Şirvânîzâde Mehmet Rüşdü Paşa tarafından yapılmış birer Türkçe tercümesi vardır.⁷⁸

9. **Nasîhatü'l-mülûk**⁷⁹. Naşirlerden Fuad Abdülün'im Ahmed, klasik kaynaklarda adı geçmeyen kitabın Mâverdî'ye nisbetini kabul etmemekte ve Ebû Zeyd el-Belhî'ye ait olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Mustafa Sarıbyık, üzerinde doktora çalışması yaptığı eseri, Türkçeye çevirmiştir.⁸⁰

10. **el-Emsâl ve'l-hikem**⁸¹. 300'er hadis, mesel-hikmet ve beyit içeren bir derlemedir.⁸²

11. **Teshîlü'n-nazar ve Ta'cîlü'z-zafer**⁸³. Sultanın mahiyeti, yapısı, sultanlık felsefesi ve işleyiş kurallarına ilişkindir. Devlet başkanında bulunması zorunlu ahlaki nitelikleri ve izlenmesi gereken siyaseti iki bölüm halinde inceler. Müellif mukaddimede eserin gerek yönetenlerin gerekse yönetilenlerin ıslahına dair hem dogmatik hem pratik içerikli bir kitap olmasını amaçladığını bildirir. Bu çerçevede zaman zaman tarihi örnekleriyle birlikte hükümetlerin nasıl kurulup korunduğunu, başarısızlık ve yıkılış sebeplerini ele almaktadır.⁸⁴

⁷⁴Sübki, **Tabakât**, c.5, s.267.

⁷⁵Zirikli, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

⁷⁶Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

⁷⁷Sübki, **Tabakât**, c.5, s.267.

⁷⁸Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

⁷⁹Zirikli, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

⁸⁰Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

⁸¹Zirikli, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

⁸²Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.186.

⁸³Zirikli, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

⁸⁴Kallek, "Mâverdî", **DİA**, c.28, s.185.

12. Mâ'rifetü'l-fedâil⁸⁵.

1.1.2.4 Mu'tezilî Olmakla Suçlanması

Takıyyüddin Osman İbnü's-Salâh eş- Şehrezurî (643/1245), Maverdi'yi tefsirindeki bazı görüşlerin Mutezilî görüşlerle örtüştüğü için gizli i'tizal ile itham etmekle birlikte onu mutlak mutezile saymamış ama tefsirinde de ehl-i sünnete aykırı birçok görüşün olduğunu bildirmiştir.⁸⁶

Şihabuddin Yakut b. Abdullah el-Hamevi onun furûda Şafi; usulde Mutezili olduğu kanatindedir. Ancak Fahreddin Abdülvehhab b. Ali es-Subki ve Şihabüddin Ahmet ibn Hacer el-Askalani gibi âlimler temel bazı meselelerde Mutezilenin görüşlerini benimesediği gerçeğinden hareketle bu mezhebin mutlak bir mensubu sayılamayacağını savunmaktadır. İzzedin Abdulaziz İbn Abdüsselam da yöneltilen eleştirileri acımasız ve insafsız bulmaktadır.⁸⁷

⁸⁵Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.327.

⁸⁶Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.270;İbn Salâh, **Tabakât**, c.2, s. 638-639;Kallek, "Mâverdi", **DİA**, c.28, s.180.

⁸⁷ Cengiz Kallek, "Maverdi'nin Ahlaki, İçtimai, Siyasi ve İktisadi Görüşleri", **Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi**, İstanbul 2004, sayı 17, s.223.

1.2 CÜVEYNÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.2.1 Hayatı

1.2.1.1 Adı, Künyesi, Nisbesi ve Lakabı

Cüveynî'nin tam adı İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Ruknüddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed b. Hayyûye el-Cüveynî en-Nîsâburî'dir.⁸⁸ Künyesi Ebû'l-Meâli, nisbeti Cüveynî, lakapları Rükniiddîn⁸⁹, Diyâüddîn⁹⁰, Şeyhu'l-İslam⁹¹ en meşhuru ise İmâmu'l-Haremeyn'dir.⁹²

1.2.1.2 Doğumu ve Yetiştirilmesi

18 Muharrem 419 (17 Şubat 1028) tarihinde⁹³ Horasan'ın Nîsâbur bölgesindeki Cüveyn nahiyesinde doğdu.⁹⁴ Cüveynî'nin doğduğu evin sakinleri onun yetişmesinde önemli bir yer iştiğal eder. Çünkü hane halkı birçok ilimde temayüz etmiş kişiler ile doludur. Cüveynî'nin babası Rüknu'l-İslam diye tanınan dönemin meşhur âlimlerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed b. Hayyûye et-Tâi es-Sinbîsi(438/1047)'dir. Babası birçok alanda eser telif etmiş fakîh ve abid bir kimsedir. Amcası Şeyhu'l-Hicâz diye tanınan Ebû'l-Hasan Alî b. Yusuf (463/1071)'tur. Amcası hadis ve tasavvuf alanında tahsil görmüş ve bu alanlarda eser vermiş önemli bir şahsiyettir. Dedesi ise itibar sahibi edîp bir kimsedir. Annesi titiz bir şekilde helal ve harama riayet eden çocuklarına helal lokma yedirme hususunda son derece gayret gösteren bir kimsedir.⁹⁵

Cüveynî ilk eğitimini daha çocukken dönemin meşhur âlimlerinden olan babası Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî'den aldı. Babasından alet, fıkıh ve hadis ilimlerini tahsil etti. Cüveynî, ilme olan düşkünlüğü akıl ve zekâsıyla çevresindekileri hayrete düşürüyordu, o kadar ki kendisinde geleceğin belirtileri tezahür ediyordu. Cüveynî, babasının tüm kitaplarını tahkîk ve tedkîk edecek kadar

⁸⁸İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.167; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.468; Zirikî, **el-A'lâm**, c.4, s.160; Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.165.

⁸⁹Zirikî, **el-A'lâm**, c.4, s.160.

⁹⁰İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.167.

⁹¹Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.165.

⁹²İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.167.

⁹³İbn Kâdî Şühbe, **Tabakât**, c.1, s.255; Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.168.

⁹⁴Zirikî, **el-A'lâm**, c.4, s.160.

⁹⁵ Abdülazîm ed-Dîb, **Fıkhü İmâmi'l-Haremeyn**, Dâru'l-vefâ, Kahire 1988, s.54-55.

iyi bir şekilde okumuştur.⁹⁶Babasının yanı sıra Ebû Hassan Muhammed bin Ahmed el-Müzekkî, Ebû Saîd Abdurrahmân bin Hemdân en-Nasravî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ el-Müzekkî, Ebû Sa'd Abdurrahmân b. Hasen b. Aliyyek (468/1075) ve Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Abdülazîz en-Niyîlî, Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî ve daha birçok meşhûr âlimden hadis ilmi tahsil etti⁹⁷. İlim öğrenmek için gecesini gündüzüne katan Cüveynî hergünesas uğraş alanı olan ilmi faaliyetlerde bulunmadan önce Ebû Abdullah el-Habbâzî (449/1057)'nin mescidine giderek ondan Kur'an ilimlerini⁹⁸, Ebü'l-Hasan Ali b. Fazzâl b. el-Mücaşî (479/1086)'den de Arap dili ve Edebiyatı'nda telif ettiği "**İksîru'z-zeheb fî sanâati'l-Edeb**" adlı eserini okumuştur.⁹⁹

Cüveynî henüz yirmili yaşlardayken babasının vefat etmesi üzerine onun eğitim ve öğretim faaliyetlerini üstlenmiştir.¹⁰⁰ Babasının vefat etmesi üzere tahsil hayatında doğan boşluğu doldurmak için Beyhakiyye Medresesine giden Cüveynî, orada Üstâd Ebü'l-Kâsım el-İskâfî el-İsfereyânî (452/1060)'den fıkıh ve ilm-i usûl derslerini almıştır.¹⁰¹

Cüveynî bulunduğu Nîsâbur bölgesinde bir yandan ilmî tahsilini tamamlamaya çalışırken, bir yandan da diğer âlimlerle ilmî münâzaralarda bulunarak Ehl-i Sünnet inancını savunuyor ve bu mezhebin o bölgede güçlenmesi için gayret sarfediyordu. Bu durum yaklaşık (446/1053) yıllarında "Mihnetü'l-Eşâira"¹⁰² diye bilinenhadise ortaya çıkıncaya kadar devam etti. Şîu-Mu'tezilî görüşleri koyu bir taassupla savunan ve Eş'arîliğin güçlenmesini hazmedemeyen devrin selçuklu veziri Amîdülmülk el-Kündürî (456/1064), bid'atçilere minberlerden lanet okunması için Tuğrul Bey'den ferman çıkarttıktan sonra bunu Eş'ariyye âlimlerinin aleyhinde kullandı ve onların vaaz verme, ders okutma faaliyetlerini yasakladı; bir kısmının

⁹⁶Ibn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.168.

⁹⁷Sübki, **Tabakât**, c.5, s.171.

⁹⁸Sübki, **Tabakât**, c.5, s.170.

⁹⁹Sübki, **Tabakât**, c.5, s.179.

¹⁰⁰Zehebî, **Siyer**, c.18, s.470.

¹⁰¹Sübki, **Tabakât**, c.5, s.169.

¹⁰² Mihne: lügatte sorguya çekip eziyete maruz bırakma anlamına gelmektedir. Bazı Abbâsi halîfeleri döneminde, Halku'l-Kur'an konusunda bazı âlimlerin özelde eş'arî âlimlerin sorguya çekilip eziyet edilmesine ilişkin olaylara verilen ad. Hayrettin Yücesoy, "Mihne", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2005, c.30, s.26.

dahapsedilmesine karar verdi.¹⁰³ Bu gelişmeler üzerine Cüveynî, aralarında Beyhakî (458/1066) ve Abdülkerim el-Kuşeyrî (465/1073) gibi meşhur âlimlerin de bulunduğu bir gurupla birlikte Nîsâbur'dan ayrılarak önce Asker'e, oradan da Bağdat'a gitti.¹⁰⁴

Bağdatta bölgenin büyük imamlarıyla tanışıp kendileriyle ilmi Münazaralarda ve bir takım müzakerelerde bulundu. Ebû Muhammed el-Cevherî(454/1062) ile görüşüp ondan hadis okudu¹⁰⁵. Bağdat'ta ilmi faaliyetlerini tamamlayan Cüveynî daha sonra Hicaz'a giderek, Mekke ve Medine'de dört yıl kaldı. Hicaz'da kaldığı süre zarfında ders verme, fetva verme işleriyle meşgul olup ayrıca farklı görüşleri derlemeye çalıştı. Bundan dolayı kendisine Mekke ve Medine'nin imamı anlamına gelen İmamü'l-Harameyn lakabı verildi.¹⁰⁶ Tuğrul Bey'in vefatından (455/1063) sonra Selçuklu Sultanı olan Alparslan'ın (465/1073) Kündürî'yi azledip yerine Nizâmülmülk'ü getirmesi üzerine Cüveynî, Nîsâbur'a döndü(455/1063).¹⁰⁷ Nîsâbur'a döndükten sonra iki grup arasındaki çatışmalar dindi ve taassup ortadan kalktı. İlim ve irfana son derece önem veren Nizâmülmülk kendisi için Nîsâbur'da Nizâmiyye medresesini kurdu. İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî Nizâmiyye Medresesinin ilmi faaliyetlerini üstlendi. Hutbe ve vaaz vermenin yanında münazara faaliyetlerini de yürüttü. Kaynaklar, dersine üç yüze yakın kişinin katıldığını aktarır. Dönemin büyük imamları da kendisinden istifade etmek için derslerine iştirak etmişlerdir. Âlimler arasından ön plana çıkan Cüveynî evkaf işlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Yaklaşık 30 yıl boyunca Nizâmiyye Medresesindeki ilim ve irşad faaliyetini yürüten Cüveynî'nin karşısına kendisiyle rekabete girecek hiçkimse çıkmamıştır.¹⁰⁸

1.2.1.3 Vefatı

Hayatının sonlarında sarılık hastalığına yakalanan Cüveynî, havası açık suyu temiz olan, Nîsâbur yakınlarındaki Büştenikan Köyü'ne götürüldü. Durumu daha da ağırlaşan Cüveynî 25 Rebî'u'l-Âhir 478 Çarşamba günü akşam saatlerinde vefat etti.

¹⁰³ Abdülazîm ed-Dîb, "İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 1993, c.8, s.141.

¹⁰⁴ Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.170.

¹⁰⁵ Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.160; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, c.8, s.139.

¹⁰⁶ İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.168.

¹⁰⁷ Dîb, "İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî", **DİA**, c.8, s.141.

¹⁰⁸ İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168; Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.170.

Vefat ettiği gece cenazesi memleketi Nîsâbûr'a götürüldü.¹⁰⁹ Ebû'l-Vefa b. Ukeyl ve öğrencisi Ebû Sâbit er-Râzî tarafından yıkandı.¹¹⁰ Cenaze namazı ise oğlu Ebû'l-Kasım Muzaffer Abdulmelik el-Cüveynî tarafından kıldırıldı. Ertesi gün Nîsâbûr'da, doğduğu eve defnedildi. Yıllar sonra Hüseyin mezarlığına nakledilerek babasının hemen yanı başına defnedildi.¹¹¹

İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî vefat ettiği gün öğrencilerinin sayısı yaklaşık olarak 400 kişiydi. Ölümü üzerine talebeleri kalemlerini ve mürekkep hokkalarını kırdılar, çarşılar kapandı, camide vaaz verdiği minber kırıldı, insanlar yasını tutup mersiyeler okudular. Öyleki Cüveynî için okunan mersiyelerden biri şudur:

“Âlemlerin kalbi Meâli'ye bağlıydı

Onların geceleri gündüzleri gibi olmuştu

İlim ehlinin dalları bir gün meyve verecek mi?

İşte vefat etti İmâm Ebû Meâlî.”¹¹²

1.2.2 İlmi Kişiliği

Cüveynî kaynaklarda kıvrak zekâlı, hırslı¹¹³, İslamın gururu¹¹⁴, ilim deryası¹¹⁵, Mekke ve Medine'nin imamı¹¹⁶, İslamın göz bebeği¹¹⁷, iyi bir muhakkik ve müdekkik, belîğ ve vecîz bir üslup sahibi¹¹⁸ bir kimse olarak nitelendirilmektedir. Hayatını ilme adayan, gece gündüz demeden kitap okuyan,¹¹⁹ hem ders verip hem de ders alarak ilmi faaliyetlerde bulunan,¹²⁰ seyahat ettiği bölgelerdeki büyük âlimlerle münazaralarda bulunup kendi doğrularını söylemekten geri durmayan¹²¹ Cüveynî;

¹⁰⁹İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.169.

¹¹⁰Zehebî, **Siyer**, c.18, s.487.

¹¹¹İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169.

¹¹²İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.170.

¹¹³İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168.

¹¹⁴Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.174.

¹¹⁵Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.165.

¹¹⁶İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168.

¹¹⁷Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.173.

¹¹⁸Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.165.

¹¹⁹Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.170.

¹²⁰İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168.

¹²¹Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.170.

halkın, büyük imâmların ve devlet adamlarının övgülerine ve teveccühlerine mazhar olmuş, şahsına yönelik şiirler yazılmıştır.

Cüveynî'nin ilim dünyasındaki etkisini daha iyi ortaya koyabilmek için adına yazılmış birkaç şiiri aktarmamız yerinde olacaktır.

“Gözlerim hiç kimseyi görmedi

Gökkubbe altında İmâmu'l-Harameyn gibi”

İmam Ganim el-Mûşilî yazdığı bir şiir de şöyledir.

“Meâli elbisesini, makamını bırakıp da gitti

Başkası giymesin

Çünkü o Ebû Meâlî'nin boyuna uygun bir elbisedir.”¹²²

Bahruzî, el-Dimye adlı eserinde Cüveynî'yi şöyle vasıflandırmıştır. O, İmam Şafîî düzeyinde bir müçtehit, Esmâ'î düzeyinde bir edebiyatçı, Hasan-ı Basrî düzeyinde bir vaizdir.¹²³

Üstad Ebû Kâsım el-Kuşeyrî, “*Şayet İmamu'l-Harameyn bir gün peygamberliğini ilan edecek olursa onun bu akıcı uslubu, mucize göstermesine ihtiyaç bırakmaz*” diyerek Cüveynî'nin belagatına çarpıcı bir şekilde işaret etmiştir.¹²⁴

Cüveynî ilim tahsil etmek için ilmi faaliyetlerin yoğun olduğu Horâsân, İrâk ve Hicâz bölgelerine seyahat etmiştir. Mekke ve Medine'deki ilmi faaliyetlerinden dolayı kendisine İmâmu'l-Harameyn lakabı verilmesine rağmen Kâdî'l-Kudât Ebû Saîd et-Taberî'ye göre muhtelif ilimlerdeki üstünlüğüne binaen bilakis o Horâsân ve İrâkın imâmıdır.¹²⁵

¹²²Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.173.

¹²³Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.160.

¹²⁴Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.174.

¹²⁵Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.173.

Mekke ve Medine'nin imami¹²⁶, Irak ve Horasanın imami¹²⁷, Doğu-Batı, Arap-A'cem fark etmeksizin mutlak anlamda imamların imami¹²⁸ olarak vasıflandırılan Cüveynî, Şafiî mezhebine bağlı furû fıkıh kitaplarında geçen “el-İmâm” tabiriyle kendisi kastedilmektedir¹²⁹.

İmamı'l-Harameyn el-Cüveynî fıkhıta Şafiî, kelimada Eş'arî olmakla beraber görüş ortaya koyarken bu iki imam ile kendini kayıtlamamış tabiri caizse kabına sığmayan bir profil çizmiştir. Özellikle de **el-Burhân** adlı eserinde kendi bakış açısını ve içtihatlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Sübkî (771/1370) **Tabakât** adlı eserinde Cüveynî'nin müstakil içtihatlarını “**Şerh alâ Muhtasarı ibn Hâcib**” adlı eserinde topladığını ifade etmektedir.¹³⁰ Bununla beraber Cüveynî'nin fikhî görüşleri modern dönemde müstakil araştırmalarda konu olmuştur. Özellikle Abdulazîm ed-Dîb'in “**Fıkhü İmâmi'l-Harameyn**” adlı eserinde bu konuda yazılmış en önemli eserler arasında yer almaktadır. Cüveynî'nin **el-Kâfiye fî'l-Cedel** adlı eserini neşreden Fevkiye Hüseyin Mahmud da Cüveynî'nin usul ve hilâf ilimlerindeki yerini geniş olarak incelemiştir.¹³¹

Cüveynî'nin ilmi şahsiyetinde kelamcılık ağır basar. Bu alanda kendisini yetiştirerek geniş bir kültüre sahip olmuş, sadece Bâkılânî'ye ait 12.000 varak hacminde olduğu rivayet edilen eserlerini âdetâ ezberlercesine okumuştur. İtikadî problemlerin çoğunda Eş'arî çizgisini takip etmekle birlikte bazı konularda ondan ayrılmış, özellikle ilâhi sıfatların yorumu, âlemin hâdis oluşunun ispatı ve Allah-âlem ilişkisi gibi önemli konularda farklı görüşler ortaya koymuştur.

Âlemin hâdis olduğunu ispat etmek için kendi dönemine kadar kullanılan delillere ilaveten hudûs ve imkân delillerini birleştirerek üçüncü bir metod geliştiren Cüveynî, Bâkılânî'nin benimsediği “Delilin yanlışlığı iddianın yanlışlığını gösterir” (in'ikâs-ı edille) prensibini reddetmiş, sınırlı da olsa kelâm ilminin kapılarını felsefeye açmış, ahvâl nazariyesine meyletmiş, tabiat kanunlarında determenizm

¹²⁶İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.168.

¹²⁷Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.173.

¹²⁸Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.165.

¹²⁹Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.142.

¹³⁰Sübkî, **Tabakât**, c.5, s. 192; Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.142.

¹³¹Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.142.

bulunmadığını savunmuş ve kelâm ilminde Gazzâlî ile birlikte müteahhirîn devrini başlamasına zemin hazırlamıştır.¹³²

Fıkıh, usûl-i Fıkh, kelim, tefsir, felsefe, arap dili ve belagatı gibi birçok alanda yetkinleşen Cüveynî muhtelif alanlarda çok kıymetli eserler vermiştir. İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin ilmi kişiliğinin daha iyi anlaşılması için hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında detaylı bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.2.2.1 Hocaları

1. Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed b. Hayyûye et-Tâî es-Sinbîsi (438/1047)'dir. İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin babasıdır. **Et-Tebsıra, et-Tezkira, Muhtasaru'l-muhtasar, Şerhu'l-müzenî, Tefsîru'l-kebîr, Şerhu'r-risâle** gibi babasının telif ettiği eserleri¹³³ kendisinden bizzat okumuştur. Sadece okumakla yetinmeyip bu eserler üzerinde çeşitli değerlendirme ve eklemeler yapmak suretiyle tasarruflarda da bulunmuştur¹³⁴.

2. Ebû Hassan Muhammed bin Ahmed el-Müzekkî¹³⁵

3. Ebû'l-Hasan Alî b. Yusuf (463/1071)¹³⁶

4. Ebû Saîd Abdurrahmân bin Hemdân en-Nasravî

5. Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim bin Yahyâ el-Müzekkî

6. Ebû Sa'd Abdurrahmân bin Hasen bin Aliyyek (468/1075)

7. Ebû Abdurrahmân Muhammed bin Abdülazîz en-Niyîlî (430/1039)

8. Ebû Nuaym el-İsfahânî(430/1038)¹³⁷.

9. Ebû Abdullah el-Habbâzî (449/1057)¹³⁸

¹³²Dîb, "İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî", **DİA**, c.8, s.142.

¹³³Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.75.

¹³⁴İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.168.

¹³⁵Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.171.

¹³⁶İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3 s.168.

¹³⁷Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.171.

10. Ebû'l-Hasan Ali b. Fezzâl b. el-Mücaşî (479/1086)¹³⁹

11. Üstâd Ebî'l-Kâsım el-İskâfî el-İsfereyânî (452/1060)¹⁴⁰

1.2.2.2 Öğrencileri

1. Huccetü'l-İslam Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî(505/1111). Cüveynî'ninen meşhûr talebesi olup¹⁴¹, hocası onun için ilimde derin bir deniz gibidir demiştir.¹⁴² Daha hocası hayatta iken ve talebeliği sırasında meşhûr olmuş, bu hâline hocası da gıpta etmiştir. Hocası ona sempati duymakla birlikte söylendiğine göre için için onu kıskanmaktan da kendini alamazmış.¹⁴³ Kısa bir ömür yaşamasına rağmen, birbirinden değerleri eserler te'lif etmiş olup ilmi ve vazifeleriyle her tarafı aydınlatmıştır. Bundan dolayı kendisine Huccetü'l-İslam lakabı verilmiştir.¹⁴⁴

2. Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Kiyâ el-Herrasî (504/1110), İmâm-ı Gazâlî'den sonra en meşhûr talebesidir.¹⁴⁵ İlimdeki gayreti ve üstünlüğü, bizzat hocası tarafından methedilmiştir.Cüveynî onu yırtıcı bir aslan şeklinde nitelemiştir.¹⁴⁶ Bağdad'da Nizamiye Medresesi'nin müderrislerinden olup değerli eserleri vardır.¹⁴⁷

3. Ebu'l-Muzaffer Ahmed b. Muhammed el-Havvâfî (500/1106),¹⁴⁸Cüveynî'nin meshur talebelerindendir. Hocası onun fasîh konuşmasını çok beğenirdi. Münâzara şeklini överdi. Gece gündüz hocasının yanından ayrılmazdı. Daha hocasının sağlığında ders vermeye başlamıştır. Horasan'ın meşhûr şehri Tûs'a

¹³⁸Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.170.

¹³⁹Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.179.

¹⁴⁰Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.169.

¹⁴¹Sübkî, **Tabakât**, c.7, s.232, c.6, s.196.

¹⁴²Sübkî, **Tabakât**, c.6, s.196.

¹⁴³ Mustafa Çağrırcı, "Gazzâlî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 1996, c.13, s.490.

¹⁴⁴Sübkî, **Tabakât**, c.6, s.191,204.

¹⁴⁵Sübkî, **Tabakât**, c.7, s.232.

¹⁴⁶Sübkî, **Tabakât**, c.6, s.196.

¹⁴⁷Sübkî, **Tabakât**, c.7, s.233.

¹⁴⁸Sübkî, **Tabakât**, c.6, s.63.

kadı olarak ta'yin edilmiş fakat daha sonra görevden ayrılmıştır.¹⁴⁹ Hocası onu yakıcı bir ateş şeklinde vasıflandırmıştır.¹⁵⁰

4. Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Nasır el-Ensârî en-Nisâbûrî¹⁵¹; kelâm, usûl-i fıkıh, tefsir, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde büyük âlim idi. Zâhir ve bâtın ilmüne sâhib, ma'rifet ehli bir zât idi. Hocası Cüveynî'nin "**Şerhu'l-İrşâd fî usûli'd-dîn**" adlı eserini şerhetmiştir.¹⁵²Bu sebeble "**Şârih-i İrşâd**" lakabıyla meşhûr olmuştur.

5. Said b. Abdurrahmân Ebû Muhammed el-İstirâbâzî¹⁵³.

6. Abdurrahîm b. Ebî'l-Kasım Abdilkerîm b. Hevâzin Ebû Nasr el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (514/1120)¹⁵⁴.

7. Ebu'l-Hasen Abdulğafir el-Fârisî (529/1134-1135)¹⁵⁵.

1.2.2.3 Eserleri

Cüveynî'nin büyük bir kısmı kelâm, fıkıh, usûl-i fikh, cedel, ilm-i hilâf, bir kısmı da tefsir, ahlak ilimlerine dair olan ve sayıları otuzu aşan eserlerinin başlıcaları şunlardır;¹⁵⁶

Fıkha Dair Eserleri:

1. "**Nihâyetü'l-matleb fî dirâyeti'l-mezheb**".¹⁵⁷ İmâmu'l-Haramyen el-Cüveynî Mekke-i Mükerrreme'de yazmaya başladığı bu eserini Nisâbur'da tamamlamıştır.¹⁵⁸ Cüveynî'nin tamamlanması için özel gayret sarfettiği bu eser, Şâfiî fikhına dair yazılan önemli kaynaklardan biri olup Abdülazîm ed-Dîb tarafından tahkîk edilerek yayımlanmıştır.¹⁵⁹ Eseri ilk olarak Cüveynî'nin kendisi "**Muhtasaru'n-Nihâye**" adıyla ihtisâr etmeye çalışmış ancak

¹⁴⁹Sübkî, **Tabakât**, c.6, s.63.

¹⁵⁰Sübkî, **Tabakât**, c.6, s.196.

¹⁵¹Ziriklî, **el-A'lâm**, c.3, s.112; Sübkî, **Tabakât**, c.7, s.97.

¹⁵²Sübkî, **Tabakât**, c.7, s.97.

¹⁵³Sübkî, **Tabakât**, c.4, s.382.

¹⁵⁴ Ahmet b. Muhammed el-Ednevî, **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Suûdi Arabistan 1997, c.1, s.156.

¹⁵⁵İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.225.

¹⁵⁶Dîb, "İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî", **DİA**, c.8, s.143.

¹⁵⁷Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.171; Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 4, s.160.

¹⁵⁸Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn**, c.2, 1990.

¹⁵⁹Dîb, "İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî", **DİA**, c.8, s. 144.

tamamlayamamıştır.¹⁶⁰ Ancak daha sonra Abdülaziz b. Abdüsselâm “**el-Gâyetü fi ihtisâri'n-Nihâye**”¹⁶¹ ve İbn Asrûn yedi cilt olmak üzere “**Safvetu'l-mezheb**” adıyla ihtisâr etmiştir.¹⁶²

Nihâyetü'l-matleb fi dirâyeti'l-mezheb başta Cüveynî olmak üzere birçok islâm âliminin övgüsüne nail olmuştur.¹⁶³ Cüveynî bu eserini “*Hayatımın semeresi*” olarak nitelendirirken¹⁶⁴ Sübkî “*Mehepte bir benzeri yazılmamıştır*”¹⁶⁵, İbn Hallikân ise “*İslam dünyasında bir benzeri daha yazılmamıştır*” şeklinde methetmiştir.¹⁶⁶

Abdülazîm ed-Dîb tarafından 19 cilt şeklinde neşredilen **Nihâyetü'l-Matleb**'de “Kitab” ana başlığı altında ele alınan konuların ciltlere göre dağılımı şu şekildedir;

Mukaddime, muhakkîk tarafından müstakil bir cilt olarak eklenmiştir.

1.C: Kitâbu't-Tahâre,

2.C: Kitâbu's-Salât, Kitâbu Salâti'l-Cum'a, Kitâbu Salâti'l-Îdeyn, Kitâbu Salâti'l-Husûf

3.C: Kitâbu'l-Cenâiz, Kitâbu'z-Zekât

4.C: Kitâbu's-Sıyâm, Kitâbu'l-İ'tikâf, Kitâbu Leyleti'l-Kadr, Kitâbu'l-Hac,

5.C: Kitâbu'l-Bey'

6.C: Kitâbu'r-Rehn, Kitâbu't-Teflîs, Kitâbu'l-Hacr, Kitâbu's-Sulh, Kitâbu'l-Havâle.

7.C: Kitâbu'd-Damân, Kitâbu'ş-Şerike, Kitâbu'l-Vekâle, Kitâbu'l-İkrâr, Kitâbu'l-Âriye, Kitâbu'l-Gasb, Kitâbu'ş-Şuf'a, Kitâbu'l-Kirâd

¹⁶⁰Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169; Ziriklî, **el-A'lâm**, c 4, s.160.

¹⁶¹Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn**, c.2, s.1192,1984.

¹⁶²Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn**, c.2, s.1990.

¹⁶³Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn**, c.2, s.1990.

¹⁶⁴Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

¹⁶⁵Sübkî, **Tabakât**, c.5, 172.

¹⁶⁶Çelebî, **Keşfu'z-Zunûn**, c.2, 1990; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c. 3 s. 168.

8.C: Kitâbu'l-Müsâkât, Kitâbu'l-Îcâre, Kitâbu'l-Müzâraa, Kitâbu İhyâi'l-mevât, Kitâbu'l-Hibât, Kitâbu'l-Atâyâ, Kitâbu'l-Habs, Kitâbu'l-Lukata.

9.C: Kitâbu'l-Ferâiz

10.C: Kitâbu'l-Vasâyâ

11.C: Kitâbu Tâbiî'l-Vasâyâ, Kitâbu'l-Vedîa Kitâbu'l-Kasmi'l-Fey ve'l-Ganîme.

12.C: Kitâbu'n-Nikâh.

13.C: Kitâbu's-Sadâk, Kitâbu'l-Kasm, Kitâbu'n-Nüşûz, Kitâbu'l-Hulû.

14.C: Kitâbu't-Talak, Kitâbu'l-Îlâ, Kitâbu'r-Ric'at, Kitâbu'z-Zihâr.

15.C: Kitâbu'l-Liân, Kitâbu'l-Iddet, Kitâbu'r-Radâa, Kitâbu'n-Nafakât.

16.C: Kitâbu'l- Cerâh, Kitâbu'd-Diyât,

17.C: Kitâbu'l-Kasâme, Kitâbu'l-Cinâyât, Kitâbu'l-Hudûd, Kitâbu's-Serika, Kitâbu'l-Eşribe ve'l-haddi fihâ, Kitâbu's-Siyer.

18.C: Kitâbu'l-Cizye, Kitâbu's-Sayd ve'z-zebâih, Kitâbu'd-Dahâyâ, Kitâbu'l-Et'ime, Kitâbu's-Sebk ve'r-ramy, Kitâbu'l-Eymân, Kitâbu Edebi'l-kâdî.

19.C: Kitâbu'ş-Şehâdât, Kitâbu'd-daâvâ ve'l-beyyinât, Kitâbu'l-Itk, Kitâbu't-Tedbîr, Kitâbu'l-Mükâtebe, Kitâbu itki ümmehâti'l-evlâd.

Muhakkîk tarafından **Nihâyetü'l-Matleb**'e müstakil bir cilt halinde kapsamlı bir de fihrist eklenmiştir.

2.“Münâzara fî'l-ictihâd fî'l-kible” ve “Münâzara fî zevâci'l-bikr” Her iki münâzara da Sübkî'nin **“Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ”** isimli kitabında bulunmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁷Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.209-218.

3. “el-Gıyâsî (Gıyâsü'l-ümem fî iltiyâsî'z-zulem)”¹⁶⁸İslam anayasa hukuku, devlet başkanlığı ve idaresi(İmâmet) ile ilgili konuları ele alan¹⁶⁹ bu eseri Mustafa Hilmi ile Fuad Abdülmün'im, ayrıca Abdülazîm ed-Dîb tahkîk ederek neşretmişlerdir.¹⁷⁰ Cüveynî'nin bu eseri Maverdî'nin Ahkâmu's-sultâniyye adlı eserine paralel bir eserdir.¹⁷¹

Usûl-i Fıkha Dair Eserleri

1. “el-Burhân fî Usûli'l-fikh”¹⁷²Abdülazîm ed-Dîb tarafından ilmî neşri yapılmıştır.¹⁷³

2. “et-Telhîs (Telhîsü't-takrîb ve'l-İrşâd)”¹⁷⁴Bu eser Ebû Bekr Bâkılânî'nin fıkıh usûlüne dair yazdığı “et-Takrîb ve'l-İrşâd” kitabının muhtasarıdır.¹⁷⁵

3. “el-Varakât fî usûli'l-fikh”¹⁷⁶

Celâleddin el-Mahallî ile Hattab el-Mâlikî tarafından şerh edilen bu küçük risâle Ahmed b. Abdüllatif el-Hatîb eş-Şâfiî'nin Mahallî şerhi üzerine yaptığı haşiye ile birlikte yayımlanmıştır.¹⁷⁷

Kelâm ve Akâide Dair Eserleri

1. “el-İrşâd ilâ kavâti'i'l-edille fî usûli'l-i'tikâd”¹⁷⁸ Muhammed Yusuf Musa ve A. Abdülmün'im Abdülhamid ayrıca Es'ad Temîm tarafından tahkîk edilerek yayımlanmıştır. Bu kitap üzerine birçok şerh yapılmıştır.¹⁷⁹

¹⁶⁸Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169.

¹⁶⁹İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169.

¹⁷⁰Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

¹⁷¹Zehebî, **Siyer**, c.18, s.65.

¹⁷²Sübkî, **Tabakât**, V, 171; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475.

¹⁷³Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

¹⁷⁴Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.171; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168.

¹⁷⁵Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

¹⁷⁶Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172; Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.160.

¹⁷⁷Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

¹⁷⁸Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.171; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475; Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s.160.

¹⁷⁹Dîb, “İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

2. “eş-Şâmil fî usûli’-d-dîn”¹⁸⁰ Kelâma dair en hacimli eseridir. Bir kısmı Ali Sâmi en-Neşşâr ve arkadaşları tarafından tahkîk edilerek yayımlanmıştır.

3. “Şifâü’l-galîl fî beyâni mâ vaka’a fi’t-Tevrât ve’l-İncîl mine’t-tahrîf ve’t-tebdîl” Tevrat ve İncil’in Yahudi ve Hıristiyanlarca tahrif edildiğini ispat etmeye çalışan kitap Michel Allard tarafından Fransızca’ya çevrilerek neşredilmiştir. Ahmed Hicâzî es-Sakkâ eseri tahkik ederek yayımlamıştır.¹⁸¹

4. “el-Akâidetü’n-nizâmiyye” veya “er-Risâletü’n-nizâmiyye”.¹⁸² En son eserlerinden olup Selçuklu Veziri Nizâmülmülk’e ithaf edilmiştir. Muhammed Zahid el-Kevserî’nin tashîh ve ta’liki ile yayımlanmıştır.¹⁸³

5. “Lumau’l-edille fî kavâidi akâidi Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemâ’a”.¹⁸⁴ Akâide dair muhtasar bir eser olup Fevkiye Hüseyin Mahmud tarafından ilmî tahkîki yapılarak neşredilmiştir. Daha sonra Michel Allard tarafından Fransızcaya tercüme edilerek yayımlanmıştır. Abdullah b. Muhammed et-Tilimsânî **Luma’u’l-edille**’ye bir şerh yazmıştır.

6. “Mesâilü’l-İmâm Abdülhak es-Sıkkî”. Abdülhak es-Sıkkî’nin Cüveynî’ye sorduğu îtikada dair soruları ve cevapları içeren bu risâle Abdülazîm ed-Dîb tarafından neşre hazırlanmıştır.

7. “Risâle fî zikri hâli’ş-Şeyh Ebî Ali İbn Sînâ”. Süleymaniye Kütüphanesi’nde bir nüshası bulunmaktadır.¹⁸⁵

Cedel ve İlm-i Hilâf’a Dair Eserleri

1. “el-Kâfiye fî’l-Cedel”. Cedel ve hilâf ilmine dair olan bu eseri Fevkiye Hüseyin Mahmud tahkîk ve kitabın tahlîlini ihtiva eden uzun bir mukaddime ile yayımlamıştır.

¹⁸⁰Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.171; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.168.

¹⁸¹Dîb, “İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.143.

¹⁸²Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475; İbn Hallikân, **Vefeyât**, c. 3, 169; Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.2, s.1159.

¹⁸³Dîb, “İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.143.

¹⁸⁴Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.2, s.1561.

¹⁸⁵Dîb, “İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.143.

2. “ed-Dürretü’l-mudıyye fimâ vaka’a min hilâf beyne’ş-Şâfiyye ve’l-Hanefiyye”. Eserin I. cildini Abdülazîm ed-Dîb tahkîk ederek yayımlamıştır.¹⁸⁶

3. “Mugîsü’l-halk fî ihtiyâri’l-ehak”.¹⁸⁷ Müellifin Şâfiî mezhebini diğer mezheplere tercihini konu edinen eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi’nde mevcuttur. Bu eser üzerine Muhammed Zahid el-Kevserî’de “İhkâkü’l-hak bi ibtâli’l-bâtuli fî mugîsi’l-halk” isimli eserini kaleme almıştır.¹⁸⁸

Kaynaklarda Cüveyniye atfedilen diğer bazı eserler şunlardır:

1.“Gunyetü’l-mürşidîn fî’l-hilâf”.¹⁸⁹ Bu eseri İbn Hallikân zikretmiştir.

2. Medârikü’l-ukûl (tamamlanmamıştır),¹⁹⁰

3. Fî isbâti kerâmâti’l-evliyâ, fî’l-Tekfîr, el-Esâlîb fî’l-hilâfiyyât,¹⁹¹

4. et-Tuhfe fî usûli’l-fikh,¹⁹²

5. el-Erbeûn, Tefsîru’l-Kur’ân¹⁹³, Dîvânu hutab ve mevâiz,¹⁹⁴

6. el-Umed, el-Furûk, Kitâbu’n-nefs, et-Tahlîs,¹⁹⁵

7. el-Bülga¹⁹⁶, Lübbü’l-fikh.¹⁹⁷ Bu eser Cüveynî ile Ebu’l-Hasan Ahmed b. Muhammed el-Muhâmilî’ye aittir.

8. et-Tebşira fî’l-vesvese¹⁹⁸.

¹⁸⁶Dîb, “İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, s.144.

¹⁸⁷Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172; Zehebî, **Siyer**, c. 18, 475;İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169.

¹⁸⁸Dîb, “İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî”, **DİA**, c.8, c.144.

¹⁸⁹İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475.

¹⁹⁰Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172; Zehebî, **Siyer**, c.18, s.475;İbn Hallikân, **Vefeyât**, c.3, s.169; Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.2, s.1641.

¹⁹¹Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.1, s.75.

¹⁹²Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.1, s.380.

¹⁹³Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.1, s.443.

¹⁹⁴Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.172.

¹⁹⁵Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.1, s.380.

¹⁹⁶Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.1, s.253.

¹⁹⁷Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.2, s.1541.

¹⁹⁸Çelebî, **Keşfu’z-Zunûn**, c.1, s.339.

İKİNCİBÖLÜM

İKİ ŞERHİN İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN MUHTEVA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1 SATIM AKDİNİN TANIMI VE HUKUKİ DAYANAĞI

2.1.1 Satım Akdinin Tanımı

Sözlükte mübâdele anlamına gelen bey' çoğulubuyû', genelde ise alım-satımı ve ticareti, İslam hukuku terimi olarak da satım akdini ifade eder. Arapça'da bey' ile eş anlamlı olan şirâ kelimesi hem satma hem de satın alma anlamına gelmekle birlikte bey' için satım, şirâ için satın alma manası yaygınlık kazanmıştır.¹⁹⁹ Fıkıh kitaplarında bey' kelimesi, **Kitâbu'l-bey'** veya çoğul şekliyle **Kitâbu'l-buyû'** terkihiyle kullanılıp, '**Alım-Satım Kitabı**' anlamına gelir. Fıkıh kitaplarında müstakil bir bölüm olarak ele alınmaktadır. İmamü'l-Haremeyn el- Cüveynî, **Kitabu'l-bey'** şeklinde satım kelimesinin tekilini tercih ederken²⁰⁰, Maverdî ise **Kitabu'l-buyû'** şeklinde satım kelimesinin çoğulunu tercih etmiştir²⁰¹. Başlık konusundaki bu farklılık, Kur'an'da 'Allah alım-satımı helal kıldı.' ayetinde bey' kelimesi tekil olarak kullanıldığı için Kur'an'a tabi olmak amacıyla²⁰², Cüveyni tekil ifadeyi seçmiş olabilir.

Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr** adlı eserinde bey'i, hem lügavî hem de ser'î açıdan tanımlamıştır.

¹⁹⁹ Ali Bardakoğlu, "Bey", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 1992, c.6, s.13.

²⁰⁰ Ebû'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb fi Dirâyeti'l-Mezheb**, Daru'l-Minhac, Cidde 2007, c.5 s.5.

²⁰¹ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5 s.3.

²⁰² Muhammed b. Ahmed eş-Şirbinî, **Muğni'l-Muhtâc**, Çev. Soner Duman, Mıraç Yayınları, İstanbul 2010, c.6, s.477.

Mâverdi'ye göre bey'in lügavî anlamı; “تَبَدَّلُ شَيْءٍ بِشَيْءٍ” “*Bir şeyi başka bir şeye bedel olarak edinmek.*”²⁰³ Bu tarifte geçen ‘تَبَدَّلُ’ kelimesi lazimî olup lisanda daha çok bir şeye dönüşme veya bir şeye evrilme anlamına geldiğinden dolayı bunun yerine ‘مقابلة’ kelimesinin tercih edilmesi daha uygun olurdu. Nitekim birçok Şafî âlimbey'i, “مقابلة شَيْءٍ بِشَيْءٍ”²⁰⁴ “*Bir şeyin başka bir şeye karşılık olarak değiştirilmesi*” şeklinde tanımlamıştır. Mâverdi'nin yapmış olduğu bu tanım tekil kalmıştır.

Mâverdi'ye göre bey'in ıstılâh anlamı;

نَقْلُ مَلِكٍ بِعَوَضٍ عَلَى الْوَجْهِ الْمَأْدُونِ فِيهِ

“*Mülkiyet hakkının bir bedel karşılığında meşru yollarla aktarılmasıdır.*”

Tarifin Analizi;

1. نَقْلُ مَلِكٍ “*Mülkiyetin nakli*” ifadesiyle mülkiyet sahibi olmayanlar ve mülkiyet haline getirilemeyen şeyler dışarıda bırakılmıştır.

2. بِعَوَضٍ “*Bir bedel karşılığında*” ifadesiyle hibe vb. bedel gerektirmeyen akitler dışarıda bırakılmıştır.

3. عَلَى الْوَجْهِ الْمَأْدُونِ فِيهِ “*Meşru bir şekilde*” ifadesiyle mülânese²⁰⁵ ve münâbeze²⁰⁶ gibi yasaklanmış alım-satım akitleri dışarıda bırakılmıştır.²⁰⁷

²⁰³Mâverdi, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.11.

²⁰⁴Şirbînî, Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğnî'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiye, Beyrut-Lübân 2000, c.2, s. 321; Zeynüddîn Ahmed b. Abdilazîz el-Melâberî, *Fethu'l-Muîn bi's-Serhi'l-Kurreti'l-Ayn bi Mühimmâti'd-Deyn*, Dâru İbni Hazm, Beyrut 2004, s. 316. Nevevî bey'i [مقابلة المال بالمال] (Bir malın bir mal karşılığında değiştirilmesi) şeklinde tanımlamıştır. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, yy., ty., c.9, s.149. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Şafî ulemanın kahir ekseriyeti bey'i lügat açısından tanımlarken mukâbele sözcüğünü kullanmışlardır. Çünkü mukâbele kelimesi mufaâle babından olup bir işte müşâreket bildirir.

²⁰⁵ Hz Peygamber cahiliye döneminde yapılan bu tarz satım akdini yasaklamıştır. Sözlükte dokunmak anlamına gelen mülânese, taraflardan birinin düşünüp taşınmaksızın elbiseye veya bir mala dokunmasıyla gerçekleşen satım akdidir. Detaylı bilgi için Bkz. Celal Yeniçeri, “Mülânese” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Ankara 2006, c.31, s.536-537.

²⁰⁶Sözlükte “atmak” anlamındaki nebz kökünden türeyen münâbeze (nibâz), tarafların kıyemî bir malı incelemeden birbirlerine atmalarıyla gerçekleşen bir satım şeklinin adıdır. Hz. Peygamber'in münâbezeyi yasakladığı sahih hadislerle sabit olduğundan fakihler bu işlemin geçersizliğinde ittifak etmiştir. Fakat bunun anlamı ve yasaklanma gerekçesi hakkında hadis ve fıkıh eserlerinde farklı açıklamalar yer almaktadır. Bazı hadis rivayetlerinde münâbeze, taraflardan birinin veya her ikisinin alacağı malı incelemeden kendisine ait elbise veya kumaşı karşı tarafa atmasıyla

İmamı'l-Harameyn el-Cüveynîşerhinde bey' ile ilgili herhangi bir tanım yapmamıştır.

Konuyla ilgili genel bir değerlendirme

Her iki şârihimiz şerhe, ilgili bölümü adlandırmakla başlamıştır. Her iki şarih, farklı gerekçelerden olsa gerek 'Alım-Satım Kitâbı'nı farklı bir şekilde isimlendirmişlerdir. Mâverdî'nin bey' kelimesinin çoğulu olan buyû' kelimesini tercih etmesi alım-satım çeşitlerinin tümünü kapsamaya gayesiyle olmalıdır. Cüveynî ise Kur'an-ı Kerîm'de, bey' kelimesi tekil geçtiği için Kur'an-ı Kerim'e uymayı tercih etmiş olabilir.

Mâverdî, satım akdini hem lügat hem de ıstılah açısından tanımlarken Cüveynî herhangi bir tanım yapmamıştır. İlk etapta göze çarpan Mâverdî'nin kitâp başlığını tanımlamasıdır. Bu konu hakkında tezin ileriki bölümlerinde detaylı bilgi verilecektir.

2.1.2 Satım Akdinin Hukuki Dayanağı

Hem Cüveynî hem de Mâverdî'ye göre alım-satım akdinin câiz olması Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.²⁰⁸

2.1.2.1 Kitap

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde ticaretin helal olduğuna dair ifadeler geçmektedir. Aşağıdaki ayetler ticaretin helal olduğuna delalet eder.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ²⁰⁹

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin.”

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا²¹⁰

gerçekleşen bir satım şekli olarak tasvir edilmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Celal Yeniçeri, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Ankara 2006,c.31, s.563.

²⁰⁷Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5 s.11.

²⁰⁸Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5s.5.

²⁰⁹**Kur'an-ı Kerîm**, Nisa, 4/29.

“Allah alım-satımı helal, ribâyı haram kıldı.”

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ²¹¹

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın.”

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ²¹²

“(Hac mevsiminde ticaret yaparak)rabbinizden gelecek bir lütfu (kazancı)aramanızda size herhangi bir günah yoktur.”

2.1.2.2Sünnet

Hz. Peygamber(S.a.s)den aktarılan birtakım sözlü ve fiili rivayetler ticaretin caiz olduğuna delalet eder.

فَمَا رَوَى الْأَعْمَشُ ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي عَرَزَةَ ، قَالَ : كُنَّا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نُسَمَّى السَّمَايِرَةَ ، فَمَرَّ بِنَا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَسَمَّانَا بِاسْمِ هُوَ أَحْسَنُ مِنْهُ ، فَقَالَ : " يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّعْوُ وَالْحَلْفُ ، فَتُسَوَّبُوهُ بِالصَّدَقَةِ .²¹³

“Biz Resulullah döneminde simsarlar olarak adlandırılıyorduk. Nebî bize uğradı ve şöyle hitap ederek, ondan daha güzel bir isimle bizi adlandırdı. Ey tüccar topluluğu, muhakkak ki ticareteboş söz ve yemin çokça karışır, bu yüzden onu sadaka ile arındırın’.”

وَرَوَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِصْمَةَ ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ حَزَامٍ ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ قَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَشْتَرِي بِيُوعًا ، مَا يَجِلُّ لِي مِنْهَا ، وَمَا يَجْرُمُ ؟ قَالَ : " إِذَا اشْتَرَيْتَ بَيْعًا فَلَا تَبِعْهُ حَتَّى تَقْبِضَهُ ، وَلَا تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ " ²¹⁴

“Abdullah b. İsmet’ten Hekîm b. Hizâm’ın Hz Peygamberle şöyle konuştuğu rivayet edilir. Ya Resulellah, harama bulaşmadan meşru bir şekilde ticaret eşyası almak istiyorum dedi. Hz Peygamber: ‘Bir şey satın aldığın zaman onu teslim alıncaya kadar satma,yanında olmayan bir şeyi satman helal değildir.’ buyurdu.”

²¹⁰ Kur’an-ı Kerîm, Bakara, 2/275.

²¹¹ Kur’an-ı Kerîm, Bakara, 2/282.

²¹² Kur’an-ı Kerîm, Bakara, 2/198.

²¹³ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, Muessisetu’r-Risâle, Beyrut 2001, c.30, s.412.

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c.24, s.32.

Bu hadis-i şerif, halihâzırda mevcut olmayan ticaret eşyasının dışındaki satımların caiz olduğunu gösterir.

وَرَوَى أَبُو عُبَيْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : " تَسَعَةُ أَعْشَارِ الرِّزْقِ فِي التِّجَارَةِ وَالْجُزْءُ الْبَاقِي فِي السَّبَايَا " ²¹⁵

“Ebû Ubeyd’in aktardığına göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur. Rızkın onda dokuzu ticarettedir, geriye kalan ise ürünlerdedir.”

2.1.2.3 İcmâ

Ticaretin yapısıyla ilgili bilinen herhangi bir ihtilaf yoktur, ticaretin mâhiyeti ve niteliğiyle ilgili ihtilaflar vardır. Büyük sahabeler de ticaret ile uğraşmış ve bunu meslek edinmişlerdir. Hz. Ebûbekir’in keten, Hz. Ömer’in gıda ve peynir, Hz. Osman’ın kara ve deniz taciri olması, ibn Abbas’ın da koku tüccarı olması ve bu konuda bilinen herhangi bir ihtilafın olmaması bu konuda icmâ olduğunu gösterir. ²¹⁶

2.2 SATIM AKDİNİN KURULMASI VE FESHEDİLMESİ

2.2.1 Satım Akdinin Şartları

وَجَمَاعٌ مَا يَجُوزُ مِنْ كُلِّ بَيْعٍ آجِلٍ وَعَاجِلٍ وَمَا لَزِمَهُ اسْمُ بَيْعٍ بَوَاجِهِ أَنَّهُ لَا يَلْزَمُ الْبَائِعَ وَالْمُشْتَرِيَّ حَتَّى يُجْمَعَا أَنْ يَتَّبَاعَا بِرِضَا مِنْهُمَا بِالتَّبَايُعِ بِهِ وَلَا يَعْقِدَاهُ بِأَمْرِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ وَلَا عَلَى أَمْرِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ وَأَنْ يَنْفَرَقَا بَعْدَ تَبَايُعِهِمَا عَنْ مَقَامِهِمَا الَّذِي تَبَايَعَا فِيهِ عَلَى التَّرَاضِي بِالْبَيْعِ فَإِذَا اجْتَمَعَ هَذَا لَزِمَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيْعَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ رَدُّهُ إِلَّا بِخِيَارٍ أَوْ عَيْبٍ يَجِدُهُ أَوْ شَرْطٍ يَشْرُطُهُ أَوْ خِيَارٍ رُؤْيِيٍّ إِنْ جَازَ خِيَارَ الرُّؤْيِيَّةِ وَمَتَى لَمْ يَكُنْ هَذَا لَمْ يَقَعِ الْبَيْعُ بَيْنَ الْمَتَابِعِينَ ²¹⁷

“İmâm Şâfi’ye göre er ya da geç gerçekleşecek satım akdinin caiz olduğuna dair icmâ vardır. Ancak karşılıklı rıza doğrultusunda, haram olan mallar üzerine, yasaklanmış yöntemler ile akdin yapılmaması kaydıyla ve teferrukun gerçekleşmesi durumunda akit müşteri ve satıcı için bağlayıcı olur. Bey’i hiyâr, kusur muhayyerliği, şart muhayyerliği ve câiz kabul edilmesi durumunda görme

²¹⁵ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, **Câmi'u's-Sağîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c.1, s.198.

²¹⁶ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.3-5.

²¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osman b. eş-Şâfiî, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, c.3, s.3.

muhayyerliği hariç akitleşen tarafların akitten dönme hakları yoktur. Bunlar gerçekleşmediği müddetçe taraflar arasında satım akdi gerçekleşmiş olmaz.”

Mâverdî'nin aktarmış olduğu bu ibare İmam Şafî'nin **el-Ümm** adlı eserindeaynen geçmektedir. Cüveynî ise bu ibarenin bir benzerini şerhine aktarmıştır.²¹⁸ Her iki şârih İmam Şafî'nin bu kavlini²¹⁹ şerh etmiştir. İmam Müzenî'ye göre İmam Şafî bu kavli ile akdin şartlarını ve red(akitten dönme) şartlarını açıklamıştır.

Mâverdî'nin bu kavilden çıkardığı neticelere göre akdin şartları dört tanedir.

1. التَّرَاضِي Karşılıklı rıza ile akdin yapılmış olması gerekir. Taraflardan herhangi birinin veya her iki tarafın rızası yoksa akit geçerli olmaz. Çünkü ikrâh akdin kurulmasına engel teşkil eder.

2. Satım akdinin meçhul bir sürede ve batıl şartlar üzerinden yapılmamış olması gerekir. Mülânese ve münâbeze yoluyla yapılan akitler bu şartı ihlal ettiğinden dolayı geçersizdir.

3. Akdin haram mallar üzerinden yapılmamış olması gerekir. Şâri'nin yasaklamış olduğu domuz eti, şarap ve herhangi bir faydası olmayan haşerat vb. şeyler akdin konusu olurlarsa akit geçersiz olur.

Mâverdî ve Cüveynî, İmam Şafî'nin [وَلَا يَعْقَدَاهُ بِأَمْرٍ مَّنْهُيٌّ عَنْهُ وَلَا عَلَى أَمْرٍ مَّنْهُيٌّ عَنْهُ] ibaresini farklı şekilde şerh etmişlerdir. Mâverdî, [وَلَا يَعْقَدَاهُ بِأَمْرٍ مَّنْهُيٌّ عَنْهُ] ifadesini akit için şart koşulan batıl şartlar üzerinde ve meçhul sürede akit yapılamayacağı şeklinde şerh ederken²²⁰ Cüveynî, haram mallar diye şerh etmiştir. Mâverdî, [وَلَا عَلَى أَمْرٍ مَّنْهُيٌّ عَنْهُ] ibaresini haram mallar şeklinde şerh ederken Cüveynî ise fasit şartlar şeklinde

²¹⁸ Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-Matleb**'deki kavli hakkında ileride detaylı bilgi verilecektir.

²¹⁹ İmam Şafî'nin yazdığı eserlere, verdiği fetvalara, öğrencilerine imlâ ettirdiği metinlere, verdiği sözlere ve söylediği sözlere el-kavl(ekvâl) adı verilir. İmam Şafî'nin hem kadîm hem cedîd, hem **el-Ümm**'deki hem de **el-Muhtasar**'lardaki görüşleri için el-kavl ifadesi kullanılır. Şafî fûrû' fıkıh metinlerinde yer alan el-ekvâl ifadesiyle, sadece İmam Şafî'nin görüşleri kastedilir. Bkz. Muhittin Özdemir, **Şafî Fûrû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ün4ersitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010) s.137-138.

²²⁰Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.13.

şerh etmiştir. Dolayısıyla yukarıda zikredilen akdin şartlarındaki sıralamada Cüveynî'nin şerhine göre 2. ve 3. şartların yeri değiştirilmelidir.²²¹

Bu üç şart akdin sıhhatinin şartlarıdır. Bunlardan herhangi biri ihlal edilirse akit fâsit olur.

4. Teferrük şartıdır. Karşılıklı rıza ile satım akdi yapan tarafların akit meclisinden bedenen ayrılmış olmaları gerekir. Bu şart sağlandıktan sonra akit her iki taraf için bağlayıcı hale gelir.²²²

İbn el-Merzûbân ve ashâptan²²³ bazı kişiler bu şartlara bir şart daha ilave ederler. Onlara göre satım akdi yapan tarafların küçüklük, delilik ve sefeh gibi vasıflardan dolayı mahcur(kısıtlı) olmamaları gerekir. Çünkü kısıtlı olan kişinin akdi batıldır. Ashâbın çoğunluğu ise bu ilave şarta iki sebepten dolayı karşı çıkarlar.

1. Bu şart taraflar ile ilgilidir, satım akdi ile alakalı değildir. Bu, Bağdatlı Şâfiî fakihlerin görüşüdür.

2. Bu şart ikinci şartın kapsamına dâhildir. Söz konusu şartta, akit haram bir yolla yapılmamış olması gerektiğinden, kısıtlı kişinin alım-satım yapması da geçersiz olur. Bu gruptaki ashâp, birinci görüşü şu gerekçeyle reddederler. Akdin şartlarından 'Karşılıklı rıza' şartı da taraflar hakkında olduğunu, satım akdi ile ilgili olmadığını ifade ederek birinci görüşü geçersiz kabul ederler. Bu, Basralıların görüşüdür. Mâverdî'ye göre bu gruptakilerin görüşü daha doğrudur.²²⁴

²²¹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.5.

²²²Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13.

²²³ Tez boyunca sıkça kullanılan Ashâb ifadesiyle, Şâfiî mezhebine mensup müçtehitler kastedilir. Fehd Abdullah el-Hubeysî, Şâfiî mezhebinin geçirdiği evreleri üç kısma ayırır; **1. Kuruluş Dönemi**: İmam Şâfiî ve öğrencilerinin yer aldığı dönemdir. **2. Mezhebin Gelişimi ve Yayılması Dönemi(Ashâbu'l-vucûh)**: el-Hubeysî, ikinci dönemin ashâbu'l-vucuh(Ashâbu't-tahrîc)la başladığını, bunların da İmam Şâfiî'nin öğrencilerinden beslenen ikinci derecedeki öğrenciler ve bunlardan sonra gelenler olduğunu belirtir. **3. İstikrâr Dönemi(Ashâbu't-tercîh)**: Ashâbu'l-vucuhtan sonra gelen evredir. Bunların karakteristik özelliği müçtehidü'l-fetvâ olduğunu dile getirir. Bkz. Özdemir, *Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, s.32.

²²⁴Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13-14.

Konuyla İlgili Genel Bir değerlendirme

Mâverdî, İmam Şâfiî'nin bu kavlini 'Akdin şartları' başlığı altında şerh etmiş ve bu metne dayanarak akdin şartlarının dört tane olduğunu ifade etmiştir. Cüveynî de buna benzer bir kavli şerh etmiş ancak Mâverdî gibi 'Akdin şartları' başlığı altında şerh etmemiştir. Netice itibariyle her iki şerhin sonuçlarını, Mâverdî'nin taksimiyle verdik.

Hem Mâverdî hem de Cüveynî İmam Şâfiî'nin bazı ifadelerini farklı bir şekilde şerh etmişlerdir. Daha önce zikri geçen 2. ve 3. şartlar Cüveynî'ye göre yer değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştik. Buradan çıkan sonuç her ne kadar kavil sabit olsa bile kavillerin farklı anlaşılma olasılığı daima vardır.

Öte yandan Mâverdî'nin, Müzenî'den aktardığına göre İmam Şâfiî, bu kavli ile akdin kurulması ve red şartlarını murad ederken Cüveynî'ye göre bu babın maksadı bey'-i gâibdir. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak İmam Şâfiî'nin bu kavliyle daha çok neyi amaçladığı, Mâverdî ve Cüveynî'ye göre farklılaşmaktadır. Mâverdî'nin bu kavilden çıkardığı anlam, Cüveynî'nin aynı kavilden çıkardığı anlamı içermekte olup daha kapsamlıdır. Netice itibariyle bey'-i gâip de akdin red şartlarından sadece bir tanesidir.

2.2.2 Satım Akdinin Feshedilmesi

Akitten dönme şartları doğrudan doğruya muhayyerlik ile ilintili bir durumdur. Bundan dolayı satım akdinin feshedilme şartlarını muhayyerlik konusu altında detaylı olarak işleyeceğiz. Mâverdî'ye göre akdin feshedilmesi dört şekilde olur.

1. Meclis muhayyerliği veya Şart muhayyerliği (üç gün muhayyerliği), bu muhayyerlikler ileride detaylı olarak anlatılacaktır.

2. Ayıp (kusur) muhayyerliği: Satılan malda bulunan bir kusur sebebiyle ilgili taraf akdi feshetme hakkına sahip olur. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, kusur muhayyerliğini müstakil bir şekilde işlemekten ziyâde daha çok diğer muhayyerlikler kapsamında yeri geldikçe görüşlerini aktarmışlardır. Bundan dolayı biz tezimizde, sırasıyla görme muhayyerliği, meclis muhayyerliği ve şart muhayyerliği üzerinde

durduk. Söz konusu bu muhayyerlikler işlenirken her iki şârihin kusur muhayyerliği ile ilgili görüşlerine de yer yer değinilmiştir.

3. Taraflar akitleşirken herhangi bir şart koşup akit sonucunda bu şart tahakkuk etmezse ilgili taraflar akdi feshetme hakkına sahip olur. Örneğin, müşteri meslek sahibi bir köle satın aldığımda, köle mesleğini iyi yapamıyor veya o mesleğe sahip olmadığı ortaya çıkarsa müşteriakdi feshetme hakkına sahip olur.

4. Görme muhayyerliği: Akit esnasında ortada olmayan veya bir malın görülmeksizin alınması sonucunda doğan muhayyerlik, görme muhayyerliğidir. Müşteri malı satın aldıktan sonra malı görünce akitten dönme hakkına sahip olur.²²⁵

Görme muhayyerliğinin caiz olup olmaması Şafii mezhebinde tartışma olduğundan dolayı Şâfiî hukukçular, kitaplarında öncelikle görme muhayyerliğini işlemişlerdir.

Konuyla İlgili Genel Bir değerlendirme

Mâverdî, İmam Şâfiî'nindaha önce zikri geçen kavline dayanarak akdin red şartlarının dört tane olduğunu ifade eder. Cüveynî de bu konuları kitabında işler ancak bu konuları, 'Akdin red şartları' bağlamında işlemez. Direkt konuya girip ilgili analizleri yapar. Mâverdî **el-Hâvî'l-Kebîr** adlı eserinde işlediği konularla ilgili kapsayıcı taksimleryapması Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-Matleb** adlı eserinden ayıran en önemli özelliklerdendir.

2.3 SATIM AKDİNDE MUHAYYERLİKLER

Muhayyerlik: Hayr kökünden türetilen iki şeyden daha üstün olanı seçmek anlamına gelen muhayyerlik Arapçada hıyâr kelimesi ile ifade edilir. Bir fıkıh terimi olarak muhayyerlik, özellikle alım-satım sözleşmelerinde taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama veya feshetme hakkına sahip olması, dolayısıyla ilgili taraf

²²⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.14.

açısından akdin bağlayıcı olmaktan çıkması anlamına gelir.²²⁶ Muhayyerlik hakkına sahip olan taraf akdi onaylama veya feshetme hakkına sahiptir.

2.3.1 Gâib Malın Satımı (Görme Muhayyerliği)

Hem Mâverdî hem de Cüveynî, görme muhayyerliğini bey'-i gâib bağlamında ele alıp bir takım değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Görme muhayyerliği bey'-i gâib ile doğrudan ilintili bir konu olduğu için önce bey'-i gâib konusunu kritize etmeye çalışmışlardır. Biz de şerhin insicâmını bozmadan bu konudaki görüşlerini etraflıca işlemeye çalıştık.

Maverdî'ye göre satım akdi, bey-i rakabe ve bey-i menfaat olmak üzere iki çeşittir.

1. Bey-i menfaat; mülkiyetin değil menfaatin alınıp satılmasıdır. İcâre (kira sözleşmeleri) bey-i menfaattır. İmam Şafî'ye göre icâre, satım akdinin bir çeşididir. Ayrıca icârenin müstakil bir kitâp(bölüm) olduğunu ifade eder.

2. Bey-i rakabe; mülkiyetin alınıp satılmasıdır. Bey'-i rakabe de iki çeşittir. Buyû'-1 sıfat ve buyû'-1 ayândır.²²⁷ Buyû'-1 sıfat selem akdidir ve selem akdi ayrı bir bölümde incelenir. Buyû'-1 ayân ise ikiye ayrılır, ayn-1 hâdire ve ayn-1 gâibe.

a. Ayn-1 hâdire; akit esnasında mevcut olan maldır ki bunun satılması ittifakla caizdir.

b. Ayn-1 gâibe; akit meclisinde halihâzırda mevcut olmayan maldır. Gâib malın satımı konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir. Gayri mevsuf (nitelenmeyen) gâib malın satımı caiz değildir. Ancak mevsuf(nitelenen) olan gâib mal konusunda iki görüş vardır. Hanefilere göre gâib mal ister mevsuf olsun ister gayri mevsuf olsun gâib malın satımı caiz iken Malikilere göre mevsuf malın satımı caizdir, gayri mevsuf olanın satımı ise caiz değildir.²²⁸

²²⁶Yunus Apaydın, "Muhayyerlik", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2006, c.31,s.25.

²²⁷Ayn çoğulu a'yândır. Dışarıda mevcut, somut ve belli olan şeydir; kitap, ev, at, ev eşyası, belli bir miktar para ya da buğday vb. şeylerdir. Hariçte varlığı olmayıp zimmette sabit olan para ve misliyat ayn değil deyn kabilindedir. Ayn, tazmini gerekli olup olmamak açısından mazmûn ve gayr-1 mazmûn olmak üzere iki kısma ayrılır. Bkz. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Ayn".

²²⁸Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.14.

2.3.1.1 Gâib Malın Satımını Câiz Görenlerin Delilleri

Gâib malın satımını mutlak anlamda câiz gören Hanefiler'in delilleri ise şunlardır;

1. 'Allah(c.c) ribâyı haram, satım akdinin helal kıldı.'²²⁹ âyetinde yer alan 'satım akdi' ifadesi, umum ifade eder bundan dolayı gâib malın satımı caizdir.

2.Hz. Peygamber(a.s)'ın şu hadisini delil getirirler; 'Bir kimse görmediği bir malı satın alırsa onu gördüğü zaman kendisi için muhayyerlik vardır.'²³⁰.

3. Hz. Osman ile Hz. Talha evlerini takas ederler. Birinin evi Kufe'de diğerin evi ise Basra'dadır. Rivayete göre Hz. Osman görme muhayyerliğini kabul etmeyince olay yargıya taşınır. Cübeyr b. Mut'im, Talha'nın muhayyerlik hakkının olduğuna hükmeder.²³¹ Aynı şekilde Abdullah b. Ömer, görmediği bir arsa satın almıştır. Abdurrahman b. Aff da görmediği bir deveyi satın almıştır. Hanefiler,gâib malın satımı husunda sahabe arasındabilinen herhangi bir ihtilafın olmadığını ifade ederek bu konuda icmâ olduğunu savunurlar.²³²

2.3.1.2 Gâib Malın Satımını Câiz Görmeyenlerin Delilleri

1. Hz. Peygamber, bey-i gararı yasakladı²³³. Mâverdî'ye göre garar, iki zıt ihtimalin söz konusu olduğu ve bunların daha kötüsünün gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu şeydir. Gaib bir malın satımında iki açıdan garar vardır.

a.Satılan malın sağlam olup olmadığının bilinmemesi.

b. Satılan malın müşteriye ulaşıp ulaşmadığının bilinmemesi.

Başka bir hadiste Hz. Peygamber, 'Tamamen gâib olan bir malın satımını yasakladı.'²³⁴ Aynı şekilde Hz. Peygamber aynı gerekçelerden dolayı mülâmese satım akdini de yasaklamıştır.²³⁵ Mülâmese, katlanmış iç içe geçirilmiş elbisedir.

²²⁹ "وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا", **Kur'an-ı Kerîm**, Bakara, 2/275.

²³⁰ "مَنْ اشْتَرَى مَا لَمْ يَرَهُ فَهُوَ بِالْخِيَارِ إِذَا رَأَاهُ", Ahmet b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ Ebû Bekr el-Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c.5, s.440.

²³¹ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.5, s.439.

²³² Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed el-Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi fi tertîbi's-şerâi'**, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, c.5, s.292; Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.15.

²³³ "نَهَى عَنْ بَيْعِ الْعَرَرِ", Ebu Davud Süleyman ibn el-Eş'as el-Ezedî es-Sicistânî, **Sünenî Ebî Dâvud**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ty., c.3, s.254; Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.5, s.552; Mâlik b. Enes, **el-Muvatta'** Müessesetü Zayed b. Sultân Âli Nehyân, Ebû Zabî 2004, Buyû/75, (c.4, s.960).

²³⁴ "وَلَا تَبِيعُوا مِنْهَا غَائِبًا بِنَاجِزٍ", Mâlik b. Enes, **Muvatta'**, Buyû/30,(c.4, s. 914.).

²³⁵ "أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمَلَامَسَةِ، وَالْمُنَابَذَةِ", Mâlik b. Enes, **Muvatta'**, Buyû/76,(c.4, s. 962.).

H.z. peygamber'in mülâmeseyi yasaklama sebebi satılan malın iyice bilinmesine engel bir durum teşkil etmesidir. Elbise mevcut iken satılması yasak olduğu halde gâib olan malın satımı nasıl caiz olur?²³⁶

2.3.1.3 Gâib Malın Satımını Câiz Görenlerin Delillerine Yapılan İtirazlar

1. Mâverdî'ye göre "Allah(c.c) bey'i helal kıldı." ayeti, zikri geçen hadisler tarafından tahsis edilmiştir.

2. Mâverdî, 'Bir kimse görmediği bir malı satın alırsa onu gördüğü zaman kendisi için muhayyerlik vardır.' hadisinin senedinde yer alan Ömer b. İbrahim el-Ehvâzî'nin hadis uydurmak ile meşhur bir kimse olduğunu ve rivâyetine iltifat edilmeyecek birisi olduğunu aktarır.

3. H.z. Ömer'in gâib malın satımına karşı çıkması sahabe icmâsı olmadığını gösterir. Ayrıca sahabeden aktarılan bu görüşler toplumda yaygınlık kazanmamıştır, bu da kıyasa aykırı bir durumdur.²³⁷

2.3.1.4 Şâfiî Mezhebine Göre Gâib Malın Satımının Hükümü

Mâverdî'ye göre Şâfiî Mezhebinde gayr-ı mevsuf bey'-i aynî'l-gâibe (mevsuf olmayan gâib malın satımı) caiz değildir. Mevsuf olan gâib malın satımı hususunda iki kavil vardır.

1. Mevsuf (nitelenen) gâib malın satımı caizdir. İmam Şâfiî'nin altı kitabında nass olarak aktarılır. Bu altı kitap şunlardır; Kadîm, imlâ, sulh, sadâk, sarf ve müzâraa... Ashabın çoğu bu görüşü savunur.

2. Mevsuf gâib malın satımı caiz değildir. İmam Şâfiî'nin altı kitabında nass olarak aktarılır. Bu altı kitap da şunlardır; Risale, sünen, icâre, istibrâ, gasb, ve sarf kitabının arûz bölümü... Hammad b. Süleyman, Müzenî, Buveytî, bu görüşü savunur. Mâverdî'ye göre azhar²³⁸ olan kavil ikinci kavildir.²³⁹

²³⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.15-16.

²³⁷Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.17.

²³⁸ Za-ha-re kökünden türetilmiş ismu't tafdil olan el-azhar, sözlükte açık ve bariz olmak, üstün gelmek, belirtmek anlamına gelmektedir. Şâfiî fûrû fıkıh metinlerindeyse; İmam Şâfiî'nin bir kadimle bir cedid, iki kadim veya aynı zamanda ya da farklı zamanlarda söylediği iki cedid kavilleri, ashabın vecihleri ve tarikleri arasında tercih edilen görüş anlamında kullanılmıştır. El-azhar kavramı, konunun tartışmalı olduğu, konu hakkında tercih edilen görüşün (râcih) ve tercih edilmeyen (mercuh) şeklinde iki görüşün olduğu, el-azhar ile ifade edilen görüşün tercih edildiği, tartışmanın İmam Şâfiî'nin kavilleri arasında gerçekleştiği ve karşıt görüşün de tercih edilme

Cüveynî'ye göre bey'-i gâibin caiz olup olmaması hususunda Şafîî imamlar, İmam Şafîî'den iki kavil aktarır.

1. Bey'-i gâib câiz değildir. Bu, İmam Müzenî'nin tercih ettiği görüştür. Çünkü ayn, örfte muâyene yoluyla bilinir hale gelir. Şayet müşteri malı görmezse örfen mal, meçhul kabul edilir.
2. Bey'-i gâip caizdir. Çünkü mebî', vasıflandırılmıştır. Bu konuda satıcının sözüne güvenmek gerekli hele gelmiştir.²⁴⁰

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Hem Cüveynî hem de Mâverdî İmam Şafîî'nin bey'-i gâib konusundaki kavlini şerhlerinde aktarıp bu kavil üzerinde bir takım değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bey'-i gâibin caiz olup olmaması hususunda değerlendirmelerde bulunurken birbirlerine paralel sonuçlar elde etmişlerdir.

Mâverdî, bey'-i gâibi anlatmadan önce satım akdini alt kısımlara ayırır. Bey'i gâibin, satım akdi taksimindeki yerini tayin ettikten sonra, bey'-i gâibi de mevsuf ve gayr-ı mevsuf olarak iki kısma ayırır. Gayr-ı mevsuf bey'-i gâibin mezhep içinde mutlak olarak caiz olmadığını vurguladıktan sonra gayr-ı mevsuf bey'-i gâib hakkındaki iki farklı görüşü aktarıp azhar olan görüşü açıklar.

Cüveynî ise Mâverdî gibi bey'-i kısımlara ayırmayıp direkt konuyu işler. Her ne kadar Mâverdî gibibey'-i gâibi, mevsuf ve gayr-ı mevsuf olarak iki kısma ayırmasa da bey'-i gâibin caizliği konusunda ashop arasındaki iki görüşü aktarıp bey'i gâibi câiz görenlerin görüşünü mevsuf olmakla gerekçelendirir.

Mâverdî, aktarılan iki görüş arasındandan mevsuf olan bey'i gâibin câiz kabul edilmemesini azhar görüş olarak nitelendirirken Cüveynî ise görüşler arasından hangisini tercih ettiğine dair bir açıklamada bulunmamıştır.

bakımından açık(zahir) olduğu ama tercihe şayan(azhar) olmadığı anlamlarına gelmektedir. Bkz. Özdemir, **Şafîî Fûrû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.174-175.

²³⁹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.18-19.

²⁴⁰Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.6.

Öte yandan, **el-Hâvî'l-Kebîr** ile **Nihâyetu'l-Matleb**'deki bey'-i gâib konusudâhil, şu ana kadar tahlil ettiğimiz konuları karşılaştırdığımızda Mâverdî'nin diğer mezhep imamlarının delillerine yer verip bunun üzerine binâ ettikleri görüşleri teker teker tahlil edip kendi mezhebinin argumanlarını savunması câlib-i dikkattir. Buna karşın Cüveynî'nin neredeyse bu konuda diğer mezhep imamlarının ne düşündüğüne hiç yer vermemesi, iki şerhin birbirinden farklı işleyiş tarzları olduğunun en önemli göstergelerindendir. Bu mevzû tezin ileriki bölümlerinde her iki şerhin yöntem açısından karşılaştırılması bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

El-Hâvî'l-kebîr'de dikkat çeken noktalardan birisi de şudur. Mâverdî, muhaliflerin delil olarak getirdiği ayetleri bir müfessir gibi te'vîl eder, hadisleri de bir muhaddis gibi senet açısından kritize eder.²⁴¹

2.3.1.5 Gâib Malı Selem Akdindeki Gibi Tarif Etmek

Maverdî'ye göre selem akdinde sıfatlara itimad edilir, ayanlarda ise ru'yete itimad edilir. Selem akdi sıfatlar ile bilinir hale gelir, ayn akdi ise görme ile bilinir hale gelir. Bundan dolayı ayn olan gâib malın özelliklerinin belirtilmesiyle satım akdi yapmak, ayânlarda selem akdi²⁴² yapmak gibi caiz değildir.²⁴³

Cüveynî'ye göre bu konuda iki vecih²⁴⁴ vardır.

1. Gâib mal muâyene yoluyla bilinir hale gelir, bu da görme ile olur. Bundan dolayı malın özelliklerini tarif etmek yeterli değildir.

²⁴¹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.17.

²⁴²Bey'-i selem, para peşin mal veresiye şeklinde yapılan akittir. Veresiye peşine satmaktır. Yani peşin para veya peşin verilen bir mal ile veresiye bir mal satmaktır. Peşin para veya mal veren müşteriye "sâhibu's-selem" veya "rabbu's-selem" veresiye mal verecek olan satıcıya "müslemün İleyh", bu yolla satın alınan mala "müslemün fih", peşin verilen paraya/mala da "re'si mâli's-selem" denir. Seleme "selef" de denir. Bkz. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Bey'-i Selem".

²⁴³Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.16.

²⁴⁴Şâfiî furû' kitaplarında sıklıkla kullanılan kavramlardan biri el-vech/el-vecheyn/el-vucûh veya el-evcuah kavramlarıdır. İmam Şâfiî'nin öğrencilerinden(ashap) ve mezhep imamlarının onun usûlünden ve kaidelerinden ürettikleri görüşlere el-vech/el-vecheyn/el-vucûh/el-evcuah denir. Müçtehit fakihlerin İmâm şâfiî'nin usûlü ve kaideleri ışığında ulaştıkları bu görüşler, Şâfiî'nin ifadelerinin bir yansıması olabileceği gibi yepyeni görüşlerde olabilir. Şayet bu, yeni bir görüş ise İmâm Şâfiî'ye nisbeti mümkün olmamakla birlikte mezhebin genel çatısı içinde değerlendirilir. el-vecheyn ve el-evcuah ifadesiyle konunun tartışmalı olduğu, konu hakkındaki farklı görüşlerin ashap olarak nitelen ilk dönem fıkıh âlimlerine ait olduğu zayıf olan görüşün(vech) karşınının sahîh ya da esahh olduğu anlaşılır. Bkz. Özdemir, **Şâfiî Furû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.157-158.

2. Eğer görme imkânı yoksa sıfatların belirtilmesi görme yerine geçer. Aktarılan özellikler tastamam çıkarsa akit geçerlidir, aksi takdirde akit geçersizdir.²⁴⁵

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Mâverdî ile Cüveynî'nin şerhlerinde göze çarpan temel farklılardan biri, Mâverdî'nin İmam Şafî'nin kavli üzerinde değerlendirmelerde bulunurken aktardığı görüşler ile Cüveynî'nin aktardığı görüşler arasında temelde bir çatışmanın olduğudur.

Mâverdî bey'-i gâibin caiz olup olmamasını bey'-i ayn ve bey'-i sıfat üzerinden değerlendirerek sıfatların zikredilmesiyle yapılacak olan bey'-i gâibin mutlak anlamda batıl olduğunu vurgular. Cüveynî ise bey'-i gâibi, bey'-i ayn ve bey'-i sıfat şeklinde bir değerlendirmeye tabi tutmadan genel olarak bey'-i gâibin caizliği konusunda biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki görüş aktarır. Daha sarîh bir ifadeyle söyleyecek olursak Mâverdî,-bu konuda da olduğu- gibi bazı furû meselelerin cevazı konusunda aktardığı görüşler kapıları ardına kadar kapatırken, Cüveynî'nin aktardığı görüşler de bir esneklik yani bu tarz konuların cevazı konusunda açık bir kapı bırakır.

2.3.1.6 Malı Satım Akdinden Önce Görmek Yeterli Midir?

1. Satılan Malın Görülme Anı ile Satım Akdi Arasındaki Sürenin Kısa Olması

Alıcı ve satıcı daha önce gördükleri bir mal üzerinde satım akdi yaptıklarında, görme ile satım akdi arasındaki zaman kısa süreli ise; ashabin çoğunluğuna göre akit geçerlidir. Şafî mezhebinde görme ile satım akdi arasında geçen bu zaman dilimi için belirlenmiş bir miktar yoktur.²⁴⁶ Cüveynî'ye göre müşteri akdin kurulma zamanına yakın bir zaman diliminde malı daha önceden görmüşse zann-ı gâlibe göre mebî (satım konusu olan mal) bu zaman zarfında değişime uğramayacağı için satım

²⁴⁵Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5,s.8.

²⁴⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.25.

akdi geçerlidir. Bu tarz durumlarda, mütekaddem ru'yet(malın önceden görülmesi) eşzamanlı ru'yet gibi kabul edilir.²⁴⁷

Ashaptan Ebu'l Kasım el- Enmâtî(288/901), ister kısa süreli olsun ister uzun süreli olsun, ister satılan mal zamana bağlı olarak değişebilen cinsten olsun ister değişmeyen cinsten olsun satım akdi için önceden görmeyi kabul etmez. Satım akdi ile malın görülme anının eş zamanlı olmasını şart koşar. Mâverdî, Enmâtî'ye fukahâdan çok az kişinin tabî olduğunu belirtip görüşünü sert bir şekilde eleştirir.²⁴⁸ Cüveynî ise Enmâtî'nin bu görüşünü tamamen fasit olduğunu ifade ederek görüşünü tenkit eder.²⁴⁹

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Hem Cüveynî hem de Mâverdî, malın görülme anı ile akit zamanı birbirine yakın bir zaman diliminde ise önceden görülen malın satımına cevaz vermişlerdir. Her iki şârihin açıklamalarından ortayan çıkan neticeye göre Şâfiî ashâbın çoğunluğunun görüşü de bu yöndedir. Her iki Şârih de ru'yetin tekaddümü ile yapılan alım-satıma cevaz vermeyen ashâbın ileri gelenlerinden Ebû Kâsım el-Enmâtî'nin bu konudaki görüşüne yer vermişlerdir. Ancak Ebû Kâsım el-Enmâtî ile ilgili görüşün geçtiği pasaj mana açısından aynı sonucu vermekle beraber ilgili pasajda geçen diyaloglar birbirinden farklılık göstermektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için ilgili iki pasajı burada aktarmakta fayda vardır.

Mâverdî'nin Ebû Kâsım el-Enmâtî ile ilgili aktardığı pasaj şöyledir:

“Ashaptan Ebû Kâsım el-Enmâtî'ye göre ru'yet, akde eşzamanlı olmadığı müddetçe önceden görme ile yapılan akit batıldır. Ebû Saîd el-İstahrî(328/940), Ebû Kâsım el-Enmâtî'yi savunan kişilere şöyle der. Evin içinde bir şey gören daha sonra dışarıya çıkan kişinin evde bulunan malı satın alması konusunda ne dersiniz diye sordum. Dediler ki caiz değildir. Peki, bir kimse gördüğü bir yüzüğü avucunun arasına alıp onu satın alırsa yine caiz değildir dediler. Daha sonra el-İstehrî şöyle devam eder, bir arazi gören daha sonra o arazinin dışına çıkan kimse için ne

²⁴⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.6.

²⁴⁸Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.25.

²⁴⁹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7.

dersiniz diye sordum, sustular herhangi bir cevap veremediler. Şayet caizdir deseler savundukları görüşe muhalif düşeceklerdi. Caiz değildir demeleri durumunda ise arazi alma imkânları ortadan kalkacaktı. ”Onun İçin Mâverdî, bu konuda Ebû Kâsım el-Enmâtî’ye ashaptan çok az kişinin tabî olduğunu aktarır.²⁵⁰

Cüveynî’nin Enmâtî ile ilgili aktardığı pasaj ise şöyledir:

“Iraklılar ve Şeyh Ebû Ali(430/1039)’nin aktadıklarına göre Enmâtî, ru’yetin akde eşzamanlı olmasını şart koşar. Yine onlar el-İstahrî’nin, Enmâtî’yi savunan kişiler ile diyaloguna yer verirler; el-İstahrî, Enmâtî’yi savunan kişilere bazı meseleler ilzam²⁵¹ ettim, onlar da irtikâp²⁵² ettiler. Dedim ki bir kimse, razı olduğu bir mal görse daha sonra o mala sırtını dönüp satın alsa bu akit caiz olur mu olmaz mı? Onlar sustular ve herhangi bir cevap veremediler. Ebû Sâid el-İstahrî şayet onlar caiz değildir deseydiler icmâ’ya muhalif olacaklardı. Çünkü el-İstahrî’nin aktardığına göre bir kimse satım akdi esnasında yönünü bir başka tarafa çevirse akdin caiz olduğuna dair icmâ vardır. Ancak Enmâtî’nin böyle bir akde cevap verdiğine rastlamadım, der.” Cüveynî, Enmâtin bu görüşünü tamamen fasit olduğunu ifade eder.²⁵³

Özetle söylemek gerekirse her ne kadar aynı konuda ashâptan aktardıkları görüşler aynı hükmü ifade etse de her iki şârihin ashâbın görüşlerini işlemeleri, şerhlerine yer verme biçimleri ve kullandıkları kavramlar birbirinden farklılaşabilmektedir. Enmâtî’nin görüşünün zayıf olduğunu belirtmek için hem Mâverdî hem de Cüveynî oldukça sert bir ifade kullanmışlardır. Muarızların cevap

²⁵⁰Mâverdî, **el-Hâvî’l-Kebîr**, c.5, s.25.

²⁵¹ İlzâm susturmak, doğruyu kabul ve itiraf ettirmektir. Bkz. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, “İlzâm”.

²⁵² **Nihâyetu’l-Matleb**’i tahkik eden Abdulazîm ed-Dîb irtikâp hakkında şunları aktarır. İrtikâp kelimesini ne cedel ve münâzara ilminde kullanılan istilâhlarda ne de bu alanda yazılan eserlerde ne de lügat kitaplarında bulabildim. Konunun siyakından anlaşılana göre Cüveynî bu kavramla münâzara esnasında hasmın ilzam edilmesini kasteder. Şayet hasım şöyle derse, onu şunları söylemekle ilzam ederiz. Bu zahiri bir hataya delalet eder. Öte yandan hasım bu ilzâmı nasıl gidereceğini bilemez. Yani ilzam olduğu şeyi kabul etmek zorunda kalır ki bu durum irtikâp olarak isimlendirilir. Detaylı bilgi için Bkz. Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.7. Abdulazîm ed-Dîb’in ifadelerinden ortaya çıkmaktadır ki, Cüveynî şerhinde kendine özgü birtakım ifadelerle yer vermektedir.

²⁵³ Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.6-7.

verememe durumlarını tevakkuf²⁵⁴ ifadesiyle açıklamışlardır. Bununla birlikte Cüveynî bu münakaşada irtikâp gibi kendine özgü bazı usul biçimlerini de kullanmıştır.

2. Satılan Malın Görülme Anı ile Satım Akdi Arasındaki Sürenin Uzun Olması

Mâverdi'ye göre satım akdi ile mütekaddem ru'yet(malın önceden görülmesi)arasında geçen zaman, uzun bir müddet ise müşteri için şu iki durum geçerlidir;

[Birinci Görüş]Müşteri, satılan malın vasıflarını aradan geçen zamandan dolayı hatırlamıyorsa, sanki onu hiç görmemiş gibi kabul edilir.Görme muhayyerliği olmaksızın onu satın alırsa akit geçersizdir.

[İkinci Görüş]Şayet satılan malın vasıflarını hatırlıyorsa müşteri için şu üç durum geçerli olur;

1. Genellikle bakır demir gibi zamana bağlı olarak değişmeyen mallar ise satımı caizdir. Şayet müşteri, akitten sonra onda bir kusur görürse kendisi için muhayyerlik hakkı vardır.

2. Meyve, yeşil bitki ve yiyecek gibi uzun süre olduğu gibi kalmayan mallar ise üzerinden zamanın geçmesiyle değişikliğe uğrarsa satımı caiz değildir. Üzerinden belirli bir müddet geçtikten sonra hala eski halde olduğu biliniyorsa satımı caizdir.

3. Hayvanlar gibi değişmesi ve değişmemesi mümkün olan mallar konusunda iki görüş vardır.

[Birinci Görüş] Bu görüşe göre satım caizdir. Çünkü asıl olan hayvanın sağlam ve olduğu gibi kalmasıdır. Ashâbın çoğunluğu bu görüştedir.

[İkinci görüş] Bu görüşe göresatımı caiz değildir. İmam Şafî, kitabı'l-gaspta buna işaret eder. Müzenî'nin tercihi de bu yöndedir. Çünkü hayvanın sağlam veya telef olma ihtimali vardır. Mâverdi'ye göre ilk görüş daha sahihtir.²⁵⁵

²⁵⁴ Tevakkuf: Bir şey hakkında kesin bir hükme varamayıp beklemek duraksamak anlamında kullanılan bir fikhî bir terimdir.Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Tevakkuf".

²⁵⁵Mâverdi, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.26.

Cüveynî'ye göre ashâp sadece mütekaddem ru'yet ile yetinmemiş, bilakis akit ile mütekaddemru'yet arasındaki zaman diliminin genellikle mebî'nin değişmeyeceği bir süre olmasını şart koşmuştur. Bu zaman dilimi de genellikle mebî'nin taşıdığı sıfatlara göre çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin, satılan mal süratli bir şekilde değişen bir türden ise şart koşulan süre, buna uygun olmalıdır. Şayet gayr-ı menkul ve değişimin yavaş gerçekleştiği türden bir mal olursa yine şart koşulan süre bu tarz malların tabiatına uygun bir süre olmalıdır. Mezhep imamlarına göre önceden görme ile akit arasındaki zaman dilimi, mebî'nin değişimine sebep olacak kadar uzun süreli olursa mütekaddem ru'yet geçersizdir. Buna dayanılarak yapılan akitler de sahîh değildir.²⁵⁶

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Mâverdî, malın önceden görülme anı ile satım akdi arasındaki süre uzun olduğu zaman müşterinin satılan malın vasıflarını hatırlayıp hatırlamaması açısından farklı hükümler verirken, Cüveynî ise böyle bir taksime başvurmamıştır. Mâverdî, müşterinin satılan malın vasıflarını hatırlaması durumunda mebî'i, üç farklı kaegoride değerlendirip üçü hakkında farklı hükümler vermiştir. Cüveynî ise mebî' ile ilgili genel bir ilke koyup her mebî'nin değişime uğrayıp uğramaması hususunu kendi cinsine göre değerlendirileceğini vurgulamıştır. Yani Mâverdî bir nevi, Cüveynî'nin aktarmış olduğu genel ilkeyi örnekler üzerinden açıklayarak konuyu açıklamıştır.

Dikkat çeken hususlardan birisi ise Mâverdî'nin zikri geçen bahiste mebî'nin hayvan olması durumunda satımın caiz olup olmaması ile ilgili görüşleri aktarırken Müzenî'nin tercih ettiği görüşün aksine bir görüşü benimsemiş olmasıdır. Burada Mâverdî'nin **Muhtasar**'ını şerh ettiği imâmın görüşüne aykırı bir görüşü benimsemesi, mezhep içinde insiyatif aldığı için işaretlerindedir. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, şerhlerinde görüşleri etkin bir şekilde serimlemişlerdir.

2.3.1.7 Gâib Malın Satımında Muhayyerlik Hakkı

Maverdî'ye göre müşteri daha önce gördüğü malı satın aldıktan sonra malı olduğu gibi görürse muhayyerlik hakkı yoktur. Malın değiştiğini görürse

²⁵⁶Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7.

muhayyerlik hakkına sahip olur. Müşteri malın değişime uğradığını, satıcı ise malın olduğu gibi kaldığını iddia ederse; İmam Şafî'nin kitabı'l-sarfta ifade ettiği gibi yeminle birlikte müşterinin sözü kabul edilir.²⁵⁷ Cüveynî'nin **Nihâyetü'l-matleb**'de ru'yet-i mütekaddime konusunda İmam Şafî'nin şu sözünü aktarır; "Bir kimse aşılammamış bir hurma ağacı satın alırsa daha sonra bunun aşılammamış olduğunu görürse kendisi için muhayyerlik hakkı sabit olur." Iraklılara²⁵⁸ göre malda meydana gelen bu değişiklik noksanlık yönünde ise müşteri için muhayyerlik hakkı sabit olur. Kayda değer bir değişiklik yoksa veya ziyade yönde bir değişiklik olursa müşteri için muhayyerlik hakkı yoktur. Cüveynî'ye göre ru'yeti mütekaddime (önceden görmeyi) boşa çıkaran her türlü değişiklik durumunda muhayyerlik hakkı sabit olur. Çünkü önceden görmek, görme durumunda mevcut olan sıfatların şartıdır. Bu görüş Cüveynî'nin zâhirine göredir.²⁵⁹

2.3.1.8 Malın Bir Kısmını Görmek

Görme muhayyerliği olmaksızın gâib malın satılması batıldır. Ashâp arasında bu konuda bilinen herhangi bir ihtilaf yoktur. Çünkü böyle bir satımın aslı garardır. Bir kısmı görülen malın diğer kısmı tarif edildiği zaman görme muhayyerliği şart koşularak yapılan satımının câizliği hususunda ashap arasında ihtilaf vardır.

1. Sepetin içindeki elbise veya katlanmış elbise.

Ashaptan bazıları bir kısmı görülen bu tarz malların satımını caiz görürler. Çünkü bir kısmı görülen malın görülmeyen kısımları vasıflandığı zaman mevsuf olan gâip mal gibi olur. Aynı zamanda bu tarz mallar anında teslim edildiği için garar az olur. Ashabın çoğunluğuna göre bu tarz malların satımı caiz değildir. Ebû İshak el-

²⁵⁷ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.26-27.

²⁵⁸ Şafî müçtehitler temelde iki gruba ayrılır. Bağdat merkezli Şafî müçtehitler Şafî fûru kitaplarında İrakıyyun şeklinde zikredilir. Nisabur merkezli Şafî müçtehitler ise Şafî fûru kitaplarında Horâsâniyyun şeklinde zikredilir. İrakıyyun lafzı, Şafî fûru kitaplarında, Horasanın mukabilinde kullanılırsa Iraklı Şafî âlimler, Şafî mezhebinin mukabilinde kullanılırsa Hanefiler kastedilir. Abdulazîm ed-Dîb'e göre, bu ekollere münsub müçtehitler doğup büyüdüğü yerlere göre bu isimleri almazlar, eğitim aldıkları yer ve tabi oldukları hocalara ve bağlı oldukları kaidelere göre bu ekollere mensup olurlar. Bkz. Dîb, **Mukaddimetü'l-Nihâyetü'l-Matleb**, Daru'l-Minhac, Cidde 2007, s.132,136.

²⁵⁹ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb**, c.5, s.7-8.

Mervezî(340/951) ve Ebû Alî b. Ebî Hureyre(345/956)²⁶⁰ buna işareten şöyle açıklama yapmışlardır. Bir kısmı görülen malın diğer kısmının da görülme imkânı olduğundan dolayı görme muhayyerliği şart koşularak yapılacak satım akdi caiz değildir. Ancak gâip malın görülmesi mümkün olmadığı zaman görme muhayyerliği şart koşularak yapılan satım akdi caizdir.

2. Toprak altındaki şalgam, havuç, soğan, turp gibi sebzelerin satılması.

Ashaptan bazıları bu tarz malları gâip malın satımına benzeterек görme muhayyerliği şartı ile satımını caiz kabul ederler. Ashabın büyük çoğunluğuna göre bu tarz malların satımı caiz değildir. Çünkü bu tür mallar, gâip malın satımından iki açıdan farklılık gösterir.

[Birinci Görüş] Gâip malı, daha önce gerçekleşen görme ile tarif etmek mümkündür. Ancak bu tarz malları yer altından çıkarmadan vasfetmek mümkün değildir.

[İkinci Görüş] Müşteri, gâip mal satın alırken akdifişederse malı aldığı şekliyle geri iade edebilir. Ancak şalgam vb. mallar toprak altından çıkarıldığı için olduğu gibi iade etmesi imkânsızdır.

3. Kutu veya bez içinde gizlenmiş hurmanın satımı.

Ashaptan bazıları bu tarz malların satımını gâip malın satımına dâhil ederek caiz kabul ederler. Ashabın çoğunluğu kutu içinde gizlenmiş hurmanın başının görülmesini yeterli kabul etmişlerdir. Çünkü hurmayı kutusu içinden çıkarmak hurmayı ifsat edeceğinden dolayı başını görmeyi yeterli kabul etmişlerdir. Basralı Şafîî âlimler bu konuda icmâ ederler.

4. Kap içinde olan diğer gıda ve meyvelerin satımı. Bunlar sıvı ve katı olmak üzere iki kısma ayrılır. Bal ve zeytinyağı gibi sıvı maddelerin bir kısmını görmek tümünü görmek gibi kabul edildiği için satımı caizdir. Bu tür mallar gâib mal olarak kabul edilmediğinden görme muhayyerliği yoktur. Katı olanlar ise iki kısma ayrılır.

²⁶⁰ Ebû İshak el- Mervezî(340/951) ve Ebû Alî b. Ebî Hureyre(345/956), Irak Şafîî fıkıh ekolünün en önemli temsilcilerindendir. Bkz. Özdemir, **Şafîî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.119.-120.

a. Parçaları veya kısımları birbirinden farklı olanlar veya elbise gibi bir bölümü diğer bölümden farklı olan malların tümü görülmeksizin satılması caiz değildir. Ancak görme muhayyerliği şart koşularak bir bölümü görülen bu tür malların satılması caiz olur.

b. Un ve keten gibi kısımları birbirine benzeyen malların satımı.

Ashap bu konuda ihtilaf etmiştir. Bazıları elbise gibi tümünün görülmesini şart koşmuşlardır. Çünkü bir kısmı görülen elbisenin satımında görme muhayyerliği doğar. Bazıları ise sıvılar gibi bir kısmının görülmesini yeterli kabul etmişlerdir ki bir kısmını görmek tümünü görmek gibi kabul edildiğinden görme muhayyerliği yoktur.²⁶¹

5. Unmûzec/numûne simsarların ayn adını verdiği şeydir. Bu kelime, yığının dışını ifade eder. Bu durumda gerek bir yiyecek yığının dışını görmek gerekse numûne göstererek yapılan satımda ‘satılan malın bir kısmının geri kalan kısmına işaret etmesinin örneği’ kabul edilir.²⁶² Bir kimse bir buğday yığınının bir numune çıkararak ben sana bu çeşit bir buğdayı sattım derse bu, batıl kabul edilir. Çünkü buğday muayyen hale getirilmemiş. Yahut ben sana bu evde bulunan buğdayı satıyorum bu da onun örneği derse numûne olan buğdayı sattığı buğdaya dâhil etmezse bir görüşe göre bu akit, gaip malın satımı olduğu için caiz değildir. Cüveynî’ye göre unmûzec/numûne vasfedilmiş gâip mal hükmünde olduğu için caizdir. Kaffal es-Sağîr el-Mervezî²⁶³(417/1026)’ye göre numûne mal satılan mala dâhil edilerek satılırsa kesin bir şekilde satım akdi geçerlidir.²⁶⁴

Maverdî’ye göre Müşteri, buğday kümesinden bir yığın buğday satın alırsa geriye kalan kısım da aynı vasıflara sahipse bu satım akdi geçerlidir. Çünkü buğdayın zahir kısmı batınına delâlet eder. Bu görme ‘ayn’ olarak kabul edilir. Eğer buğdayın zâhiri bâtınından farklı ise bu satım, gâip bir satım olur.

2.3.1.9 Bir Kısmı Görülen Elbisenin Satımı

Maverdî’ye göre bu konuda iki vecih vardır;

²⁶¹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.23-24.

²⁶²Şirbinî, *Muğni'l-Muhtac*, çev. Duman, s.581.

²⁶³Ebû Bekr Abdullah b. Ahmed Kaffal es-Sağîr el-Mervezî, Horasan Şafîi fıkıh ekolünün öncüsüdür. Cüveynî *Nihâyetu'l-matleb*'de Kaffâl ismini mutlak olarak zikrettiğinde, bununla Kaffal es-Sağîr el-Mervezî'yi kasteder. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.133.

²⁶⁴Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.8-9.

[**Birinci Görüş**]Ebû İshâk el-Mervezî'nin görüşüdür. Bu görüşe göre bir kısmı görülen elbisenin satımı caizdir.

[**İkinci görüş**] Basralı âlimlerin çoğunun görüşüdür. Basralı Şâfiî ashâbı bir kısmı görülen elbisenin satımını caiz kabul etmezler. Bir kısmı görülen elbisenin satımı, bey'i gâip değildir. Onlara göre bir kısmı görülen elbisenin satımı iki açıdan bey'i gâipten farklıdır.

1. Bey'i gâipte muhayyerlik hakkı vardır. Ancak bir kısmı görülen elbisenin satımında iki tezat hüküm ortaya çıkar. Çünkü görülen kısım için muhayyerlik hakkı doğmazken görülmeyen kısım için görme muhayyerliği sabit olur. Bu iki zıt hüküm aynı akit içinde bulunamayacağı için satım akdi batıl olur.

2. Bey'i gâipte, malın akit meclisinde görülme imkânı olmadığı için görme muhayyerliği sabit olur. Ancak bir kısmı görülen elbisenin akit meclisinde diğer kısmının da görülme imkânı olduğundan akit batıldır.²⁶⁵

Cüveynî'ye göre müşteri açık bir elbise satın aldığında şayet elbisenin bir bölümünü görmüşse, görülen taraf görülmeyen tarafa özellikleri bakımından delalet etmiyorsa bey'i gâip olur. Şayet kırbas(kaba elbise) gibi her iki tarafı benzer olan elbiselere gelince, ashâbın büyüklerinden Şeyhim²⁶⁶(438/1047)ve Saydelânî²⁶⁷(427) bu konuda iki vecih aktarmışlardır. Cüveynî'ye göre kesin olan görüş bu tarz elbiseninde bey' -i gâib olduğudur. Bir kısmı sandığın içinde olup diğer kısmı görülen elbisenin satımı hususunda ashâp ihtilaf etmiştir. Bazıları bunun bey'i gâip olduğunu, bazıları ise bunun bey'i gâip olmadığını, dolayısıyla da bunun batıl bir satım olduğunu ifade ederek görüşlerini şöyle gerekçelendirirler;

Müşteri görülen kısım için muhayyerlik sahibi olmazken, görülmeyen kısım için muhayyerlik sahibi olur ki bir kısmının iade edilmesi mantıksız olduğu için bu satım akdi batıldır. Cüveynî bu kimselerin sunmuş olduğu

²⁶⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.19.

²⁶⁶ Ebû Muhammed el-Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin babasıdır. Cüveynî, **Nihâyetü'l-matleb**'de; Şeyhî(Şeyhim), İmâm, Şeyhunâ ve Şeyhu'l-Eb, Şeyh Ebu Muhammed, Şeyh vâlidî gibi ifadeleri babası Ebu Muhammed el-Cüveynî için kullanır. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.179.

²⁶⁷ Muhammed b. Dâvud b. ed-Dâvudî, Müzenî'nin **el-Muhtasar** adlı eserinin şârihidir. Muhammed Kaffal es-Sağîr el-Mervezî'nin en büyük talebelerindendir. Bkz.Sübkî, **Tabakât**, c.5, s.364. Cüveynî Nihâyetü'l-matleb'de görüşlerine sıkça başvurduğu, Şâfiî Horasan ekolünün imâmlarındandır.

gerekçelerin anlamsız olduğunu dile getirerek kendi düşüncesini şöyle gerekçelendirir. Bir müşteri, bir sarık satın aldığı anda onun bir kısmında herhangi bir kusur görürse sadece kusurun olduğu kısmı iade etmez. Bilakis sarığın tamamını iade eder. Aynı şekilde görülmeyen kısımda muhayyerlik sahibi olan kişi, tıpkı kusur muhayyerliğine sahip olan kişi gibi sadece bir kısmını değil tümünü iade etme hakkına sahip olur. Dolayısıyla Cüveynî, bir kısmı görülen elbise hususunda Mâverdî'nin de içinde bulunduğu Basralı âlimlerden farklı düşünür. Cüveynî katlanmış elbisenin satımı hususunda ise ahabın kesin bir şekilde bunun bey'i gâip kabul ettiğini ifade eder.²⁶⁸

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Mâverdî ve Cüveynî bir kısmı görülen malın, bey'i gâib olup olmadığı hususunu şerhlerinde değerlendirip bu konuda farklı kanaâtlere ortaya koymuşlardır. Mâverdî konuyla ilgili iki görüşü beyan ettikten sonra, Basralı âlimlerin görüşünü gerekçeli olarak aktarmıştır. Cüveynî ise Mâverdî'den farklı olarak bir kısmı görülen malı, bey'i gâib olarak değerlendirmiş ve bu konudaki itirazların yersiz olduğunu ifade etmiştir.

Mâverdî şerhin birçok yerinde olduğu gibi bu konuda da Basralı âlimlerden yana tercihini kullanmıştır. Mâverdî'nin Basralı olması ve Basra muhitinde yetişmiş olması Şafîî âlimler arasındaki farklı görüşlerin tercih edilmesinde etkisini bariz bir şekilde göstermektedir.

2.3.1.10 Gâip Malı Nitelemenin Mahiyeti

Mâverdî, gâip mal satılırken malın hem cinsinin hem de çeşidinin (nev'inin) belirtilmiş olması gerektiğini ifade eder. Cinsinin ifade edilmesinden kasıt malın köle mi yoksa elbise mi olduğunun belirtilmesi, çeşidinin ifade edilmesinden kasıt; malın cinsi elbise ise çeşidinin pamuk mu yoksa keten mi olduğunun belirtilmesi, köle ise çeşidinin zenci mi yoksa rumî mi olduğunun belirtilmesinin şart olduğunu ifade eder.²⁶⁹

²⁶⁸Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.12-13.

²⁶⁹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.20.

Cüveynî ise Saydelânî ve Ebû Muhammed el-Cüveynî'nin bu konudaki görüşlerine yer verir. Saydelânî ve Ebû Muhammed el-Cüveynî'ye göre gâip mal satılırken mutlaka cinsinin zikredilmiş olması gerekirken, bazı ashaba göre cinsinin zikredilmesiyle mal hakkındaki cehalet giderilemeyeceği için ayrıca mal ile ilgili sıfatların da zikredilmesi gerekir. İrâklılara göre ise hem cinsinin hem de çeşidinin belirtilmiş olması şarttır.²⁷⁰

[Soru]Gâip mal satılırken cinsinin ve çeşidinin belirtilmesinin yanında ayrıca sıfatlarının belirtilmesi gerekiyor mu?

[Cevap]Bu konuda iki görüş vardır;

İlk görüşe göre gerekmez, ikinci görüşe göre gerekir. Sıfatların belirtilmesini şart koşan ikinci görüşe göre sıfatların bir kısmı mı yoksa sıfatların ekseriyetinin mi belirtilmesi gerekir? Bu konuda iki görüş vardır.

[Birinci Görüş]Sıfatların bir kısmının zikredilmesiyle gâip mal hakkındaki cehalet giderileceği için akid sahihtir. Bu görüşe göre rumî bir köle satan kişi ayrıca onun humâsî mi veyasüdâsî²⁷¹ mi olduğunu açıklamış olması gerekir yahut pamuklu bir elbise satan kişi onun Herat bölgesine mi yoksa Merve bölgesine mi ait olduğunu belirtmiş olması gerekir.²⁷²

[İkinci Görüş]Bu görüşe göre gâib mal hakkındaki cehâlet ancak sıfatların çoğunluğunun belirtilmesiyle izale olur. Bundan dolayı zencî bir köle satan kimse onun humâsî veya sudâsî olduğunu belirttikten sonra eni ve boyunu da belirtmesi gerekir. Yahut da pamuklu bir elbise satan kişi onun Herât bölgesine mi yoksa Merve bölgesine mi ait olduğunu belirttikten sonra uzunluğu ve genişliği hakkında da bilgi vermesi şarttır.

²⁷⁰Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.9.

²⁷¹Humâsî veya sūdâsî kelimelerinin anlamı hususunda ihtilaf vardır. Bazı Şâfiî' âlimler humâsî ve Sūdâsî'den kasıt boy ölçüsüdür. Humâsî ile kastedilen boyu beş karış; sūdâsî ile kastedilen boyu altı karış uzunluğunda olan köledir. Bazı âlimler ise İmâm Şâfiî'nin Humâsî veya Sūdâsî ile kastedtiği şey yaştır. Yani beş yaşındaki veya altı yaşındaki köle kastedilir. Bkz. Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî', **Fethu'l-Azîz bi Şerhî'l-Vecîz**, Dâru'l-Fikr, yy., ty., c.9, s. 291.

²⁷²Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.21.

Mâverdî'ye göre sıfatların tümünün zikredilmesi ashabın ittifakıyla akdin şartı değildir. Sıfatların tümünün zikredilmesi durumunda satım akdinin geçerli olup olmaması hususunda ashâp ihtilaf etmiştir. Bağdatlılara göre mal hakkındaki cehaleti giderdiği için caizdir. Basralılara göre ise sıfatların tümünü zikretmek satım akdini selem akdine çevireceği için caiz değildir. Çünkü selem akdi a'yânlarda olmaz sıfatlarda söz konusu olur.²⁷³

2.3.1.11 Gâip Malın Satımında Meclis Muhayyerliği

Meclis muhayyerliği satım akitlerinde sabit olan bir muhayyerliktir. Ancak bey'i gâipte, meclis muhayyerliğinin sabit olup olmaması tartışmalıdır. Cüveynî'nin aktardıklarına göre bu konuda üç görüş vardır.

1. Meclis muhayyerliği diğer satım akitlerinde sabit olduğu gibi bey'i gâipte de hem satıcı hem de müşteri için sabittir. Cüveynî'ye göre bu görüş, zâhir bir görüştür.

2. Bey'i gâipte meclis muhayyerliği her iki taraf içinde sabit olmaz. Çünkü bey'i gâipte görme muhayyerliği sabit olduğu için aynı akit içersinde iki muhayyerlik sabit olmaz. Cüveynî'ye göre bu görüş, isabetli bir görüş değildir.

3. Bey'i gâipte meclis muhayyerliği satıcı için sabit olur. Ancak müşteri için görme muhayyerliği sabit olduğundan dolayı kendisi için meclis muhayyerliği sabit olmaz. Cüveynî'ye göre bu görüş, ikinci görüşten daha uygun bir görüştür. Ancak sahih olan görüş ise birinci görüştür.²⁷⁴

El-Hâvî'l-Kebîr'deki bir görüşe göre müşteri için meclis muhayyerliği sabit olur.²⁷⁵

2.3.2 Meclis Muhayyerliği

Meclis muhayyerliği, akit meclisinden bedenen ayrılmadıkları sürece tarafların münferit iradeleriyle akitten vazgeçme hakkına sahip olmalarıdır.²⁷⁶ Satım akdinin bazı türlerinde meclis muhayyerliği sabit olurken bazı türlerinde ise meclis muhayyerliği sabit olmaz.

²⁷³Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.20-21.

²⁷⁴Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.10.

²⁷⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.22.

²⁷⁶Apaydın, "Muhayyerlik", **DİA**, c.31, s.30.

Mâverdî, akit çeşitlerine göre muhayyerliğin sabit olup olmamasını şu şekilde tasnif eder. Mâverdî'ye göre akitler dört kısımdır.²⁷⁷

1. Her halükarda hem satıcı hem de müşteri için bağlayıcı olmayan akitlerdir. Bunlar vekâlet²⁷⁸, şirket²⁷⁹, müdârebe²⁸⁰, âriyet²⁸¹ ve vedîa²⁸² olmak üzere beş kısımdır. Bu akitlerde her iki taraf için muhayyerlik hakkı ebedidir. Muhayyerlik hakkının düşürülmesini şart koşturmak akdi geçersiz kılar. Çünkü muhayyerlik hakkının düşürülmesi akdi bağlayıcı hale getirir. Oysaki bu akitler, bağlayıcı olmayan akitlerdir.²⁸³

2. Başlangıçta bağlayıcı olmayıp daha sonra bağlayıcı hale gelen akitler. Bu akitler beş kısımdır.

a. Ceâle akdi. Kaçak kölemi bulup getiren kimseye bir dinar vereceğim diyen kimsenin bu sözü, ceâle akdidir. Ceâle akdi ilk etapta sözü söyleyen kişi için bağlayıcı değildir. Ancak bu sözü söyledikten sonra kaçak köle bulunup getirildiği an, akit kendisi için bağlayıcı olur.

b. Bir bedel karşılığında köle azat etme isteği. Köleni azat edersen sana bir dinar vereceğim diyen kişinin bu sözü, böyle bir akitdir. Köle azat edilir edilmez bu akit sözü söyleyen kişi için bağlayıcı hale gelir.

c. Tazmin etmek şartıyla bir malın kullanılması. Malını denize at değerini ben öderim diyen kişinin sözü gibi, eğer mal denize atılırsa akit bağlayıcı hale gelir ve sözü söyleyen kişi, malın kıymetini ödemek zorundadır.

d. Karz²⁸⁴

²⁷⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.28.

²⁷⁸ Bir kimsenin, kendisinin de yapabileceği muamelattan bir işini başkasına devretmesi, onu kendi yerine ikame etmesine vekâlet denir. Vekâlet verene müvekkil, vekâlet alana vekîl, yapılacak işe de müvekkelün bih denir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Vekâlet".

²⁷⁹ Şirket; Ortaklık. Terim olarak bir şeyin birden fazla kimseye aidiyeti ve o kimselerin o şey ile imtiyazı demektir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Şirket".

²⁸⁰ Müdârebe; Emek-sermaye ortaklığı. Bir taraftan sermaye, diğer taraftan da emek olmak üzere akdedilen bir tür ortaklıktır. Kar aralarında belirlenecek orana göre paylaşılır. Sermaye sahibine rabbu'l-mâl, parayı çalıştırana da "mudârib" denir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Müdârebe".

²⁸¹ Âriyet: Menfaati birine meccanen yani bir bedel karşılığı olmaksızın rücuu kabil olmak üzere filhal temlik olunan maldır. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Âriyet".

²⁸² Vedî'a: Koruması için bir kimseye idâ olunan(emanet bırakılan) mal. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Vedîâ".

²⁸³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.29.

²⁸⁴ Karz; Ödünç verilen misli maldır. Bir kimsenin para ya da misli bir malını daha sonra mislini almak üzere bir şahsa vermesine karz ve "ikrâz" denir. Bu şekilde ödünç verene "mukrîz", ödünç alana "müstakrîz", ödünç almaya "istikrâz" denir. Karz-ı hasen; faizsiz olarak verilen borçtur. كَرْز

e. Hibe²⁸⁵

Bu beş akit ilk durumda bağlayıcı değilken ikinci durumda bağlayıcı hale gelir. Bu akitler bağlayıcı hale geldikten sonra muhayyerlik hakkı her iki taraf için düşer. Şayet taraflar akit bağlayıcı hale gelmeden, muhayyerlik hakkının düşürülmesini veya akit bağlayıcı hale geldikten sonra muhayyerlik hakkının devam etmesini şart koşarlarsa akit geçersiz olur.²⁸⁶

Cüveynî'ye göre herhangi bir karşılığın olmadığı hibede, kabz(malın teslim alınması) gerçekleştiğinde meclis muhayyerliği sabit olmaz. Ancak herhangi bir karşılığın olduğu hibede ise Iraklılara göre iki vecih vardır. Birinci görüşe göre, hem şart hem de meclis muhayyerliği sabit olur. Çünkü böyle bir hibe satım akdi gibidir. İkinci görüşe göre muhayyerlik sabit olmaz. Çünkü böyle bir hibe satım akdi olarak isimlendirilemez.²⁸⁷

3. Diğer taraf olmaksızın akdin taraflarından birisi için bağlayıcı olan akitler. Rehin²⁸⁸, demân(tazminat)²⁸⁹ ve kitâbet²⁹⁰ olmak üzere üç kısımdır. Rehin veren için değil rehin alan kişi için, tazminat veren değil tazminat alan kişi için, efendi için değil, efendisi ile özgürlük sözleşmesi yapan(mukâtebe) köle için muhayyerlik hakkı vardır.

Şayet bu tip akitlerde, muhayyerliğin düşürülmesi şart koşulursa, muhayyerlik hakkına sahip olan kişi açısından akit batıl olur. Öte yandan muhayyerlik hakkına sahip olmayan taraf için muhayyerlik hakkı şart koşulursa akit, yine batıl olur.²⁹¹

قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ رِبًا “herhangi bir yarar sağlayan her türlü karz işlemi ribadır.”. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, “Karz”, “Karz-ı Hasen”.

²⁸⁵ Hibe; Atiyye, bahşiş. Bir malı bir kimseye bedelsiz olarak derhal temlik etme. İcâp ve kabul ile Mün’akit, kabz ile tamam olur. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, “Hibe”.

²⁸⁶ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.29.

²⁸⁷ Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.19.

²⁸⁸ Rehn ya da rehine: Tutu. Bir şeyi rehin etmek manasına gelir. Merhun anlamında da kullanılır. Bir malı ondan tamamen veya kısmen alınması mümkün olan malî bir hak karşılığında o hak sahibinin veya başkasının elinde rıza ile mahpus ve mevkuf kılmasıdır. Bu yolla tutulan mala da rehin ya da merhun denir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, “Rehn”.

²⁸⁹ Verilen bir zarar ve ziyânı ödemek. Bir kimseyi ilzamlı borçlu etmek ve bir şeyi garameten ödemek. Tazmini kabul etmeye “tazammün” denilir. Her türlü zarar ve ziyânın malî mesuliyeti. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, “Tazminat”.

²⁹⁰ Kitâbet: Efendi ile kölesi arasında bir bedel karşılığında özgürlük elde etme üzerine kurulu olan bir akit. Buna mukâtebe de denir. Bir başka tarif de şöyledir: Memlûkü, tasarruf özgürlüğü bakımından hemen, rakabe özgürlüğü bakımından da gelecekte özgür kılmaktır. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, “Kitâbet”.

²⁹¹ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.29.

Cüveynî, mükâtebe köle ve rehin alan kişilere muhayyerlik hakkının tanınmasını, âlimlerin şöyle gerekçelendirdiğini aktarır. Hakikatte zarara uğrayacak kişilerin mükâtebe köle ve rehin alan kişiler olduğunu ve onlara muhayyerlik hakkının tanınması bu zarardan doğan mağduriyeti telafi etmek içindir. Ancak Cüveynî bu yorumun zorlama bir yorum olduğunu ifade ederek, kitâbet ve rehin akitlerini satım akdi olarak kabul etmez. Bu akitleri satım akdine kıyaslamalarını fâsid kıyas olarak nitelendirir. Ayrıca Cüveynî, sulh-ı muâvedenin²⁹² de bey' olduğunu ve bu tip akitte muhayyerlik hakkının sabit olduğunu ifade eder.²⁹³

4. Akdin her iki tarafı için bağlayıcı olan akitler. Bu tarz akitler dört kısma ayrılır.

a. Akdin her iki tarafı için hiçbir surette muhayyerlik hakkı olmayan akitlerdir. Bu akitlerde meclis muhayyerliği ve şart muhayyerliği yoktur. Nikâh, hulu'²⁹⁴, ric'at²⁹⁵ akitleri olmak üzere üç kısımdır. Bu akitlerde şart koşturmak akdi batıl kılabilir.

b. Şart muhayyerliğinin dahil olmadığı ancak meclis muhayyerliğinin dahil olup olmaması hususunda ahabın ihtilaf ettiği akitlerdir. Bunlar icâzet²⁹⁶, musâkât²⁹⁷ ve havâle²⁹⁸ akitleridir.²⁹⁹ Cüveynî'ye göre havâle akidinde hem şart hem

²⁹² Sulh: Karşılıklı rıza ile çekişmeyi ortadan kaldıran akid veya görülmekte olan davanın anlaşmayla sona erdirilmesi anlamında fıkıh terimi. İkiye ayrılır. Sulh-ı ibrâ ve sulh-ı mu'âvâde olmak üzere ikiye ayrılır. Karşılıksız yapılan sulha sulh-ı ibrâ, karşılıklı yapılabana sulh-ı mu'avâde denir. Fahrettin Attar, "Sulh", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2009, c.37, s.481-483.

²⁹³ Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.19.

²⁹⁴ Hul' veya Muhâla'a: Bir bedel karşılığı boşanma. Mülk-i nikâhı, karının kabulüne talik ederek hususi lafızlardan biri ile izale etmektir. Muhâle'a bedelli ve bedelsiz olmak üzere ikiye ayrılır. Hu'l için fidye, sulh, mübâre'e kelimeleri de kullanılır. Bazıları aldığı mehrin tamamı karşılığında boşanırsa hu'l, bir kısmı karşılığında olursa sulh, daha fazla mal karşılığında olursa fidye, kocası üzerindeki haklarının tamamını düşürmesi karşılığında olursa mübâre'e terimlerinin kullanılacağını söylemişlerdir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Hu'l".

²⁹⁵ Ric'at/Rücû: Talakı ric'iden sonra iddet içinde henüz sona ermemiş olan nikâhı söz ya da fiil devam ettirme istemek. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Ric'at".

²⁹⁶ İcâzet: Hukuki tasarrufa ehil olmayan ve fakat temyiz kudretine sahip bulunan veya temsil yetkisi olmadığı halde başkası adına bir akit yapan bir kimsenin yapmış olduğu akit ve muamelelere veli ya da vasice veya akit kendi namına yapılan kimsece muvafakat verilmesi. Muhayyerlik şartı ile yapılan akit için tayin olunan müddet zarfında akde rıza gösterilmesi. İcâzet tek taraflı hukuki muameledir ve makabline şamildir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "İcâzet".

²⁹⁷ Müsâkât: ürünü paylaşma esasına dayanan bağ-bağçe ortaklığı. Sözlükte, "hayvana veya bitkiye su vermek" anlamındaki saky kökünden türeyen müsâkât kelimesi fıkıh terimi olarak, çıkacak ürünü belli bir oranda paylaşmak üzere meyve bahçesi veya üzüm bağı sahibisiyle bunların bakım ve sulamasını üstlenecek işletmeci arasında yapılan sözleşmeyi ifade eder. Hamdi Döndüren, "Müsâkât", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2006, c.32, s.70.

²⁹⁸ Havâle: Borcu bir zimmetten diğer bir zimmete nakletmek veya borcun bir kimseden diğer bir kimseye nakline Havâle denir. Bkz.Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Havâle".

de meclis muhayerliği sabit olmaz. Çünkü havâle akdi, satım akdi olarak isimlendirilemez. Aynı şekilde havâle akdi feshi kabul etmekten uzak bir akittir.³⁰⁰

c. Şart muhayerliğinin akde dahil olamayacağı ancak bir görüşe göre meclis muhayerliğinin akde dahil olabileceği akitler. Bunlar selem ve masraf akitleridir. Bu akitlere ‘üç gün muhayerliği’ şart koşmak akitleri geçersiz kılar. Cüveynî selem ve masraf akitlerini satım akitlerinin kapsamına dahîl eder.³⁰¹

d. Şartsız bir şekilde meclis muhayerliğinin sabit olduğu ve şartlı bir şekilde üç gün muhayerliğinin sabit olduğu akitler. Bunlar diğer alım-satım akitleridir. Bu akitlerde meclis muhayerliği koşulsuz olarak sabit olur.³⁰²

Yukarıda zikri geçen akit türleri dışında Cüveynî’nin değindiği bazı akit biçimlerinde de meclis muhayerliğinin sabit olup olmaması tartışılmıştır. Bu akitler şunlardır:

a. Akdin her iki tarafını üstlenen veli yani hem satıcı hem de müşteri konumunda olan veli hakkında, Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047)’den iki görüş aktarılır. Şayet akdin her iki tarafını üstlenen velî malını velisî olduğu çocuğa satarsa ve yahut çocuğun malını kendisine satarsa birinci görüşe göre meclis muhayerliği sabit olmaz. Çünkü “akdi yapan taraflar birbirinden ayrılmadıkları müddetçe muhayerdirler” hadisinde geçen taraflar (alıcı ve satıcı) tek tarafta yani çocuğun velisinde toplanmıştır. Velî hem satıcı hem de alıcı konumunda olduğu için meclis muhayerliği sabit olmaz. İkinci görüşe göre böyle bir akit sahih bir akittir ve meclis muhayerliği sabit olur. Bu görüş mezhebin zahir görüşüdür.³⁰³

b. Kısmet akdi³⁰⁴, kısmet-i icbâr ve kısmet-i ihtiyâr olmak üzere iki kısma ayrılır. Kısmet-i icbârda muhayerlik yoktur, çünkü kısmet-i icbârda hakem olan kuradır. Kısmet-i ihtiyâr da ise muhayerlik vardır. Ancak Cüveynî’ye göre kısmet akdi satım akdi değildir. Dolayısıyla kısmet akdinde muhayerlik sabit olmaz.³⁰⁵

²⁹⁹Mâverdi, **el-Hâvî’l-Kebîr**, c.5, s.30.

³⁰⁰Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.19.

³⁰¹Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.17.

³⁰²Mâverdi, **el-Hâvî’l-Kebîr**, c.5, s.29-30.

³⁰³Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.18.

³⁰⁴ Sözlükte bölmek manasına gelen kısmet, fıkıhta şâyi hisseli mallarda ortakların hisselerinin muayyen hale getirilmesi, daha çok da terekenin mirasçılar arasında paylaşılması işlemi ifade eder. Bkz. Hamza Aktan, “Kısmet”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları Ankara 2002, c.25, s.497.

³⁰⁵Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.19.

c. Satın alındığı takdirde kendiliğinden azat olacak kölenin satımı, Cüveynî'ye göre meşhur görüş, böyle bir satım akdinde meclis muhayyerliğinin sabit olmamasıdır. Çünkü böyle bir akitte aldanma veya yanılma payı yoktur.³⁰⁶

Şâfiî mezhebine göre alım-satım akitlerinde meclis muhayyerliği sabittir. Sahabeden Hz. Osman, İbn'i Ömer, İbn'i Abbas ve Ebû Berze; tâbiünden Şureyh, Said İbn el-Museyyeb, Hasan, Atâ, ve Tâvus; fukahâdan Zührî, Evzâî, Ahmet, İshak'a göre alım-satım akitlerinde meclis muhayyerliği sabittir. Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre satım akdi icap-kabul ile bağlayıcı hale geldiği için satım akdinde meclis muhayyerliği yoktur.³⁰⁷

2.3.2.1 Meclis Muhayyerliğini Câiz Görmeyenlerin Delilleri

Hanefî ve Mâlikilere göre alım-satım akdi icap-kabul ile bağlayıcı hale geldiği için satım akdinde meclis muhayyerliği câiz değildir. Delilleri ise şunlardır;

1. Allah (c.c) Bakara suresi 282. ayette şöyle buyurmuştur:

وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ³⁰⁸

“Alışveriş yaptığımız zaman şahit gösterin.”

Bu ayete göre akitlerde tanık göstermek caizdir. Tanık göstermenin amacı ise satım akdini güvence altına almaktır. Eğer satım akdi tamamlandıktan sonra muhayyerlik yoluyla akdi feshetme imkânı olsaydı, şahit tutma yoluyla satım akdinde sağlanacak güvencenin bir anlamı kalmazdı.³⁰⁹

2. Abdullah b. Ömer'den aktarılan bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Satım akdi yapan taraflar muhayyerlik akdi dışında birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe akdi feshetme veya onaylama hususunda muhayyerdirler. Taraflardan biri akdi ikâle eder endişesiyle ondan uzaklaşmaya çalışması helal değildir.”³¹⁰

³⁰⁶Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.18.

³⁰⁷Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.30.

³⁰⁸**Kur'an-ı Kerîm**, Bakara, 2/282.

³⁰⁹ Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Munbecî, *El-Lübâb fi'l- Cem' beyne's-Sünne ve'l-Kitâp*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1994, c.2, s.469.

³¹⁰ "الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَنْقَرَفَا إِلَّا أَنْ يَكُونَ صَفْقَةً خِيَارٍ، فَلَا يَجِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَهُ حَسْبِيَّةٌ أَنْ يَسْتَقْبِلَهُ" Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, c.11, s.330.

Bu rivayeti esas alan Hanefî ve Mâlikilere göresatım akdini feshetmek ancak istikâle yoluyla gerçekleşir. Bunun dışında satım akdini feshetme imkânı yoktur. Dolayısıyla da satım akdinde meclis muhayyerliği sabit olmaz.³¹¹

3. Hz Ömer'den aktarılan bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“*Satım akdi, bey’i safkâ ve bey’i hıyârdan ibarettir.*”³¹²

Hanefî ve Mâlikilere göre satım akdi şartlı bir şekilde muhayyerliğin sabit olduğu ve şartsız bir şekilde muhayyerliğin sabit olmadığı akitler olmak üzere iki kısımdır. Nikâh akdinde olduğu gibi satım akitlerinde de muhayyerlik sabit olmaz. Satım akdi de nikâh akdi gibi bedelli bir akit olduğu için meclis muhayyerliği sabit olmaz.³¹³ Aynı şekilde kitâbet akdinde de olduğu gibi fesih hakkı akde dahil olduğundan satım akitlerinde de meclis muhayyerliği sabit olmaz.

4. Teferrukun (akdi yapan tarafların birbirlerinden ayrılması) etkisi fesih içindir. Akdi bağlayıcı hale getirmek için değildir. Örneğin, iki kişi sarf akdi yapıp sonra ilgili taraf, malı teslim almadan önce taraflar birbirlerinden ayrılırsa akit batıl olur. Şayet teferruk fesih içinse kendisiyle akit bağlayıcı olmaz. Çünkü bir şey aynı durumda hem akdin feshedilmesinde hem de akdin bağlayıcı hale gelmesinde etkin olamaz. Dolayısıyla akit salt icâp-kabûl ile bağlayıcı hale gelir. Çünkü icâp-kabûl, onların akde razı olduğunu gösterir. Aksi takdirde icâp-kabûle zorlanan kişilerin akdi geçerli olmaz. Hanefî ve Mâlikîler bu delillerden yola çıkarak meclis muhayyerliğini kabul etmezler.³¹⁴

2.3.2.2 Meclis Muhayyerliğini Câiz Görenlerin Delilleri

Mâverdî'nin aktardığına göre Şâfiî mezhebinde meclis muhayyerliği, Hz. Peygamber(s.a.s)'den rivayet edilen beş ayrı sünnet ile sabittir.³¹⁵ Bir kısmı şunlardır;

1. İbn-i Ömer'in aktardığı rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur.

الْمُتَّبَاعَانِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَّفَقَا إِلَّا بَيْعَ الْخِيَارِ³¹⁶

³¹¹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.30.

³¹²«أَوْ خِيَارٍ» Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'anî, **Musannef**, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut ty., c.11, s. 52.

³¹³Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî, **Mebcut**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993, c.13, s.156.

³¹⁴Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.30-31.

³¹⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.31.

³¹⁶Buhârî, **el-Câmiu's-Sahîh**, Buyû'/44, (I/339); Mâlik b. Enes, **Muvatta'**, c.4, s.968.

“Bey’i hıyâr hariç satım akdini yapan taraflardan her biri diğesine karşı birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe muhayyerdirler.”

Cüveynî’ye göre Şâfiî ashabı “إِلَّا بَيْعَ الْخِيَارِ” ifadesi üzerinde ihtilaf etmiştir. Bu farklı görüşler şunlardır;

[Birinci Görüş]Bu ibareyi, “üç gün muhayyerliğinin şart koşulduğu akit hariç” şeklinde yorumlayan gruba göre hadisin anlamı şöyle olur;

“Satım akdi teferrük(tarafların birbirinden ayrılması) ile akit bağlayıcı hale gelir ancak üç gün muhayyerliği şart koşulan satım akdi hariç.”

Bu yoruma göre meclis muhayyerliği düşse bile, üç gün muhayyerliği süre doluncaya kadar devam eder.

[İkinci Görüş]Ashaptan bazıları bu ibareyi “tarafların meclis muhayyerliğini nefyetmeyi şart koştıkları satım akdi hariç” şeklinde yorumlamışlardır. Bu yoruma gruba göre, hadisin anlamı şöyle olur;

“Satım akdi teferrük(tarafların birbirinden ayrılması) ile akit bağlayıcı hale gelir ancak tarafların meclis muhayyerliğini nefyetmeyi şart koştıkları satım akdi hariç.”

Ancak Şafiî müçtehitler, bu yorumun geçerliliği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

a. Bazı Şafiî alimler akdin muktezasına aykırı olduğu için böyle bir şartın fasit olduğunu ifade ederek akdi de fasit kabul ederler.

b. Bazı âlimler ise şartın sahih olduğunu kabul ederek akdin de sahih olduğunu ifade ederler. Meclis muhayyerliğinin düşürülmesi, şart koşulduktan sonra akit bağlayıcı hale gelir.

c. Bazı âlimler ise şartın fasit olduğunu ancak akdin sahih olduğunu savunurlar. Bundan dolayı meclis muhayyerliği satım akdi için sabit olur.³¹⁷

2. İbn’i Ömer’in aktardığı başka bir rivayette Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur.

³¹⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16-17.

كل يبيع فلا بيع بينهما حتى يتفرقا، أو يقول أحدهما لصاحبه: اختر،³¹⁸

“Alıcı ve satıcıdan her biri birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe satım akdi geçerli değildir veya biri diğerine akdi feshetme veya onamasını seçmesini istemesi dışında.”

3. Ebû Berze'nin aktardığı başka bir rivayet ise şöyledir.

الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا³¹⁹

“Akdi yapan taraflar birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe muhayyerdirler.”

Şâfiî müçtehitler bu hadislerde geçen تفرق (teferruk) kelimesini, تفرق بالابدان (teferruk bi'l-ebdan) “bedenen birbirlerinden ayrılma” şeklinde tevil ederken Hanefî ve Mâlikîler ise تفرق بالكلام (teferruk bi'l-keâm) “söz ile birbirinden ayrılma” şeklinde tevil etmişlerdir.

Yani Hanefî ve Mâlikîlere göre “Birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe” ifadesinden kasıt, “Söz ile birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyer olmalarıdır.” Dolayısıyla satıcının satım teklifini, müşteri kabul etmeden önce satıcı için muhayyerlik hakkı vardır. Eğer müşteri satım teklifini kabul ederse; ister bedenen birbirlerinden ayrılmış olsun, isterse bedenen birbirlerinden ayrılmamış olsun satıcı için muhayyerlik hakkı ortadan kalkar.

Öte yandan, Hanefî ve Mâlikîlere göre, hadisin “Söz ile birbirlerinden ayrılma” şeklinde yorumlanması, “Bedenen birbirlerinden ayrılma” şeklinde yorumlanmasından iki açıdan daha uygundur.³²⁰

1. Kur'an-ı Kerim'deki bir ayete göre iftirâk (ayrılma) kelimesi söz ile birbirinden ayrılma anlamında kullanılmıştır.

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ³²¹

³¹⁸Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Buyû'/43, (I/339).

³¹⁹Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Buyû'/46, (I/339).

³²⁰Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.32-33.

“Eğer (eşler) birbirinden ayrılırsa Allah, bol nimetinden her birini zenginleştirir (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır)”

Bu ayette geçen teferruktan maksat talâktır, talâk ise sözdür. Dolayısıyla iftirâktan maksat iftirâk bi'l- kelâmıdır.

Aynı şekilde Ebû Hureyre'den rivayet edilen başka bir hadisi de delil gösterirler. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“تَفَرَّقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى، أَوْ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، وَتَفَرَّقَ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً”³²²

“Yahudiler yetmişbir veya yetmiş iki, benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır.”

Hanefiler ve Mâlikîler, “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır” hadisinde geçen “Ayrılmadan” maksadın da görüş ayrılıkları olduğu çıkarımını yaparak hem âyet-i kerîmede hem de hadiste geçen bu ifadelere dayanarak “İftirâk” kelimesinin “İftirâk bi'l- kelâm” olduğunu savunurlar.³²³

2. İftirâkın, “iftirâk bi'l- kelâma” hamledilmesi hakikat ancak “iftirâk bi'l- ebdâna” hamledilmesi ise mecazdır. Çünkü muhayyerlik alıcı ve satıcı için sabit olur. Tarafların akit esnasında alıcı ve satıcı şeklinde isimlendirilmesi hakikat, akitten sonra alıcı ve satıcı olarak isimlendirilmesi ise mecazdır.³²⁴ Örneğin, birisini döven kişiye dövme esnasında ضارب(dârib/dövücü) denilmesi hakikat, fakat dövme eyleminden sonra ضارب(dârib/dövücü) denilmesi mecazdır. Bundan dolayı iftirâkın hakikate hamledilmesi mecaza hamledilmesinden daha evlâdır.³²⁵

³²¹ **Kur'an-ı Kerîm**, Nisa, 4/130.

³²² Ahmet b. Hanbel, **Müsned**, c.14, s.124.

³²³ Munbecî, **Lübâb**, c.2, s.469; Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî, **el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000, c.8, s.13.

³²⁴ Serahsî, **Mebcut**, c.13, s.157.

³²⁵ Osman b. Ali ez-Zeylaî, **Tebyinu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şelebî**, Matbeatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Kâhire ty., c.4, s.3.

Bu iki veche göre iftirâktan maksat iftirâk bi'l-kelâmdır. Dolayısıyla satım akdinde iftirâk, icâp ve kabûl ile gerçekleştiğinden akit bağlayıcı olur. Sonuç olarak Hanefîlerde ve Mâlikîlerde meclis muhayyerliği sabit olmaz.³²⁶

2.3.2.3 Hanefî ve Mâlikîlerin Delillerine Yapılan İtirazlar

Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**'de meclis muhayyerliğini câiz görmeyenlerin delillerine, karşı deliller getirir. Ayrıca muhaliflerin itirâzlarına cevap verme ve itirâzlarından kurtulma yollarını(infisâl) arar.

1.İftirâk Meselesi: İlgili hadiste geçen“İftirâk” kelimesinden maksadın “İftirâk bi'l-kelâm” olmadığı,“İftirâk bi'l-ebdân” olduğunu savunan Mâverdî, bunu üç vecihle gerekçelendirir.

a. Akit esnasında içtimâ (birliktelik) olmadan teferruk (ayrılma) gerçekleşmez. İçtimâ ise ancak akit esnasında sözbirliği ve beden birliği gerçekleştiğinde meydana gelir. Dolayısıyla akitten sonra tarafların birbirlerinden ayrılması hem söz birlikteliğinin hem de beden birlikteliğinin bozulmasıyla gerçekleşir. Söz ile tarafların birbirlerinden ayrılması sahih değildir. Çünkü taraflar pazarlık esnasında teferruk halindedirler. Örneğin; satıcı, ben sana bu malı ancak şu kadara satarım demesi, müşterinin de ben de bu malı ancak şu kadara satın alırım demesi teferruk halidir. Alıcı ve satıcı pazarlık konusunda anlaştıktan sonra söz ve beden birlikteliği meydana gelirse içtimâ gerçekleşmiş olur. Dolayısıyla iftirâk, içtimâdan sonra meydana gelir ki bu da söz ve beden birlikteliğinden ayrılma halidir.

b. Müşterinin muhayyerlik hakkı, satıcının satım teklifinden(bezl) sonra ve müşterinin bu satım teklifini kabul etmesinden önce icmâ ile sabittir. Şayet satıcının satım teklifi ile muhayyerlik düşerse satım akdi, seçim hakkı olmaksızın cebren bağlayıcı hale getirilmiş olur ki bu da akitlerde zarar ve fesâda yol açar. Bu görüş İbn-i Cerîr et-Taberî³²⁷(310/923)'nin tercih ettiği görüştür.

c. Hadiste geçen iftirâk kelimesinin hem bedenen ayrılma hem de şifahî bir şekilde ayrılma anlamına gelme ihtimali vardır. İftirâktan kast edilen şeyin bu iki manadan birisi olduğu, her ikisine birden delalet etmediği icmâ ile sabittir. Ancak

³²⁶Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.33.

³²⁷Ebû Ca'fer ibn-i Cerîr et-Taberî; Ömrünün ilk demlerinde Şafî mezhebine müntesip iken daha sonra müstakil bir mezhebin kurucusu haline gelmiştir. Ardından, fıkıh, usûl, tefsir, tarih ve hadis gibi muhtelif alanlarda birçok şaheser bırakmıştır. Dîb, **Mukaddime**, s.93. Hem Mâverdî, hem de Cüveynî birçok konuda şerhlerinde görüşlerine yer vermiştir.

hadisi rivayet eden râvîlerden İbn-i Ömer ve Ebû Berze teferrükten maksadın “Teferrük bi'l-ebdân” olduğu görüşündedirler. Örneğin İbn-i Ömer “akdi bağlayıcı hale getirmek istediği zaman kısa bir süre yürüdükten sonra tekrar akit meclisine dönerdi”³²⁸ yine Ebû Berze, satım akdi yapıp dahasonra akid meclisinde geceyi geçirip sabahlayan kimseler için “Sizi, karşılıklı rıza ile ayırdığınızı görmedim demiştir.”³²⁹ Bu iki sahabe, “teferrük bi'l-ebdân” görüşü ile amel etmişlerdir. Bu İmam Şâfiî'nin tercih ettiği görüştür.³³⁰

Mâverdî'nin muhaliflerindellilerine yaptığı itirazlar;

1. Mâverdî, muhaliflerin ayet ve hadislerden delil getirerek İftirâkın meşhur anlamının “İftirâk bi'l-keâm” olduğu görüşüne iki açıdan karşı çıkar.

[Birinci Görüş] İftirâkın yaygın anlamı iftirâk bi'l-keâm'dır yorumu, selevin icmâsını delen uyduruk bir yorumdur. Çünkü selevten aktarılanlara göre iftirâk, iftirâk bi'l-ebdâna hamledilir. Hatta İmâm Mâlik konuyla ilgili haberi rivayet etmiş olduğundan dolayı kendisine neden habere muhalefet ettin diye sorulunca; ben beldemde yaşayan insanların amelinin, aktardığım bu habere aykırı olduğunu gördüm diye cevap vermiştir. Yani İmâm Mâlik Medine ehlinin amelinin dikkate aldığı için haberde rivayet edilen bedenen ayrılma anlamındaki iftirâkı kabul etmemiştir.

İkinci Görüş Şayet selevte teferrük bi'l-ebdân üzerinde icmâ etmiş olsaydı bu görüş lisan ve şeriat açısından teferrükün hakiki anlamı olurdu. Teferrük bi'l-keâm şeklinde kullanılması ise teferrükün istiâre ve mecâz anlamı olurdu. Riyâşî bu görüşü Esmâî'den aktarmıştır.³³¹

2. Pazarlık esnasında tarafların alıcı ve satıcı olarak isimlendirilmesinin hakikat, akitten sonra alıcı ve satıcı olarak isimlendirilmesi mecâzdır. Dolayısıyla muhayyerlik hakkı pazarlık esnasında sabittir. Ancak akitten sonra sabit değildir diyenlere, Mâverdî iki açıdan itiraz eder.

³²⁸Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.5, s.441.

³²⁹ Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud et-Tayalisi, **Müsned**, Dâru'l-Hicr, Mısır 1999, c.2, s.236.

³³⁰Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.33-34.

³³¹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.34.

a. Mâverdî, lügat ve hukuk açısından pazarlık esnasında tarafların alıcı ve satıcı olarak isimlendirilmesinin mecâz akitten sonra alıcı ve satıcı olarak isimlendirilmesinin hakikat olduğunu ifade eder.

Lügat açısından; “البيع” kelimesi, fiilden türetilen bir kelimedir. Fiillerden türetilmiş isimler ise fiil gerçekleşmeden müsemmâya isim olamaz. “ضارب (dövücü) ve قاتل (katil)” kelimeleri gibi. Öte yandan taraflar, alım-satım fiili gerçekleşmeden alıcı ve satıcı olarak isimlendirilemez. Bundan dolayı muhayyerlik hakkı Hanefiler ve Mâlikîlerin dediği gibi pazarlık esnasında değil bilakis akitten sonra ilgili taraflar için sabit olur.

Hukuk açısından; bir kimse kölesine seni sattığım zaman sen hürsün dediğinde pazarlık esnasında köle hürriyetine kavuşmaz, akit gerçekleşirse köle hürriyetine kavuşur. Bundan dolayı Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, böyle bir akitte muhayyerliğin olmadığını ve kölenin de hürriyetine kavuşamayacağını ifade ederler.

b. Mâverdî’ye göre satıcı ve müşteri isimleri birbirini gerektiren isimlerdir. Baba ve oğul gibi... Müşteri ancak satıcının mukabilinde, satıcı ise ancak müşterinin mukabilinde mevcut olur. Satım teklifinde bulunan kişi ancak müşterinin kabulü ile satıcı vasfını kazanır iken alım teklifinde bulunan ise ancak satıcının kabulü ile müşteri vasfını kazanır.³³²

3. ³³³ “وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ” “Alışveriş yaptığınız zaman şahit gösterin” deliline yapılan itiraz. Mâverdî’ye göre meclis muhayyerliği ile birlikte Hanefî ve Malikîlerin dediği gibi satım akdine şahit göstermenin nafîle bir durum olmadığını, akit bağlayıcı hale geldikten sonra akde tanık göstermek akdin güvencesini artırır. Tıpkı üç gün muhayyerliği olan akitte şahit tutmak gibi... Bu süre dolduktan sonra akit esnasında tutulan şahitlik akdi garanti altına alır.³³⁴

4. ³³⁵ “لا يحل له ان يفارقه خشية أن يستقبله” “İkâle eder endişesiyle akdi yapan taraflardan birisinin ayrılması helal değildir” hadisine yapılan itiraz.

Mâverdî’ye göre bu rivâyet hem muhaliflerin aleyhine hem de muhaliflerin lehinedir. Aleyhine olan kısım; “لا يحل له ان يفارقه” ayrılması helal değildir ifadesi,

³³²Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.35.

³³³*Kur'an-ı Kerîm*, Bakara, 2/282.

³³⁴Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.36.

³³⁵Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, c.11, s.330.

satım akdinin ayrılma ile bağlayıcı hale geleceğine ve muhayyerliğin teferrük ile sakıt olacağına delalet eder. Lehine olan kısım; “خشية أن يستقبله” ikâle eder endişesiyle ifadesi, muhayyerlik ancak ikâle ile tahakkuk edeceğine delalet eder. Mâverdî’ye göre bu rivâyetten zahiren çıkan iki yorumdan baskın olanın muhayyerliğin sabit olmasıdır.³³⁶ Öte yandan Mâverdî, Hz Ömer’den aktarılan “*Satım akdi, bey’i safkâ ve bey’i hiyârdan ibarettir*”³³⁷ hadisinin mürsel olduğunu ifade eder.

5. Satım akdini nikâh akdine kıyaslamalarına yapılan itiraz. Mâverdî’ye göre nikâh akdinde herhangi bir bedel olmaksızın vuslat amaçlanır. Ayrıca ru’yet, diğer tüm satım akitlerinin aksine nikâh akdinin sıhhati için şart koşulmamıştır. Diğer tüm akitlerde üç gün muhayyerliği şart koşulabilirken nikâh akdi için şart koşulamaz. Bu yüzden nikâh akdine kıyasla satım akdinde de meclis muhayyerliği yoktur denilemez.³³⁸

6. Satım akdini kitâbet akdine kıyaslamalarına yapılan itiraz. Mâverdî’ye göre kitâbet akdinde efendi için muhayyerlik hakkı yoktur. Çünkü efendinin amacı kendisine menfaat sağlamaktan ziyade kölesine bu akit ile yarar sağlamaktır. Köle kendisine ait olduğu için kendi mülkü ile mülkiyet akdi yapmasında kendisi için bir çıkar yoktur. Çünkü kölenin efendisinden bir şeyi gizlemesi mümkün değildir. Bundan dolayı efendi için muhayyerlik düşerken köle için muhayyerlik hakkı akit boyunca devam eder.³³⁹

7. İftirâk, kabzdan(malı teslim almadan) önce sarf akdinde olduğu gibi satım akdini feshetme hususunda etkin olur ancak akdi bağlayıcı hale getirme hususunda iftirâk etkin değildir, görüşüne yapılan itiraz. Mâverdî’ye göre bu görüş temelsiz bir iddiadır. Çünkü iftirâk satım akdinde olduğu gibi sarf akdini de bağlayıcı hale getirmede müessirdir. Sarf akdinde fesih iftirâk ile değil iftiraktan önce kabzın meydana gelmemesiyle gerçekleşir. Eğer teslimat gerçekleşirse akit sahih olur iftirâk ile de akit bağlayıcı hale gelir.³⁴⁰

³³⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.36.

³³⁷San’anî, *Musannef*, c.11, s.52.

³³⁸Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.37.

³³⁹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.37.

³⁴⁰Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.38.

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Konuyla ilgili bir değerlendirme yapacak olursak Mâverdî önce meclis muhayyerliğini kabul etmeyenlerin delillerini ve gerekçelerini açıkladıktan sonra mensubu olduğu Şâfiî mezhebinin delillerini ve gerekçelerini detaylı bir şekilde açıklar. Daha sonra meclis muhayyerliğini kabul etmeyen mezheplerin delillerine karşı aklî ve naklî deliller getirip ve gerekçelerini çürütmeye çalışır. Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**'de bu yöntemi sık sık kullanır. Kitabında bir konuyu ya da bir meseleyi işlerken sadece mezhep içi görüşlere, ihtilaflara yer vermez diğer mezheplerin görüşlerine de yer verir. Ancak Cüveynî **Nihâyetu'l-Matleb**'de konuları işlerken diğer mezheplerin görüşlerine ve delillerine, Mâverdî gibi detaylı ve sistematik bir şekilde yer vermez. Konuları işlerken diğer mezhep imamların görüşlerine ara sıratemas etmekle yetinir.

Öte Yandan Mâverdî, Şâfiî müçtehitler tarafından meclis muhayyerliğine delil olarak getirilen hadislerde geçen “Teferruk” kelimesi üzerinde epeyce durduğu görülmektedir. “Teferruk” kelimesinin muhtemel anlamlarını mezheplerin görüşleri doğrultusunda açıklar. Daha sonra mensup olduğu mezhebin verdiği anlamı gerekçeleriyle beraber ispat ve teyit etmeye çalışır. Buna mukabil Cüveynî şerhinde teferruk kelimesinin geçtiği hadisi aktarır. Ancak bu kelimenin mezheplere göre muhtemel anlamları üzerinde durmaz. Hatta teferrük kelimesinin “Teferruku'l-ebdân” olduğu görüşüne bile değinmez. Cüveynî meseleyi, mezhep içi olarak gördüğünden teferruk kelimesinin mezhep içindeki anlamının malum olduğu ön kabulüyle direkt konuları işler.

Bununla beraber Cüveynî söz konusu hadisin başka bir bölümünü değerlendirir. Hadiste geçen, “İllâ bey'-i hıyâr” kelimesine Şâfiî müçtehitler tarafından yüklenen anlamları birer birer inceleyip değerlendirir. Her iki şerhte de aynı hadis aktarılmakla beraber hadisin ele alınış biçimi farklılaşmaktadır. Burada kendini gösteren farklılık tezat değil çeşitliliktir. Netice itibarıyla her iki şârih şerhlerinde zaman zaman meselenin farklı boyutları üzerinde durmuşlardır. Buda söz konusu iki eserin birbirini tamamlayıcı yönüne delalet eder.

2.3.2.4 Meclis Muhayyerliğinin Sona Erdiği Durumlar

Hem Maverdî hem de Cüveynî'ye göre meclis muhayyerliği, ya “iftirâk bi'l-ebdan” ile ya da “tahyîr”(Taraflardan birinin diğerine akdi feshetme veya onaylama hususunda seçenek sunması) yoluyla sona erer. Buna göre meclis muhayyerliği genellikle şu durumlarda ortadan kalkar;

1. İki Tarafın Akit Meclisinden Bedenen Ayrılması

Taraflar bedenen birbirinden ayrıldıktan sonra meclis muhayyerliği düşer ve akit bağlayıcı hale gelir. Hadis-i şerifte iftirâk mutlak anlamda geçtiğinden ve iftirâk ile ilgili herhangi bir tanım yapılmadığından dolayı, hangi durumlarda iftirâkın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hem Maverdî hem de Cüveynî iftirâkın sınır ve boyutlarının tesbitinde örfe başvurmuştur.

Örnek verecek olursak; taraflar büyük veya küçük bir evde satım akdi yaptıklarında evin kapısı akdin yapıldığı yerden uzak veya yakın mesafede olması farketmeksizin taraflardan biri akitten sonra evden dışarı çıkarsa iftirâk gerçekleşmiş olur. Taraflardan biri dışarı çıkmayıp akdin yapıldığı yerden evin diğer köşesine geçerse şu durum dikkate alınır; ev genişse iftirâk gerçekleşir yada evin üst katına çıkarsa yine iftirâk gerçekleşir. Aksi takdirde taraflar evden çıkmadıkça iftirâk gerçekleşmez. Cüveynî'ye göre ortalama bir evde satım akdi yapıldıktan sonra taraflardan biri dışarı çıkarsa iftirâk gerçekleşir, hatta taraflar kapının önünde satım akdi yapıp dışarı çıkarsa Cüveynî'nin zâhir görüşüne göre iftirâk gerçekleşmiş olur.

Taraflar bir gemide alışveriş yaptıkları zaman gemi küçükse; gemiden karaya çıkılmadıkça veya bir başka gemiye geçilmedikçe yahut da suya inilmedikçe iftirâk gerçekleşmiş olmaz. Gemi büyükse akdin yapıldığı köşeden diğer köşeye geçilirse iftirâk gerçekleşmiş olur. Akit büyük bir çarşıda yapılırsa akdin yapıldığı yer, örfen izale olacak şekilde yürülürse iftirâk gerçekleşmiş olur. Cüveynî'ye göre geniş bir arazide akit yapıldıktan sonra taraflar birbirlerinden uzaklaşacak şekilde yürürseler iftirâk gerçekleşmiş olur.

Akit meclisinde taraflar arasında duvar örülürse örülen bu duvar, hem Cüveynî hem de Maverdî'ye göre iftirak sayılmaz. Cüveynî'ye göre duvarı ören

kişitaraflardan birisi ise iftirâk gerçekleşmiş olur ki bu cüveynî'nin zâhir görüşüdür. Taraflar akit yaptıktan sonra karşılıklı bir şekilde menziller boyunca yürürlerse yine de iftirâk gerçekleşmiş olmaz.³⁴¹

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Konuyu değerlendirecek olursak meclis muhayyerliğinin düşmesi, taraflarının bedenen birbirinden ayrılması (İftirâk) şartına bağlanmıştır. İftirâkın tanımı ve sınırları nassla belirlenmediği için Cüveynî ve Maverdî örfе başvurmuşlardır. Aynı mezhebe bağlı oldukları halde zaman zaman birbirlerinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Konunun içtihadı açık olması ve nass ile tayin edilmemiş bir meselede farklı görüşlerin zuhûr etmesi kaçınılmazdır. Çünkü örf şehirden şehire, bölgeden bölgeye doğru değişiklik gösteren bir olgudur. İnsanların âdeti ve gelenekleri, bölgelere göre farklılık gösterdiği için hükümlerde farklı olacaktır.

2. İki Tarafın da Akdin Bağlayıcı Olmasını veya Feshedilmesini İstemesi

Satım akdini yapan taraflar akdi bağlayıcı hale getirerek veya akdi feshederek meclis muhayyerliğini düşürebilirler. Nitekim Hz Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur.

”كل بيعين لا بيع بينهما حتى يتفرقا إلا بيع الخيار أو يقول أحدهما لصاحبه 'إختر'³⁴²

“Akdi yapan taraflar bey’i hıyâr hariç birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler veya akdi yapan taraflardan biri diğerine akdi onama veya feshetme seçeneğini sunması dışında.”

Akdi yapan taraflar akit esnasında akdi bağlayıcı kılma veya feshetme hususunda birbirlerini muhayyer bırakabilirler. İki taraf da akdin bağlayıcı olmasını seçerse meclis muhayyerliği düşer ve akit bağlayıcı olur. İki taraf akdin feshedilmesini seçerse muhayyerlik düşer, satım akdi de feshedilmiş olur. Maverdî’ye göre akdi yapan taraflardan biri akdi onamayı diğer taraf ise akdi

³⁴¹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.44; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.21-23.

³⁴²Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Buyû’/43, (I/339).

feshetmeyi seçerse akdin feshedilmesi akdin onanmasına baskın geldiği için akit feshedilmiş olur. Çünkü muhayyerliğin konusu fesihtir. Cüveynî'ye göre taraflardan biri akdi onaylarsa diğer taraf akdi onaylamaya yanaşmazsa onaylamayan taraf için muhayyerlik düşmez ve akit bağlayıcı hale gelmez. Yine taraflardan biri kendi muhayyerlik hakkını düşürmek istese Cüveynî'ye göre muhayyerlik hakkı düşmez. Çünkü muhayyerlik hakkı nassın gereği olarak iki taraf için sabittir. Muhayyerlik hakkı, tek taraflı olarak düşmeyeceği için akdi onaylayan taraf için de muhayyerlik sabit olur.³⁴³

2.3.2.5 Meclis Muhayyerliğinin İntikali

Akit meclisinde taraflardan biri vefat ederse meclis muhayyerliği hakkı düşmez, ölenin varislerine intikal eder. Meclis muhayyerliğinin varislere intikal etmesi, İmam Şafî'nin nassı ile sabittir.

“Akdi yapan taraflar, teferruk(Ayrılma) gerçekleşmeden taraflardan birisi vefat ederse muhayyerlik hakkı varislere intikal eder.” İmam Şafî **Kitabu'l-buyû**'taki bu ifadesiyle **Kitabu'l-mükâtebe**'deki “Mükâtebe (sözleşmeli köle) vefat ederse akit bağlayıcı olur.” ifadeleri arasında Şafî ashâbı arasında ihtilaf olmuştur. Çünkü birinci kavle göre taraflardan biri vefat ederse meclis muhayyerliği düşmeyip varislere intikal ettiğinden dolayı akit bağlayıcı olmazken, İmam Şafî'nin ikinci kavlinin zahirine göre “Mükâtebe sözleşmesi” yapan köle vefat ederse akit bağlayıcı olur. Akdin bağlayıcı olması için meclis muhayyerliğinin düşmesi gerekir. Metnin zahirinden anlaşılan budur. Hem Maverdî hem de Cüveynî bu konuyla ilgili ashtan üç görüş aktarır.

1. Bu görüş, Ebû İshak el-Mervezî'ye aittir. Ona göre taraflardan birisi vefat ederse hem hür hem de mukâtebe sözleşmesi yapan köle için meclis muhayyerliği düşer. Nasıl ki taraflar arasında teferruk (ayrılık) gerçekleştiği zaman muhayyerlik düşüyorsa ruh ve beden arasında ayıran ölümle de muhayyerliğin düşmesi daha evlâdır. Cüveynî'nin aktardıklarına göre iftirâk konuşma meclisinden ayrılmakla gerçekleşir. Ölüm ile bu dünyadan ayrılmak bedenen ayrılmaktan daha barizdir. Ölü kimsenin tasarrufları ma'dûm olan kişinin tasarrufları gibi kabul edilir.

³⁴³Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.45; Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.20.

El-Mervezî'ye nisbet edilen başka bir görüş ise şöyledir. Taraflardan birisi vefat ederse muhayyerlik düşmez, hür olan kişinin varislerine ve kölenin efendisine intikal eder. Nasıl ki ikrâh yoluyla taraflardan birini akit meclisinden ayırmak sahih değilse ölüm yoluyla da gerçekleşen iftirâk da sahih değildir. Çünkü ölümden daha fazla ikrâh vardır. Maverdî'ye göre Mervezî'den aktarılan iki görüşten en sahih olanı ikincisidir.

2. Bu görüş, İbn Ebî Hureyre'nin görüşüdür. Taraflardan biri vefat ederse meclis muhayyerliği düşmez, bilakis hür olan kişinin varislerine ve kölenin efendisine intikal eder. İmam Şafî'nin mükâtib vefat ederse akit bağlayıcı olur görüşü, mukâtebe sözleşmesinin muhayyerlik süresi içinde kölenin ölmesiyle akdin batıl olacağını reddetmek içindir.

3. Taraflardan biri vefat ederse meclis muhayyerliği hür olan kişi için düşmez varislerine intikal eder. Mükâtib için meclis muhayyerliği düşer, efendisine intikal etmez. Ashap bu iki konunun birbirinden farklı olduğuna dair bazı mülâhazalarda bulunmuşlardır. Hür olan kişi vefat ettiği zaman malı akrabalık bağından dolayı varislere intikal ettiği için muhayyerliğin bu muvacehede değerlendirilmesi gerekir.

Ancak mükâtib için durum böyle değildir. Yani kölenin malı irs(soy bağı)yoluyla değil mülkiyet itibariyle efendisine intikal ettiği için muhayyerlik, özgürlük sözleşmesi yapan köle vefat ettiği zaman düşer. Tıpkı vekil muhayyerlik müddetinde vefat ettiği zaman muhayyerlik hakkının müvekkile geçmemesi gibi... Çünkü vekil irs yoluyla müvekkile bağlanmaz. Maverdî'nin aktarmış olduğu bu görüşün Cüveynî'ye göre anlamsız olduğu şerhinden anlaşılmaktadır. Cüveynî düşüncesini şöyle gerekçelendirir. Mükâtib köle, ölümleyeniden köleleştiği için efendisi hukuki bakımdan onun tasarruflarını üstlenmiş olur. Muhayyerlik hakkında hukuki tasarruflar ile ilintili olduğu için aynı şekilde muhayyerlik hakkı köle vefat ettiği zaman efendisine intikal eder.³⁴⁴

Satım akdi yapan taraflardan birisi cinnet geçirip aklını yitirirse; Maverdî'ye göre mecnun(deli) kişi ölü kimse gibi kabul edilir. Deliren kişinin muhayyerlik hakkı düşmez, velisine intikal eder. Mecnun kişi ister akit meclisinde dursun isterse de akit

³⁴⁴Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.57-58; Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.23-24.

meclisinden ayrılmış olsun meclis muhayyerliği düşmez. Çünkü mecnunun tasarrufları geçersizdir. Cüveynî de mecnun kişinin muhayyerlik hakkının düşmeyeceğini savunur. Ancak Cüveynî, Maverdî'nin gerekçesinden farklı bir gerekçe sunar. Deliliği ölüm gibi kabul etmez. Çünkü ona göre ölüm ile iftirâk gerçekleşir ve meclis muhayyerliği düşer. Akit meclisinde deliren kişiyi akit meclisinden zorla çıkarılan kişiye benzetir. Nasıl ki akit meclisinde ikrâh yoluyla iftirâk gerçekleşmiyorsa delilik yoluyla da iftirâk gerçekleşmez. Çünkü delilikte daha fazla ikrâh vardır. Mecnun kişinin muhayyerlik hakkı düşmez, velisine intikal eder.³⁴⁵

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Konuyla ilgili bir değerlendirme yapacak olursak Maverdî, yukarıda serimlenen ilk iki görüşün ashaptan kime ait olduğunu zikrederken Cüveynî, bu görüşleri ashaptan bazıları şöyle demiştir diyerek genel tutar. Mâverdî, Mervezî'den aktardığı iki görüşten ikincisinin daha evla olduğunu ifade ederek tercihte bulunurken bunun mukabilinde görüşler arasında hangisini seçtiğine dair bir îmâda bulunmaz.

Cüveynî ise Mâverdî'nin aksine ölüm ile iftirâkın gerçekleşeceğini ve meclis muhayyerliğinin düşeceğini savunur. Cüveynî ve Mâverdî'nin bu konuda birbirine zıt farklı iki görüş benimsemelerinin sebebi İmam Şafîî'den aktarılan iki görüştür. Hem Cüveynî hem de Mâverdî İmam Şafîî'den aktarılan nassların muhtemel anlamları üzerinde birtakım incelemelerde bulunmuşlardır. Ancak iki farklı nassın olması, onları iki farklı görüşe sevk etmiştir. Ashaptan bazıları ise orta yolu bir üçüncü görüşü benimsemiştir. Netice itibarıyla Mâverdî iki kavlin arasını uzlaştıran bir görüşü benimserken Cüveynî mezhep içinde mansus olan görüşe aykırı bir görüşü benimsemiştir.

³⁴⁵Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.58; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.29-30.

2.3.3 Şart Muhayyerliği

2.3.3.1 Şart Muhayyerliğinin Tanımı ve Hukuki Dayanağı

‘Hıyâr, hıyârü’ş-şart ve bey’u’l-hıyâr’ gibi başlıklar altında incelenen şart muhayyerliği, satım ve icâre gibi bedel değişimi esası üzerine kurulu, feshe elverişli bağlayıcı akitlerde tarafların anlaşmasına bağlı olarak birinin veya her ikisinin muayyen bir süre içerisinde akdi onama yahut feshetme hakkına/yetkisine sahip olmasını ifade eder.³⁴⁶

Şart muhayyerliğinin kaynağı Hibbân b. Munkiz hakkındaki hadistir.

وَرَوَى الشَّافِعِيُّ عَنْ سَعِيدَانَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ جِبَانَ بْنَ مُنْقِذٍ كَانَ شُجَّ فِي رَأْسِهِ مَأْمُومَةً ، فَتَقَلَّ لِسَانُهُ ، وَكَانَ يُخَدِّعُ فِي الْبَيْعِ ، فَجَعَلَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَا يُبَايِعُ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ بِالْخِيَارِ ثَلَاثًا ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : " قُلْ لَا خِلَابَةَ " قَالَ ابْنُ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - : سَمِعْتُهُ يَقُولُ : " لَا خِلَابَةَ " ³⁴⁷

“İbn’i Ömer’den aktarılan rivayet şöyledir. Hibbân b. Munkiz kafasında yara ve dili ağır olduğu için satım akdinde aldanıyordu. Bundan dolayı Hz. Peygamber bir şey satın aldığı anda senin için üç gün muhayyerlik vardır. Yine Hz. Peygamber ona ‘aldatma yok’ demesini buyurmuştur.”

Bu hadis muttefekun aleyhtir. Mezhep imamları bu hadise dayanarak şart muhayyerliğini câiz kabul ederler. Ancak şart muhayyerliğinin süresinin sınırı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.³⁴⁸

2.3.3.2 Şart Muhayyerliğinin Süresi

Şart muhayyerliğinin süresi hususunda mezhepler, Hibbân b. Munkiz hadisine dayanarak farklı hükümler çıkarmışlardır. Hem maverdî hem de Cüveynî’ye

³⁴⁶Apaydın, “Muhayyerlik”, **DİA**, c.31, s.26.

³⁴⁷Mâlik b. Enes, **Muvatta’**, Buyû’/98, (4,988); Buhârî, **el-Câmiu’s-Sahîh**, Buyû’/48, (I,340); Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî, **el-Câmiu’s-sahîh**, Dâru ihyâi türâsi’l-arabî, Beyrut ty, Buyû’/48, (3/1165).

³⁴⁸Mâverdî, **el-Hâvî’l-Kebîr**, c.5, s.66; Cüveynî, **Nihâyetu’l-Matleb**, c.5, s.30-31.

göre şart muhayyerliğinin süresi üç günden fazla olamaz. Bu görüş Şafî mezhebinde mansûs olan görüştür.³⁴⁹ Ebû Hanîfe'nin görüşü de bu yöndedir.

İbn Ebî Leylâ, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre sürenin belli olması kaydıyla şart muhayyerliğinin süresinin üç günden fazla olması caizdir.³⁵⁰

İmam Ahmet ve İshak'a göre şart muhayyerliği süresi, belirli bir süre ile sınırlanmaksızın üç günden fazla olabilir.

İmam Mâlik'e göre şart muhayyerliğinin süresi satılan malın durumuna göre belirlenir. Malın durumu bir gün içinde bilinebilecek türden ise şart muhayyerliğinin süresi bir günden fazla veya az olamaz. Satılan malın durumu bir aydan daha az bir sürede tanınmayacak türden ise şart muhayyerliğinin süresinin bir ay olması câizdir.³⁵¹

Şart muhayyerliğinin süresini üç günden fazla olmasını caiz görenlerin delilleri ve Mâverdî'nin İtirazları

Şâfiîlere göre şart muhayyerliğinin süresi, üç günden fazla olması câiz değilken Ebû Hanîfe hariç Hanefiler, Malikîler ve Hanbelîlere göre şart muhayyerliğinin süresi, üç günden fazla olması câizdir. Delilleri ise şunlardır;

1. “ Müslümanlar şartlarına bağlıdır”³⁵² hadisine göre şart koşturmak caizdir. Nasıl ki üç günlük bir süre şart koşturmak câizse üç günden daha fazla bir sürenin de şart koşulması caizdir.

Mâverdî bu gerekçeye şöyle cevap vermiştir; “Müslümanlar koştukları şarta bağlıdır” hadisi “Helali haram, haramı da helal kılmayan şart”³⁵³ ile istisnâ edilmiştir. Ona göre şart muhayyerliğinin süresi üç günden fazla olması naslara aykırı bir şarttır.

³⁴⁹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.65; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.30.

³⁵⁰Serahsî, *Mebcut*, c.13, s.41.

³⁵¹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.65; Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Alî et-Tağlibî el-Bağdadî, *Et-Telkîn fi'l-Fikhi'l-Mâlikî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. 2004, c.2, s.143.

³⁵²“المُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ” Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, c.6, s.131.

³⁵³“وَالْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ، إِلَّا شَرْطًا حَرَّمَ حَلَالًا، أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا.” San'anî, *Musanef*, c.8, s.377.

2. Meclis muhayyerliğinin üç günden fazla olması, caiz olduğuna göre şart muhayyerliğinin de üç günden fazla olması caizdir.

Mâverdî'ye göre meclis muhayyerliği akdin gereklerindedir. Bundan dolayı meclis muhayyerliğinde bilinmezlik(cehâlet) caizdir. Ancak üç gün muhayyerliği şartın gereğidir ve şart muhayyerliğinde cehâlet caiz değildir.

3. Hz. Peygamber “İçinde garar olan satım akdini yasaklamıştır.” Üç gün muhayyerliğini gararın az olduğu akitlerde asgari bir süre olarak kabul ederler. Bundan dolayı garar artıkça gararı azaltmak için muhayyerlik süresinin üç günden fazla olması câizdir.³⁵⁴

Üç gün muhayyerliğinin “Bey’-i garara” kıyas yapılamayacağını ifade eden Mâverdî'ye göre Hibbân b. Munkiz hadisinde, şart muhayyerliğinin süresine iki açıdan işaret vardır;

1. Habbân b. Munkiz, gerek akıl zayıflığı gerekse mağduriyetinin giderilmesi açısından süre bakımından ziyadeye en fazla ihtiyaç duyan insandır. Buna rağmen kendisine üç günden daha fazla muhayyerlik süresinin tanınmaması bu sürenin şart muhayyerliğinde azami süre olduğunu gösterir.

2. Şart muhayyerliğinin üç günle sınırlandırılması, bu sürenin ya üç günden fazla olmaması yada üç günden az olmamasını gerektirir. Şart muhayyerliğinin süresinin, üç günden az olması câiz olduğuna göre üç günden fazla olması caiz değildir.³⁵⁵

2.3.3.3 Şart Muhayyerliğinin İntikali

Mâverdî'ye göre akit meclisinde taraflardan biri vefat ettiği zaman şart muhayyerliği düşmez bilakis muhayyerlik hakkı ölen tarafın varislerine intikal eder. Şart muhayyerliğinin varislere intikali konusunda Şâfiî mezhebinde herhangi bir ihtilaf yoktur. Ebû Hanîfe'ye göre şart muhayyerliği taraflardan birinin ölmesiyle düşer ve akit bağlayıcı olur.

³⁵⁴Serahsî, **Mebsut**, c.13, s.41-42.

³⁵⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.66-67.

Cüveynî'ye göre de şart muhayyerliği taraflardan birinin ölmesiyle düşmez, varislerine intikal eder. Çünkü varisler onun yerini almıştır. Bu durum İmam Şafî'nin nassı ile sabittir. Ancak Şafî müçtehitlerinden Sâhibu't-takrîb³⁵⁶, bu konuda farklı görüş beyan etmiştir. Meclis muhayyerliğinin ölüm ile düştüğüne hükmeden imamlarımız, buna dayanarak şart muhayyerliğinin de ölüm ile düşeceğinin hükmünü çıkardıklarını belirten Sâhibu't-takrîb, meclisi akdi yapan tarafa tahsis etmiştir ve akdi yapan taraf dışında meclisten somut bir şekilde ayrılacak kimse yoktur. Şart muhayyerliği de akdi yapan tarafa tahsis edildiğinden, akdi yapan tarafın ölmesiyle muhayyerlik düşer. Cüveynî bu görüşün çok zayıf bir görüş olduğunu ve Şafî mezhebinde Sâhibu't-takrîb dışında başka birisinin böyle düşündüğüne rastlamadığını belirtir.³⁵⁷

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

İki şârihin görüşlerini değerlendirecek olursak çıkacak sonuç şudur. Hem Mâverdî hem de Cüveynî şart muhayyerliğinin intikalinin caizliği konusunda hemfikirdirler. Ancak Mâverdî, şart muhayyerliğinin ölüm ile varislere intikali konusunda ashâp arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını ifade ederken Cüveynî ise ashâp arasında Sâhibu't-takrîb dışında bu konuda herhangi farklı bir görüş beyan edenin olmadığını aktarır. Birçok yerde olduğu gibi Mâverdî'nin genel ifadeleri Cüveynî'nin aktardıkları ile çelişik arz etmektedir. Mâverdî'nin genelleştirdiği bazı hükümlerin **Nihâyetu'l-matleb**'de bazı istisnalarının olduğuna rastlamaktayız. Bu bize her iki şârihin aktardığı genel ifadelere karşı ihtiyatlı olmamız gerektiği sonucuna ulaştırır. Aynı şekilde Mâverdî şerhinde diğer konularda olduğu gibi burada da diğer mezheplerin görüşlerine yer vererek konuyu detaylıca işlemiştir.

2.3.3.4 Şart Muhayyerliği İle İlgili Genel Hükümler

1. Şart muhayyerliğinin üç gün olması câiz iken üç günden fazla olması fasittir. Şart fasit olduğu için satım akdi de fasit olur.

³⁵⁶ Sâhibu't-Takrîb: Cüveynî bu ifadeyle, Kâsım b. Muhammed b. Alî b. İsmâîl(399)'i kasteder. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.131.

³⁵⁷ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.58; Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.27.

2. Üç gün muhayyerliğinin her iki taraf için şart koşulması câizdir. Bu durumda satıcı teslim aldığı semen (para) üzerinde tasarruf yapamaz, çünkü müşterinin muhayyerlik hakkı sabittir. Aynı şekilde müşteri de teslim aldığı mal üzerinde tasarruf yapamaz, çünkü satıcı muhayyerlik sahibidir. Üç gün muhayyerliğinin, sadece satıcı için şart koşulması câiz olduğu gibi sadece müşteri için de şart koşulabilir. Yani üç günlük şart muhayyerliğinin tek taraflı olması câizdir. Sadece satıcı muhayyerlik sahibi olursa müşteri mal üzerinde tasarruf edemez. Çünkü satıcı muhayyerlik sahibidir. Müşteri, muhayyerlik hakkına sahip olmadığı zaman satıcı semen üzerinde tasarruf etme hakkına sahip olur. Satıcının semen üzerinde birtakım tasarruflarda bulunması satım akdini onayladığına delalet eder. Sadece müşterinin muhayyerlik hakkı varsa müşteri mal üzerinde tasarruf etme hakkına sahip olur ve satıcının semen üzerinde tasarruf etme hakkı yoktur. Müşteri mal üzerinde tasarruf etmesi akdi onaylama anlamına gelir mi? Bu konuda iki vecih vardır. Bir veche göre akit onaylanmış olur.³⁵⁸

Cüveynî'ye göre muhayyerlik süresi içerisinde mülkiyetin kime ait olduğu konusunda ihtilaf vardır. İlk görüşe göre satılan malın mülkiyeti müşteriye aittir ki sahih olan görüş de budur. İkinci görüşe göre satılan mal satıcıya aittir. Üçüncü görüşe göre ise mülkiyet mevkûftur. Muhayyerlik hakkı, her iki taraf veya bir taraf için sabit olduğu zaman mülkiyetin kime ait olacağı konusunda; Cüveynî üç kavil aktarır. İlk kavle göre şayet muhayyerlik müşteriye aitse daha sahih olan görüşe göre mülkiyet müşteriye aittir. Eğer muhayyerlik satıcıya aitse daha sahih olan görüşe göre satılan malın mülkiyeti satıcıya aittir. Şayet muhayyerlik hakkı her ikisi için sabit olursa daha sahih olan görüşe göre satılan malın mülkiyeti askıdadır.³⁵⁹

3. Şart muhayyerliğinin süresi üç gün olabileceği gibi üç günden az olması da câizdir. Taraflar, bir gün veya iki günlük süre şart koşabilirler veya taraflardan biri bir gün, diğerinde iki gün şart koşması câizdir. Şart muhayyerliği koşmaksızın satım akdi yapan taraflar iftirâk gerçekleşmeden akit meclisinde muhayyerlik süresi şart koşabilirler. Eğer taraflar bir gün şart koşarlarsa o gün içinde iki veya üç gün şart

³⁵⁸Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.68.

³⁵⁹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.40.

koşma hakları vardır. Üçüncü güne ilaveten bir gün daha şart koşarsalar, şart koşulan bu dördüncü gün batıl olduğu için akit de batıl olur.³⁶⁰

4. Taraflar gündüz akit yapıp muhayyerlik süresini gece vaktine kadar şart koşarsalar, şart muhayyerliği güneşin batışıyla sona erer. Gece akitleşip muhayyerlik süresini sabaha kadar şart koşarsalar, fecrin doğmasıyla muhayyerlik süresi biter.³⁶¹

5. Hem meclis muhayyerliği hem de şart muhayyerliği satım akdinde bir arada bulunduğu zaman şart muhayyerliğinin başlangıcı hususunda Şâfiî ashâp arasında iki farklı görüş vardır;

[Birinci Görüş]Şâfiî ashâbın çoğunluğunun savunduğu bu görüşe göre şart muhayyerliğinin başlangıcı, meclis muhayyerliğinin düşmesiyle ya da tarafların akdi onaylama veya feshetme hususunda birbirlerini muhayyer bırakmasıyla başlar. Bu görüşe göre şart muhayyerliği ve meclis muhayyerliği birbirine dâhil olmaz. Çünkü meclis muhayyerliği şariat yoluyla sabit iken üç gün muhayyerliği ise şart yoluyla sabittir.

[İkinci Görüş]Ebû İshâk el-Mervezî(340/951)³⁶²’den aktarılmıştır. Ona göre şart muhayyerliğinin başlangıcı akdin başlangıç anıdır. Meclis muhayyerliği de şart muhayyerliğine dâhil olur. Meclis muhayyerliğinin ne zaman biteceği bilinmediği için şart muhayyerliğinin vakti de meçhul olur. Oysaki şart muhayyerliğinin başlangıç vaktinin meçhul olması caiz değildir. Şayet meclis muhayyerliği iftirâk ile düştüğünde, üç günlük muhayyerlik süresi dolmamışsa şart muhayyerliği sabit olur. Meclis muhayyerliği düştüğünde, üç günlük süre dolmuşsa artık şart muhayyerliği sabit olmaz.

Cüveynî de **Nihayetu’l Matleb**’de şart muhayyerliğinin başlangıcı hususunda ashâptan iki görüş aktarır. Bu İki görüş Mâverdi’nin yukarıda aktardığı iki görüşe denk düşmektedir. Ancak Cüveynî’ye göre daha sahih olan görüş şart muhayyerliğinin akit ile başlamasıdır. Cüveynî, ashâbın çoğunluğunun benimsemiş olduğu ilk görüşü değil, el-Mervezî’den aktarılan görüşün daha sahih olduğunu

³⁶⁰Mâverdi, **el-Hâvî’l-Kebîr**, c.5, s.68-69.

³⁶¹Mâverdi, **el-Hâvî’l-Kebîr**, c.5, s.69.

³⁶²Ebû İshâk el-Mervezî(340/951): İbn Süreyc(306/918)’den fıkıh tahsil etmiştir. Kendi dönemindeki Şâfiî müçtehitlerinin imâmı olmuştur. Hem Irak Şâfiî ekolünün hem de Horasan Şâfiî ekolünün nihâi kaynağı olmuştur. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.176; Özdemir, **Şâfiî Fûrû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.120.

aktarır.³⁶³ Ancak Cüveynî, aktarılan bu iki görüşün kime ait olduğunu belirtmeksizin genel ifadeler doğrultusunda bu iki görüşü aktarır.

6. Bir kimse alım-satımda bir kimseyi vekil tayin ederse tayin edilen bu kişi, müvekkilinin izni olmaksızın satım akdi esnasında üç gün muhayyerliği şart koşması câiz midir?

Mâverdî'ye göre bu konuda iki vecih vardır. İlk görüşe göre müvekkilin açıkça beyanı olmadan vekilin üç gün muhayyerliği şart koşması câiz değildir. İkinci görüşe göre câizdir. Cüveynî'ye göre müvekkil, vekile izin verdiği takdirde üç günlük muhayyerlik şartı koşması câizdir. Mâverdî'ye göre şart koşulan üç gün muhayyerliği hem vekil hem de müvekkil için sabit olur. Muhayyerlik süresi içinde akdi onaylama veya feshetme yoluyla muhayyerliği düşürme hususunda hem vekil hem de müvekkil aynı haklara sahiptir. Vekil müvekkilinden önce akdi onaylarsa müvekkil rıza göstermezse bile akit bağlayıcı olur. Aynı şekilde müvekkil vekilin bilgisi olmaksızın akdi onaylarsa akit sahihtir.

Cüveynî'ye göre muhayyerlik hakkının kime ait olduğu hususunda ashâp ihtilaf etmiştir. İlk görüşe göre muhayyerlik hakkı müvekkilindir. Çünkü mülkiyet sahibidir ve muhayyerlik de mülkiyetin doğurduğu haklardandır. İkinci görüşe göre ise muhayyerlik hakkı vekilindir, çünkü vekil akdi üstlenen taraftır. Üçüncü görüş ise muhayyerlik hakkı Mâverdî'nin de aktardığı gibi hem vekil hem de müvekkile aittir. Çünkü akitten maksut olan müvekkile ait olması iken akdi üstlenen taraf vekil olduğu için muhayyerlik hakkı vekile aittir.³⁶⁴

2.3.3.5 Muhayyerlik Süresi İçinde Yapılan Tasarruflar

Hem Mâverdî hem de Cüveynî, muhayyerlik süresi içerisinde yapılan tasarruflara geçmeden önce bu tasarrufların açıklığa kavuşması için hem meclis hem de şart muhayyerliğinde mülkiyetin kime ait olup olmadığını analiz ederler.

Mâverdî, müşterinin mülkiyete ne zaman sahip olacağı hususunda İmam Şâfî' den üç kavîl aktarır.

³⁶³Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.69-70; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.36.

³⁶⁴Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.70-71; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.39.

1. Müşteri, mülkiyete bizzat akdin kendisiyle malik olur. Muhayyerliğin düşmesiyle de mülkiyet yerleşik hale gelir. İmam Şâfî bu kavli, fitır sadakası bölümünde aktarır.

2. Müşteri, satılan mala ancak akdin kendisi ve muhayyerliğin düşmesiyle sahip olur. Mülkiyet akdin kendisi ve muhayyerliğin düşmesiyle yerleşik hale gelir. İmam Şâfî, bu kavli **el-Ümm** adlı eserinde aktarır.

3. Müşterinin satılan mala sahip olması mevkûftur(askıdadır). Şayet gönül hoşnutluğuyla yapılan akitten sonra muhayyerlik sakî olursa müşteri akdin kendisiyle mala sahip olur. Şayet muhayyerlik fesih yoluyla iptal olursa satılan mal satıcının mülkiyetinden zâil olmaz ve müşteri de satılan mala sahip olmaz.

Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşü şöyledir. Muhayyerlik hakkı her iki taraf veya sadece satıcı için sabit ise mebî'(satım konusu olan mal), muhayyerlik müddetinde satıcıya aittir. Muhayyerlik süresi bitince mülkiyet mütekaddem akit ile müşteriye intikal eder. Muhayyerlik hakkı sadece müşteriye aitse mebî', akitle satıcının mülkiyetinden zâil olmaz. Müşteri ancak muhayyerlik süresi dolduktan sonra mebî'e sahip olur. Mâverdî'ye göre bu görüş, aktardığımız üç görüşe de muhalif bir görüştür. Ebû Hanîfe'nin görüşünü çürütmek için İmam Şafî'den aktardığı üç görüşü teker teker delilleriyle savunur.

1. Müşteri akdin kendisiyle satılan mala sahip olur kavlidir. Mâverdî'ye göre bu, kavillerin en sahihidir. Bu kavil için üç delil zikreder.

a. "Alıcı ve satıcıdan her biri birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe diğerine karşı muhayyerdirler." hadisinde tarafların alıcı ve satıcı (المتبايعان) olarak isimlendirilmesi satım akdinin meydana geldiğine, akdin gereği de mülkiyetin meydana geldiğine delalet eder.

b. Mâverdî'ye göre muhayyerlik, akit ve kusur muhayyerliği olmak üzere iki çeşittir. Nasıl ki kusur muhayyerliği mülkiyetin doğmasına mâni değilse akit muhayyerliği de mülkiyetin doğmasına mâni değildir.

c. Mülkiyet, fiili veya sözlü bir yolla elde edilir. Avlanmak ve ot, ekin vb. şeyleri biçmek, fiili yolla elde edilen mülkiyet çeşididir. Hibe ve satım akdi vb. şeyler, kavli yolla elde edilen mülkiyet çeşididir. Her iki mülkiyet edinme çeşidinde de zaman aşımının temlik konusunda tesiri yoktur.³⁶⁵

2. Müşteri mebî'e(Satım konusu olan mala) ancak akdin kendisi ve muhayyerliğin sakît olmasıyla sahip olur kavline gelince,bunun iki delili vardır.

a. "Taraflardan her biri birbirlerinden ayrılmadıkça veya biri diğerine akdi onaylama veya feshetme seçeneği sunması dışında aralarında herhangi bir satım akdi meydana gelmez" hadisi, iftirâktan önce herhangi bir satım akdinin(بيع) gerçekleşmeyeceğini belirtir.

b. Mülkiyetin hasıl olması, mülkiyetin gereğinin sabit olmasını zorunlu kılar. Mülkiyetin gereği ise tasarrufu mümkün kılmasıdır.

3. Mülkiyet mevkûftur kavlidir. Satım akdi mülkiyeti sabit kılar ancak muhayyerlik hakkı mülkiyeti nefyeder. Mülkiyetin durumu, akdin hükmünün gönül hoşnutluğu doğrultusunda muhayyerliğin sakit olmasının mülkiyetin sabit olmasına galebe çalması ile muhayyerlik hükmünün, muhayyerlik süresi bitmeden önce fesih yoluyla mülkiyetin nefyedilmesine galebe çalması arasında bir durum vardır. Bu durum, akdin gereği olan kabza(malı teslim almaya) benzer. Şayet kabz gerçekleşirse akit sahih olur, eğer mebî' telef olursa akit fasit olur. Muhayerlik süresi karşılıklı rıza doğrultusunda biterse akit sahih olur ve mülkiyet müşteriye intikal eder. Muhayerlik süresi fesih yoluyla biterse akit butlân olur, mülkiyet de intikal etmez.³⁶⁶

Cüveynî'ye göre muhayyerlik süresi içerisinde mülkiyetin kime ait olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. İmam Şâfiî'nin meşhur üç nassı arasından ilk kavle göre, satılan malın mülkiyeti müşteriye aittir ki sahih olan görüş de budur. İkinci kavle göre satılan mal satıcıya aittir. Üçüncü kavle göre ise mülkiyet mevkuftur. Muhayerlik hakkının her iki taraf veya bir taraf için sabit olması durumunda mülkiyetin kime ait olup olmayacağına dair, Cüveynî bazı

³⁶⁵Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.47.

³⁶⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.48.

muhakkiklerden³⁶⁷ üç kavil aktarır. İlk kavle göre muhayyerlik müşteriye aitse daha sahih olan görüşe göre mülkiyet müşteriye aittir. Muhayyerlik satıcıya aitse daha sahih olan görüşe göre satılan malın mülkiyeti satıcıya aittir. Şayet muhayyerlik hakkı her ikisi için sabit olursa daha sahih olan görüşe göre satılan malın mülkiyeti askıdadır.³⁶⁸

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Hem Mâverdî ve hem de Cüveynî, mülkiyetin kime ait olup olmadığı meselesini İmam Şafî'nin kavillerine dayandırdıkları için genelde birbirine paralel olsa bile kavilleri işleyiş biçimleri birbirinden farklı olduğu için kaçınılmaz olarak birbirinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin; Mâverdî'ye göre en sahih olan kavil muhayyerlik zamanında mülkiyetin, akdin bizzat kendisiyle müşteriye ait olmasıdır. Burada Mâverdî kaviller arasında bir tercihte bulunmuştur. O İmam Şafî'den aktardığı bu kavil ile yani muhayyerlik zamanında akdin bizzat kendisiyle mülkiyetin müşteriye ait olduğunu mutlak bir şekilde belirtir. Yani muhayyerliğin kime ait olup olmayacağı meselesiyle bağlantı kurmaya çalışmadan muhayyerlik zamanında akdin kendisiyle mülkiyeti müşteriye nispet eder. Cüveynî ise muhayyerlik zamanında İmam Şafî'den, mülkiyetin ya müşteriye ya satıcıya ya da her ikisine ait olduğunu ifade eden kavilleri aktarır. O mülkiyetin müşteriye ait olduğunu bildiren kavli, sahih olan kavil olarak görmüştür. Bu kavillerin ifade ettiği şeyleri Mâverdî gibi mülkiyetin meydana gelme zamanı ile irtibat kurmaz. Mâverdî'ye göre esah(en sahih) olan görüş muhayyerlik zamanında bizzat akdin kendisiyle mülkiyetin müşteriye ait olmasıyken Cüveynî'ye göre sahih olan görüş budur. Cüveynî bazı muhakkiklerden aktardığı kavillerin en sahihine göre mülkiyetin müşteriye ait olmasını ancak muhayyerlik hakkı sadece kendisine ait

³⁶⁷Muhakkikun(المحققون): İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-matleb**adlı eserinde değerlendirme(mülâhaza) için sıklıkla kullandığı lafızlardandır. Bu kavram ile ashâptan şunlar kastediler;

1. Sâhibu't-Takrîb yani Kâsım b. Muhammed b. Alî b. İsmâîl(399)
2. Kaffâl es-Sağîr el-Mervezî(417)
3. Üstad Ebû ishâk el-İsferâyînî(418)
4. Şeyh Ebû Bekr es-Saydalânî(427)
5. Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430)
6. Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî(438)
7. Kadî Hüseyin(462) Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.180.

³⁶⁸Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.40.

olması durumunda en sahih görüş olarak nitelendirir. Aksi takdirde muhayyerlik sadece satıcıya aitse mülkiyetin satıcıya ait olması en sahih görüş olur. Muhayyerlik akdin her iki tarafı için sabit olursa bu sefer de en sahih olan görüş mülkiyetin mevkûf olmasıdır. Mâverdî ve Cüveynî'nin İmam Şâfiî'nin nakilleri üzerinde yaptıkları tespitlerin farklılığı, bir sonraki bölümde anlatılacak olan muhayyerlik zamanında azat edilen köle veya köle dışındaki tasarruflar ile ilgili hükümlerin bir kısmında farklılıklara yol açacaktır.

Muhayyerlik Süresinde Azat Edilen Köle İle İlgili Hükümler

Mâverdî'ye göre müşteri, satın aldığı köleyi muhayyerlik zamanında azat ederse satıcı için şu iki durum geçerlidir. Satıcı ya satım akdini onaylar ya da satım akdini fesheder. Satıcı akdi onaylarsa müşterinin köleyi azat etmesi, İmam Şâfiî'den aktarılan iki kavle göre geçerlidir. Bu kavillerden biri mülkiyetin akdin kendisiyle müşteriye intikal etmesidir. Diğer kavle göre ise mülkiyetin mevkûf olmasıdır. Çünkü müşterinin köle azat etmesi tam bir mülkiyete denk düşer.

Mülkiyetin akdin kendisi ve iftirâk ile intikal edeceğini ifade eden kavle göre müşterinin satın aldığı köleyi azat etmesi batıldır. Çünkü müşteri temlikten önce köleyi azat etmeye kalkışmıştır. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur; “Mülkiyetten önce itk (köle azat etme) yoktur”³⁶⁹. Müşteri bu kavle göre, köleyi yeniden azat etme ile ya da onu köle olarak yanında tutma arasında muhayyerdir.³⁷⁰ Şayet satıcı akdi feshederse İmam Şâfiî'den aktarılan üç kavilden ikisine göre müşterinin itki (köle azat etmesi) geçersizdir. Çünkü mülkiyet mevkufur veya mülkiyet akit ve teferrük ile sabit olur kavillerine göre müşteri temlik etmediği köleyi azat etmeye çalışmıştır.

Müşteri, akdin kendisiyle mülkiyete sahip olur görüşüne gelince köle azat eden müşteri için şu iki durum geçerlidir. Müşteri ya refah içindedir ya da darlık içindedir. Müşteri darlık içindeyken köleyi azat etmesi batıldır. Bu görüş, bütün ashâbın görüşüne uygun bir görüştür. Çünkü satıcının akdi feshetme ve kölenin boyunduruğunu elinde tutma hakkı vardır. Satıcının feshetme ile kazanacağı hakları

³⁶⁹ “لا طلاقَ قَبْلَ نِكَاحٍ، وَلَا عِتْقَ قَبْلَ مِلْكِ” Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, **Sünen-i İbn Mâce**, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, yy., ty., Talak/17, (I,660).

³⁷⁰ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.48-49.

müşterinin itk(köle azadı) ile geçersiz kılması caiz değildir. Şayet müşteri refah içindeyse; İmam Şafî'nin, rehin aldığı köleyi azat eden kişi hakkındaki farklı kavillerinden yola çıkan Ebu'l Abbas, müşterinin itkının cavazı konusunda iki vecih tahrîç³⁷¹ etmiştir.

İlk veche göre müşterinin itki (köleyi azat etmesi), satıcının kısıtlamasından dolayı batıldır. İkinci görüşe göre ise caizdir. Ebû tayyib b. Seleme(308)³⁷², Ebû İshak el-Mervezî(340/951) ve Ebû Alî b. Ebî Hureyre(345/956)³⁷³, Ebu'l-Abbas b. Süreyc(306/918)³⁷⁴ in bu tahrîcini reddederler. Köle azadına cevaz veren bu görüşü batıl sayarlar. Çünkü müşteri köleye malik olduğu halde satıcının muhayyerliği, müşterinin itki (köle azadı) üzerinde kısıtlayıcı nitelik taşır. Bu bölümde anlatılanlar Mâverdî'nin müşterinin itki(köle azat etmesi) hakkında aktardığı hükümlerdir.³⁷⁵

Cüveynî'ye göre müşteri, köleyi muhayyerlik zamanında azat ederse müşteri için şu durumlar geçerli olur. Ya müşteri tek başına muhayyerdir ya da hem müşteri hem de satıcı birlikte muhayyerlik sahibidirler veyahut satıcı tek başına muhayyerlik sahibidir. Sadece müşterinin muhayyer olduğu durumda ister mülkiyet müşteriye ait olsun ister satıcıya ait olsun veya mülkiyet mevkûf olsun müşterinin köleyi azat etmesi geçerlidir. Onun satın aldığı köleyi muhayyerlik süresi içerisinde azat etmesi akdi onaylamak anlamına gelir.³⁷⁶

Muhayyerlik hakkı, akdin her iki tarafı için sabit olduğu durumda mülkiyet müşteriye aittir denilirse köle azadının geçerliliği konusunda iki görüş vardır;

İlk görüşe göre müşterinin köleyi azat etmesi mülkiyete uygun düştüğü için geçerlidir. İkinci görüşe göre satıcının muhayyerlik hakkı olduğundan dolayı

³⁷¹ Tahrîc: Çıkarma. Mensup olduğu müctehitlerin istinât ettikleri nasslara, kaidelere, asıllara dayanmak suretiyle şer'i hükümleri elde etmeye çalışma. Bkz. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Tahrîc".

³⁷² Asıl adı, Muhammed b. Fadl b. Seleme b. âsım el-Bağdâdî'dir. Dedesine nisbetle Ebû Tayyib b. Seleme ismiyle meşhur olmuştur. Hatîb Bağdâdî'nin aktardığına göre İbn Süreyc'den fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Ebû Tayyib b. Seleme, Ashâbu'l-vucûhtandır. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.124.

³⁷³ Asıl adı, Ebû Alî b. Hasan b. Hüseyin b. Ebî Hureyre'dir. İbn Süreyc ve İbn İshâk el-Mervezî'den fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.116.

³⁷⁴ Asıl adı, Ebû'l Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî'dir. Irâk Şâfi fıkıh ekolünün öncülerindedir. **El-Hâvî'l-kebir**'de Ebû'l Abbâs ibn Süreyc şeklinde zikredilmesine karşın **Nihâyetü'l-matleb**'de sadece İbn Süreyc olarak zikredilir. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.131,179.

³⁷⁵ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.49.

³⁷⁶ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb**, c.5, s.43.

geçersizdir.Kölenin azad edilmesi geçerlidir denilirse satıcının muhayyerlik hakkı iptal olur mu? Bu konuda da iki görüş vardır;

İlkine göre satıcının muhayyerlik hakkı iptal olur. Çünkü müşterinin köleyi azad etmesini geçerli saydığımız takdirde satıcının, kölenin azad edilmesini reddetmesi zorlaştığından muhayyerliğin bir anlamı kalmaz.

İkinci görüşe göre satıcının muhayyerlik hakkı düşmez. Çünkü mülkiyetin devriyle muhayyerlik hakkı düşmez. Satıcının muhayyerlik hakkının düştüğünü kabul edersek burada detaylandırılacak bir şey kalmaz, akit bağlayıcı hale gelir ve semen istikrar kazanır. Satıcının muhayyerlik hakkı düştükten sonra satıcının,köle azadını reddetme hakkı var mıdır diye sorulacak olursa burada da iki görüş söz konusudur.

İlkine göre reddetme hakkı yokken ikincisine göre vardır. Ancak Cüveynî'ye göre akit yürürlük kazandıktan sonra satıcının,köle azadını reddetmesi uzak bir görüştür. Satıcının,köle azadını reddetme hakkı yoksa ve de akdi onaylarsa akit caiz olur. Satıcı akdi feshederse müşteri kölenin kıymetini öder. Buraya kadar olan açıklamalar, müşterinin köleyi azat etmesinin geçerli olması durumunda Cüveynî'nin vermiş olduğu ilgili hükümlerdir.³⁷⁷

Cüveynî'ye göre müşterin köleyi azad etmesi geçerli değilse satıcı için şu iki durum geçerlidir. Ya satıcı akdi onaylar ya da akdi fesheder. Akdi feshederse müşteri tarafından azat edilen köle tekrar köle olarak satıcının mülkiyetine geçer. Şayet satıcı akdi onaylarsa mülkiyet müşteri için bağlayıcı hale gelir.

Mülkiyetin satıcıya ait olması durumunda müşterinin köleyi azat etmesi aslen geçersizdir. Çünkü hem mülkiyetin kendisine ait olmaması hem de muhayyerliğin sadece kendisine ait olmamasından dolayı köle azadı geçersizdir.

Muhayyerlik süresi içerisinde satıcı köleyi azat ettiği zaman, bu durumda muhayyerlik her iki taraf veya sadece satıcı için sabitse satıcın köleyi azad etmesi geçerlidir. Aynı şekilde satıcı tek başına akdi feshetme hakkınada sahiptir. Muhayyerlik her iki taraf için sabit olduğu durumda müşterinin akdi bağlayıcı hale

³⁷⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.43-44.

getirmesi sahih değildir. Muhayyerlik sadece müşteriye ait olduğu durumda müşteri tek başına akdi onaylama hakkına sahiptir ki müşterinin köleyi azad etmesi kavillerin tümüne göre geçerlidir.³⁷⁸

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Her iki şârihin konuyla ilgili açıklamalarını değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz. Mâverdî, muhayyerlik zamanında müşterinin azat ettiği köleyle ilgili hükümleri, müşterinin mülkiyete sahip olacağı zaman dilimiyle ilgili İmam Şafî’den aktardığı kaviller ve satıcının akdi onaylaması veya feshetmesi çerçevesinde değerlendirirken Cüveynî daha çok muhayyerliğin kime veya kimlere ait olup olmadığı meselesi çerçevesinde konuları değerlendirir. Dolayısıyla yöntem farklılığı her iki şârihi bazı meselelerde farklı sonuçlara götürmüştür. Örneğin; Mâverdî’ye göre müşteri muhayyerlik zamanında satımın konusu olan köleyi azad ederse satıcının da bu durumu onaylaması durumunda İmam Şafî’den aktarılan iki kavle göre köle azadı geçerlidir. Üçüncü kavle göre ise geçersizdir. Bu iki kavle göre müşteri mülkiyete sahip olduğundan müşterinin köleyi azad etmesi geçerli olur. Diğer kavle göre müşteri, muhayyerlik düşmediği için mülkiyete sahip olmaz, dolayısıyla da müşterinin köleyi azad etmesi geçersiz olur.

Cüveynî’ye göre muhayyerlik hakkı sadece müşteriye aitse ister mülkiyet müşteriye ait olsun isterse satıcıya ait olsun isterse de mevkûf olsun köle azadı geçerli olur. Müşterinin köleyi azad etmesi, akdi onayladığını gösterir. Akdin onaylanma yetkisini de müşteriye ait görür.

Mâverdî, İmam Şafî’den aktardığı kaviller arasında mülkiyetin akdin bizzat kendisiyle müşteriye intikal edeceği kavlini, kavillerin en sahihi olarak kabul ettiğinden müşterinin köleyi azad etmesini satıcının onaylamasıyla geçerli olacağı görüşünü tercih ettiğini söyleyebiliriz. Buradan çıkan sonuç, Mâverdî’ye göre muhayyerlik hakkının kime ait olduğu önemi kalmaz. Oysaki Cüveynî’ye göre muhayyerlik hakkının ait olduğu kimseye göre hükümler değişir. Cüveynî muhayyerlik hakkının akdin her iki tarafı veya satıcı için sabit olması durumunda mülkiyetin kime ait olup olmayacağı çerçevesinde meseleleri hükme bağlar.

³⁷⁸Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.44-45.

Muhayyerlik Süresinde Azat Edilen Köle Dışındaki Tasarruflar İle İlgili Hükümler

Mâverdî'ye göre müşteri, muhayyerlik zamanında mebi'(satım konusu olan mal) üzerinde köle azadı dışında bir tasarruf yaptığı zaman ilgili hükümler üç kısma ayrılır.

1. Hükümü, satıcının onayıyla köle azadı hükmüne benzer olanlar. Bunlar vakf, tedbîr ve vasiyettir.

2. Tüm durumlarda ister satım akdi feshedilmiş olsun ister tamamlanmış olsun batıl olanlar. Bunlar satım akdi, icâre, rehin ve hibedir.

3. Ashâbın ihtilaf ettiği kısımdır. Bu da kitâbet akdidir ki onun hakkında iki görüş vardır. İlk görüşe göre itk(köle azadı) gibi olur. İkinci görüşe göre kitâbet akdi, ikinci kısım gibi batıl olur. Çünkü satım akdi gibi bedelli bir akittir.

Mâverdî'ye göre yukarıda zikri geçen müşterinin mebi' üzerindeki köle azadıveya köle azadı dışındakitasarrufları,satıcının emri olmaksızın verilen hükümlerdir. Satıcın emri ve izni dâhilinde olan durumların tümü geçerli hükümlerdir. Satıcının izni dâhilinde müşterinin satım konusu olan mal üzerindeki tasarrufları satım akdini onaylamak ve muhayyerliği düşürmek anlamına gelir.³⁷⁹

Köle azadı ve köle azadı dışındaki meselelerde satıcının emri olmaksızın müşterinin satım konusu olan mal üzerinde bir takım tasarruflarda bulunması, bir açıdan satım akdini onaylamak ve muhayyerliği düşürmeye rıza göstermek anlamına gelir mi diye sorulacak olursa; Denilir ki müşterinin tasarrufları iki durumdan hali olamaz.

Müşterinin tasarrufları ya üç gün muhayyerliğinde ya da meclis muhayyerliğinde vuku bulur. Daha önce zikredilen tasarruflar şart muhayyerliğinde olursa bu akdi onaylamaya ve muhayyerliği düşürmeye rıza göstermek olur. Bu durumda satıcının muhayyerliği devam eder. Çünkü şart muhayyerliğinde biri olmaksızın diğerinin muhayyerliğinin devam etmesine engel bir durum yoktur. Aynı

³⁷⁹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.49-50.

şekilde müşteri sarıh bir sözleşme akdi onaylamayı seçer ve muhayyerlik hakkını düşürse bile bu durumda satıcının muhayyerliği yine devam eder. Müşterinin tasarrufları meclis muhayyerliği süresi içinde olduğu zaman; mesela müşteri akdi onaylamayı tercih ettim dese hemen ardından satıcı da müşterinin onayına mukabelede bulursa ikisinin de muhayyerliği düşer. Satıcı müşterinin onayına fevri bir şekilde mukabelede bulunmazsa ve buna razı olmaktan sakınırsa müşteri için şu iki durum geçerlidir.

İlkine göre Müşterin durumu ıtk, vakıf ve tedbîr³⁸⁰ gibi olur yani muhayyerliği düşer ve kendi açısından akdi onamaya rıza göstermiş olur ancak satıcının muhayyerliği devam eder. Sadece müşterinin muhayyerliği düşer, çünkü satıcının muhayyerliğinin devam etmesi müşterinin tasarruflarından doğan hükümlerin bağlayıcı olmasına engel teşkil eder. Müşterinin tasarruflarından doğan hükümler sadece kendisine lazım olur ve muhayyerlik hakkını düşürür.³⁸¹

İkinci duruma göre satım akdi, icâre akdi gibi hükmü bağlayıcı olmayan tasarruflara gelince; bunlar sarıh bir şekilde akdi onama veya feshetme ihtiyarına ihtiyaç duyarlar. Ashâp bu konuda ihtilafa düşmüştür.

[Birincisi] Bağdatlıların kavlidir. Satıcının muhayyerliği devam etse bile tıpkı şart muhayyerliğinde muhayyerliğin düşmesi gibi müşterinin meclis muhayyerliği düşer.

[ikincisi] Basralıların kavlidir ki Mâverdî'ye göre sahih olan görüş budur. Meclis muhayyerliğinde de müşterinin muhayyerliği düşmez, çünkü hem satıcının hem de müşterinin muhayyerliğinin beraber sabit olması, meclis muhayyerliğinin hükümlerindedir. Buradan çıkan neticeye göre, Basralîlimler şart muhayyerliği ile meclis muhayyerliğinin arasını ayırır. Çünkü meclis muhayyerliğinde biri olmaksızın diğeri için muhayyerliğin sabit olması câiz değilken şart muhayyerliğinde caizdir. Bundan dolayı şart muhayyerliğinde müşterinin tasarrufları kendisi için muhayyerliği düşürürken satıcının muhayyerliği devam eder. Buraya kadar olan bölüm müşterinin köle azadı ve diğer tasarrufları hakkındaydı.

³⁸⁰ Vukuu, Mevlâ'nın ölümüne bağlanmış olan köle azadı. Bkz. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "tedbîr".

³⁸¹ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.50-51.

Satıcı satım konusu olan köleyi muhayyerlik zamanında azat edersetüm kavillere göre geçerlidir. Müşterinin itiraz etme hakkı yoktur. Mülkiyet müşteriye aittir diye bir gerekçe sunulursa onlara şöyle cevap verilir. Satıcın köleyi azat etmesi ile müşterinin köleyi azat etmesi arasında fark vardır. Satıcının köleyi azat etmesi fesih iken müşterinin köleyi azat etmesi akdi onamak anlamına gelir. Satıcının feshi müşterinin onamasına mukaddemdir. Bundan dolayı satıcının köleyi azat etmesi geçerlidir. Buna mukabil müşterinin köleyi azat etmesi geçersizdir.

Aynı şekilde satıcının köle azadı dışındaki tasarrufları da fesih anlamında geçerlidir. Satıcı satım konusu olan köleye; kira, rehin, hibe, vasiyet, vakıf ve tedbîr gibi birtakım hukuki tasarruflar uygularsa bu hukuki tasarruflar geçerli olup akit feshedilmiş olur. Kabz(malın teslim alınması) gerçekleşmiş olsun veya olmasın hukuki sonuç değişmez.³⁸²

Cüveynî muhayyerlik zamanında satım konusu olan malın satılması hususunda şunları aktarır. Müşteri tek başına muhayyerlik sahibi olduğu zaman ister mülkiyet kendisine ait olsun isterse mülkiyet satıcıya ait olsun müşterinin muhayyerlik zamanında mebî'i satması geçerlidir. Mülkiyet kendisine ait olduğu zaman müşterinin bey'i mülkiyeti ile uyumaktadır. Şayet mülkiyet satıcıya ait olsa müşterinin bey'i, sadece kendisi muhayyerlik sahibi olduğunda akdi onama anlamı taşır. Müşterin bey'i mülkiyete denk düşebilmesi için bey'ten hemen önce mülkiyetin müşteriye intikali takdir edilir.

Müşteri,muhayyerlik süresinde satım konusu olan malı sattığı zaman muhayyerlik hakkı her ikisi veya sadece satıcı için sabit olursa müşterinin bey'i geçerli değildir. Çünkü müşteri tek başına akdi onama yetkisine sahip değildir. Ayrıca müşterinin bey'i mülkiyetine denk düşmez, başkasının mülkiyetinde olan şeye denk gelir.³⁸³

Konuyla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Mâverdî, muhayyerlik süresinde köle azadı dışındaki tasarrufları üç kısma ayırdı. Bu üç kısımdan birisine girecek tasarruflar satıcının emri olmaksızın müşteri

³⁸²Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.51.

³⁸³Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.46-47.

tarafından gerçekleştirildiğinde bu üç kısmın hükümleri yürürlük kazanır. Şayet müşteri bu tasarrufları satıcının emri ve rızası doğrultusunda gerçekleştirirse tasarrufların tümü geçerlilik kazanır. Satıcının emri olmaksızın bey', hibe, rehin ve icâre gibi akitler ile yapılan tasarrufların her halükarda batıl olduğunu sert bir dille ifade etti. Buna mukabil Cüveynî, muhayyerlik zamanında yapılan tasarrufları iki kısma ayırdı. Biri köle azadı diğeri bey' gibi olanlar. Cüveynî, muhayyerlik zamanında yapılan bey' konusunda İmam Şâfiî'nin görüşlerine yer vererek müşterinin bey'ini sadece kendisi muhayyer olduğu durumda geçerli kabul eder, aksi takdirde geçerli kabul etmez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HER İKİ ŞERHİN İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN METOT AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1 HER İKİ ŞERHİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-Matleb** adlı şerhi; İmam Şâfiî(204/820)'nin **el-Ümm**, **el-İmlâ**, Büveytî(231/846)'nin³⁸⁴**el-Muhtasar** ve Müzenî(264/878)³⁸⁵'nin **el-Muhtasar** adlı eserlerinin şerhidir. Aslında Cüveynî her ne kadar eserini, **Muhtasaru'l-Müzeni**'nin şerhi olarak nitelendirse de yapılan incelemeler sonucunda yukarıda zikredilen dört kitabın şerhi olarak tebarüz etmektedir.³⁸⁶ Nitekim Cüveynî'nin **Nihâyetu'l-matleb** hakkındaki değerlendirmesi bu görüşü destekler mahiyettedir:

*“**Muhtasar**’ın konularını ve meselelerini incelemeye gayret göstereceğim. Es-Sevâd³⁸⁷’in lafızlarıyla ilgilenmeyeceğim. Çünkü önceki imâmlarımız, **Muhtasar**’ın lafızlarıyla ilgili izâhatları nihâyete erdirmişlerdir. Fakat ben*

³⁸⁴ Asıl adı, Ebû Ya’kub Yusuf b. Yahya el-Mısırî el-Buveytî’dir. Mısırlı Şafî ashâbın büyüklerindedir. İmâm Şâfiî’den ilim tahsil etmiş ve ondan rivayette bulunmuştur. İmâm Şâfiî fetva konusunda kendisine itimâd ederek ashâbına ölümünden sonra onu halef olarak göstermiştir. İmâm Şâfiî, Buveytî’ye hitaben “O benim lisanımdır” diyerek kendisini takdir etmiştir. Dîb, **Mukaddime**, s.115; Ahmet Özel, “Buveytî”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 1992, c.6, s.500.

³⁸⁵ Asıl adı, Ebû İbrâhim İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil el-Müzenî el-Mısırî’dir. Değerli İmâm, mezhebin destekçisi ve Şâfiî ashâbının büyük imâmlarındandır. Müzenî, dağ gibi bir ilme sahip, münazara ve cedel kabiliyeti yüksek zâhid bir müçtehitir. Birçok eser telif etmiştir. En önemli eseri, **Muhtasar**’dır. **Muhtasaru'l-Müzeni** Şafî mezhebinde telif edilmiş kitapların kaynağıdır. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.117.

³⁸⁶ Özdemir, **Şafî Fırû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.42.

³⁸⁷ Es-Sevâd: İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî es-Sevâd ifadesiyle **Muhtasaru'l-Müzeni** adlı eseri kasteder. Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb’in aktardığına göre, Bu terim Cüveynî’ye has bir terimdir. Ondan başka hiç kimse bu ifadeyi kullanmamıştır. Dîb, **Mukaddime**, s.178.

*Müzenî'nin aktardığı nakilleri aslına kavuşturacağım. İnşallah, ashâbın ihtilaf ettiği meşhur görüşleri de kapsayan fıkıhla ilgili bir şerh sunacağım.*³⁸⁸

Mâverdî'nin **el-Havî'l-Kebir fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâmu's-Şafî ve Huve Şerhu'l-Muhtasari'l-Müzenî** adlı eseri de adından anlaşılacağı üzere **Muhtasaru'l-Müzenî**'nin şerhidir.

Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb'in bu iki şerh hakkındaki yorumu son derece önem arzetmektedir. Dîb'e göre **Nihâyetu'l-matleb** ve **el-Hâvî'l-kebîr**'de görülen şerh mantığı; lafızları çözümlmek, kapalı ifadeleri açıklamak değil bilakis İmâm Şâfî'nin nasslarını, hükümlerin çıkarıldığı kaynak olarak görmek ve bu hükümleri bap, fasl, mesele ve fer' çerçevesinde analiz etmektir.³⁸⁹

Netice itibariyle Hem Mâverdî hem de Cüveynî, kendi dönemlerinden önceki Şâfî müçtehitlerin görüşlerini kapsayacak şekilde **Muhtasaru'l-Müzenî**'yi şerh etmişlerdir.

Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb'in her iki şârih ve eserleri hakkındaki değerlendirmesi, **Nihâyetu'l-matleb** ve **el-Hâvî'l-kebîr**'in niteliklerinin açıklığa kavuşması açısından takdire şayandır:

“Ebû'l-Hasen el-Mâverdî(450/1058) ve İmâmu'l Haremeyn el-Cüveynî(478/1085) aynı dönemde ve farklı coğrafyalarda yetişmiş Şafî mezhebinin en önemli âlimlerindendir. Bu büyük iki imâm, Şafî furû' fıkıh alanına dair yukarıda zikri geçen eserleri telif etmekle beraber her ikisinde siyaset alanında da eser telif etmişlerdir.³⁹⁰ Bu iki şârih, birtakım ortak vasıflara sahip olmakla beraber farklı vasıflara da sahiptirler. İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî telif ettiği eserlerde daha kapsamlı ve daha derin bir vasfa sahipken Ebu'l-Hasen el-Mâverdî ise daha dar ve daha yüzeysel bir vasfa sahiptir. Cüveynî akli, nakilden daha çok kullanır. Buna mukâbil Mâverdî nakli, akıldan daha çok kullanır. Şöyle de denilebilir; Cüveynî'nin akli,ilminden daha güçlüdür. Buna mukâbil Mâverdî'nin ilmi, aklından daha güçlüdür. Sanki Cüveynî, eserlerini ileri düzeydeki kişiler için yazmıştır. Mâverdî ise

³⁸⁸Dîb, **Mukaddime**, s. 224.

³⁸⁹Dîb, **Mukaddime**, s.224.

³⁹⁰ Mâverdî'nin **Ahkâmu's-sultâniyye** adlı eseri ile Cüveynî'nin **Gıyâsu'l-ümem** adlı eseri siyâset-i şer'iyye alanında telif edilen eserlerdir.

eserlerini başlangıç ve orta düzeyli kişiler için yazmıştır. Cüveynî özgünlüğe ve yeniliğe tutkudur. Buna mukâbil Mâverdî klasiğe ve geleneğe bağlıdır. Cüveynî daha çok “Ne söylüyor” kısmıyla ilgilenirken Mâverdî ise “Ne söylüyor” ifadesiyle beraber daha çok “Öncekiler ne söyledi” kısmıyla ilgilenmiştir. İlki ibdâ’(yenilkçi) ehlinden sayılır diğeri ise ittibâ(takipçi) ehlinden sayılır. Her ikisinin kendine özgü şahsiyetleri, eserleri, takipçileri ve sevenleri vardır.”³⁹¹

Abdulazîm ed-Dîb’in bu ifadesinden, Cüveynî’nin nakilden daha çok akli ön plana aldığı, Mâverdî’nin ise akıldan daha çok nakli ön plandattığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıylaşârihlerin bu vasıfları da şerhlerine yansımıştır. Çünkü eserler, müelliflerinin düşünce dünyasından bağımsız değildir.

Nitekim söz konusu iki şârihin eserlerinin isimleri dikkate alındığında ed-Dîb’in bu değerlendirmesine uygun bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Mâverdî’nin **el-Hâvî’l-kebîr** adlı eserinde yer alan **el-Hâvî** ifadesi kuşatan, toplayan anlamına gelip daha çok nakillerin etkin olarak kullanıldığına işaret ederken Cüveynî’nin **Nihâyetu’l-matleb fi Dirâyeti’l-mezhep** adlı eserindeki **dirâyet** lafzı aklın etkin olarak kullanıldığına dair birer ipucu niteliği taşımaktadır. Netice itibariyle isimler, müsemmaya uygunluk arzeder.

Mâverdî’nin **el-Hâvî’l-kebîr** adlı eseri, Abdulazîm ed-Dîb’inde ifade ettiği gibi başlangıç ve orta düzeydeki kişiler için yazılmış bir kitaptır. Mâverdî, hemen hemen her meselede kanuyla ilgili İmâm Şâfî ve Müzenî’nin görüşlerini veya eserlerine ait metinlerini aktardıktan sonra “Kâle Mâverdî” diyerek bu görüşleri taksim ve tasnif etmeye başlaması **el-Hâvî’l-kebîr**’in dilinin akıcı ve kolay olmasını sağlamıştır. Buna mukabil Cüveynî kelimacı olması ve de birtakım kendine özgü ifadeleri kullanması hasebiyle, **Nihâyetu’l-matleb** adlı eserin dilinin ağır olmasına sebep olmuştur. Nitekim bizde her iki şerhin ilgili bölümlerini muhteva açısından karşılaştırmak için konuları işlediğimizde Mâverdî, konuları sürekli taksim ve tasnif etmeye özen gösterdiğinden önce **el-Hâvî’l-Kebîr**’i esas aldık daha sonra Cüveynî’nin görüşlerine yer vererek konuları işlemeye çalıştık.

³⁹¹Dîb, **Mukaddime**, s.55-56.

Öte yandan İmamı'l-Harameyn el-Cüveynî, Nisâbur merkezli Horâsân Şâfiî müçtehitlerin(Horasanıyyun) geliştirdiği ekolemensup bir müçtehitir. Mâverdî ise Bağdat merkezli Irâklî(Irâkiyyun)³⁹² Şâfiî müçtehitlerin geliştirdiği ekole mensup bir müçtehitir.³⁹³ Dolayısıyla Cüveynî'nin **Nihâyetü'l-matleb** adlı eseri Horasan Şâfiî ekolüne ait bir eser iken Mâverdî'nin **el-Hâvî'l-kebîr** adlı eseri ise Irak Şâfiî ekolüne ait bir eserdir.³⁹⁴

İmâm Nevevî,**el-Mecmû'** adlı eserinde Horasan ve Irak Şâfiî ekolleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

*“Irâklî âlimlerimiz İmâm Şâfiî'nin naslarını, mezhebin kaidelerini ve ilk dönem ashâbımızın görüşlerini nakletme bakımından genellikle Horâsânlı âlimlerimizden daha sağlam ve daha güvenilirlerdir. Horâsânlı âlimlerimiz ise konuyu işleme, detaylandırma ve tertip bakımından genellikle Irâklî âlimlerimizden daha iyidirler.”*³⁹⁵

Her iki şerhin ilgili bölümlerini incelediğimizde ortaya çıkan sonuç İmâm Nevevî'nin Irâk ve Horasan ekolleri için yapmış olduğu genel değerlendirmeye mutabık çıkmakla birlikte bu genel ifadeye uymayan sonuçlar da çıkmaktadır. Nitekim Basralı olan Mâverdî'nin **el-Hâvî'l-Kebîr** adlı eserinin ilgili bölümleri ile Horasanlı olan Cüveynî'nin **Nihâyetü'l-Matleb** adlı eserinin ilgili bölümleri karşılaştırıldığında **el-Havî'l-Kebîr** adlı eser, **Nihâyetü'l Matleb** adlı eserden konuyu analiz etme, detaylandırma ve tertip bakımından daha iyi olduğu ortaya çıkmaktadır. Mâverdî'nin konuları sürekli taksim ve tasnif etmeye çalışması, ilgili kavramları lügat ve terim açısından tanımlaması, diğer mezhep imamlarının

³⁹² Irâkiyyun ve Horâsâniyyun nisbeleri, soy(ırk) ve doğum yerleriyle herhangi bir alakası yoktur. Bu kavramlar, kişinin tâbi olduğu ve eğitim aldığı hocalar ayrıca tahsil gördüğü yerlere nisbetle kullanılır. Örneğin; Horasan muhitinde doğan bir kimse, Bağdat'ta yetişip orada bulunan hocalardan tahsil görüp Bağdatlıların yöntemini kullanıyorsa ona Irakiyyun(Iraklı) denir. Bunun en güzel örneği Ebû Hâmid el-İsferâyîni(406)'dir. Ebû Hâmid Horâsân muhitinde bulunan İsfereyân beldesinde doğmuştur. Ancak o genç yaşlarda Bağdat'a gidip uzun süre Bağdatlı hocalardan ilim tahsil etmiş ve onların yöntemiyle meseleleri hükme bağlamıştır. Bununla beraber Ebû Hâmid el-İsferâyîni, Bağdat Şâfiî ekolünün lideri olmuştur. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.132.

³⁹³ Dîb, **Mukaddime**, s.133.

³⁹⁴ Dîb, **Mukaddime**, s.142.

³⁹⁵ Nevevî, **Mecmû'**, c.1, s.69; Özdemir, **Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.120-121.

görüşlerini sistemli, detaylı ve diyalektik bir şekilde işlemiş olması bu tespitimizin en güzel delilleridir.

Mâverdî, mukaddimesinde **el-Hâvî** için yapmış olduğu değerlendirmesinde konuları sistemli, düzenli ve detaylı işleyeceğini bizzat kendisi ifade etmiştir.

*“Uygun fasıllar ile düzenli ve sistematik bir biçimde olabildiğince tüm hükümleri kuşatsın diye **el-Hâvî** ismini koydum.”*³⁹⁶

Buradan çıkan neticeye göre, İmâm Nevevî'nin bu genel İfadesinin istisnaları olduğudur. Zaten genel demek tümel demek değildir. Genel ifadeler içinde istisnaları barındıran ifadelerdir. Ancak tümel ifadelerde istisna yoktur. İmâm Nevevî'nin Horasanlılar hakkındaki bu ifadesi yine genel-geçerliğini korumaktadır.

Nevevî'nin, Irâklıların mezhebin kaidelerini ve İmâm Şafî'nin ifadelerini aktarmada Horâsânlılardan daha güvenilir ve daha sağlam olduğu şeklindeki genel ifadesine gelince, bu izah incelediğimiz ilgili bölümlerle mutabıktır. Hakikaten Mâverdî, şerhinde İmâm Şafî'nin kavillerine Cüveynî'ye göre daha sadık kalmıştır. **Nihâyetü'l-Matleb** adlı şerhin ilgili bölümlerini incelediğimizde Cüveynî bazı durumlarda İmâm Şafî'den ve ashâbın çoğunluğundan aktarılan görüşlere aykırı görüşler ortaya koymuştur. Mâverdî ise İmâm Şafî'den aktarılan kavilleri, başka kavillerine tercih etmiştir.

3.2 KONULARI İŞLEYİŞŞEKİLLERİ

1. Mâverdî şerhini kitâp³⁹⁷, bap³⁹⁸, fasl ve meselelere³⁹⁹ ayırarak konuları işlemiştir. Cüveynî ise sırasıyla kitâp⁴⁰⁰, bap⁴⁰¹, fasl⁴⁰² ve fer'lere⁴⁰³ ayırarak konuları tahlil etmiştir. Mâverdî şerhin ilgili bölümlerinde fer' ismiyle paragraf

³⁹⁶ Muavvaz- Abdülmevcut, **Mukaddime**, s.133.

³⁹⁷ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.4.

³⁹⁸ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.28.

³⁹⁹ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.39.

⁴⁰⁰ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb**, c.5, s.5.

⁴⁰¹ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb**, c.5, s.16.

⁴⁰² Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb**, c.5, s.10.

⁴⁰³ Cüveynî, **Nihâyetü'l-Matleb**, c.5, s.18.

oluşturmamasına rağmen konuları işlerkentefî⁴⁰⁴(fer'lere ayırmak) ifadesine sık sık yer vermiştir.

2. Hem Mâverdî hem de Cüveynî şerhlerine ilgili kitâplarıadlandırmakla başlamışlardır. Aynı şekilde her iki şârih konula ilgili bapları ve bazen de fasılları da adlandırmışlardır. Mâverdî'ye nazaran Cüveynî daha yoğun bir şekilde konuyla ilgili başlıklandırma yapmıştır.

3. Mâverdî,konularını işlediği ilgili kitâp başlıklarını tanımlamıştır. Örneğin alım-satım kitabını işlerken“**Mâhiyetu'l-bey'i fi's-şer'i ve'l-lisân**” adlı bir başlık açarak satım akdini lügat ve ıstılah açısından tanımlamıştır.⁴⁰⁵ Mâverdî bu tutumunu alım-satım kitâbı dışındaki bölümlerde de sürdürmüştür. “**Kitâbu'l-ikrâr**”⁴⁰⁶, “**Kitâbu's-siyam**”⁴⁰⁷,“**Kitâbu'n-nüzûr**”⁴⁰⁸ vb. bölümlerde de kitâp başlıklarını tanımlamıştır. Cüveynî, alım-satım kitabında satım akdi ile ilgili herhangi bir tanım yapmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadar bu tavrını diğer bölümlerde de sürdürmüştür. Cüveynî her ne kadar kitâp başlıklarını tanımlamaktan uzak durmuş ise de bu onun şerhinde hiç tanım yapmadığı anlamına gelmez. Cüveynî ihtiyaç duyduğu yerlerde, örneğin meclis muhayyerliğini tanımlamıştır.⁴⁰⁹ Ancak bu Mâverdî'de olduğu gibi sistematik değildir.

4. Mâverdî, hem kitap başlıklarını hem de konuyla ilgili kavramları lügat ve şer'i açıdan tanımlamıştır. Kavramların lügavî anlam dünyasına nüfuz etmek için istişhâd yoluyla sık sık şiirlerden yararlanmışdır. Örneğin; Nezr(adak) kelimesini iyi veya kötü bir şeyi va'd etmek şeklinde tanımlamıştır. Bunu ispat etmek için de şiirin tanıklığına(istişhâda) başvurmuştur.⁴¹⁰

قَالَ عَنَّا الْعَبْسِيُّ:

(الشَّائِمِي عِرْضِي وَلَمْ أَشْتُمْهُمَا ... وَالنَّاذِرِينَ إِذَا لَمْ أَلْفَهُمَا دَمِي)

⁴⁰⁴Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.249.

⁴⁰⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.10-11.

⁴⁰⁶Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.7, s.4.

⁴⁰⁷Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.3, s.394.

⁴⁰⁸Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.15, s.463.

⁴⁰⁹Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.16.

⁴¹⁰Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.340.

“Ardımdan bana söven ve canımı almaya ahdeden(nezreden) kimseler (benimle karşılığınca bundan vazgeçecekler.)”

Mâverdî, kavramları lügavî açıdan tanımlamak için sık sık şiire başvurması **el-Hâvî'l-kebîr**'e edebî bir nitelik kazandırmıştır.⁴¹¹ Cüveynî kavramları lügavi açıdan tanımlamadığı için doğal olarak da şiire başvurmamıştır. Yaptığımız incelemeler sonucunda, gerek değerlendirdiğimiz konular gerekse diğer konular olsun Cüveynî'nin **Nihâyetü'l-matleb**'de şiir aktarmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kelimelerin lügavî anlamları ile cahiliye Arâp şiirleri arasındaki organik bağı göstermektedir.

5. Mâverdî, konuları temellendirirken delil olarak getirdiği birtakım ayetlerin tefsirini yapmıştır. Örneğin ticaretin caizliğine delil olarak gösterdiği Nisâ/29 ayeti⁴¹² ile Bakara/275 ayetini⁴¹³ bir müfessiri aratmayacak şekilde tefsir etmiştir. Mâverdî, ayetleri tefsir ederken ayeti ayetle tefsir etme ve istişhâd yoluyla şiirlerden delil getirme yöntemini kullanmıştır.⁴¹⁴ Cüveynî ise delil olarak getirdiği ayetlerin tefsirini yapmamıştır.

6. Mâverdî satım akdini efdelü'l-mekâsib(kazançların en faziletlisi) açısından değerlendirmiştir. Ticareti diğer mesleklerle karşılaştırmıştır. Ticaret ile ilgili hadislere yer vererek tüccarlığı en faziletli meslek olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.⁴¹⁵ Cüveynî bu konuyla ilgili herhangi bir bahis açmamıştır. Herhalde Cüveynî'ye göre satım akdi ile ilgili bu tarz konular bahs-ı diğerdir.

7. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, satım akdinin câiz olmasıyla ilgilidelilleri aktarmıştır. Her iki şârih de satım akdinin câizliğini kitap, sünnet ve icmâ ile sabit olduğunu aktarır. Ancak Mâverdî satım akdinin caizliğini tafsilî bir şekilde yani konuyla ilgili ayet, sünnet ve icmâyı ayrıntılı bir şekilde açıklar. Cüveynî ise satım

⁴¹¹Erturhan, “Mâverdî ve **el-Hâvî'l-Kebîr** Adlı Eseri”, **CÜİFD**, sayı 3, s. 481.

⁴¹²(لا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ).

⁴¹³(إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا).

⁴¹⁴Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.5-10.

⁴¹⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.11-12.

akdinin caizliğini kitaptan ayetler göstermekle beraber, bu konudaki delilleri icmâlî bir şekilde yani ayrıntıya girmeksizin açıklar.⁴¹⁶

8. Her iki şârih de İmam Şâfiî'nin kavillerine ve mezhep imamlarının görüşlerine yer vermiştir.

9. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, “İn kulna, in kale, kîle, in kîle”⁴¹⁷ tabirleriyle konuyu sorulu cevaplı bir şekilde işlemişlerdir. Bu özellik her iki esere de ilm-i hılâf özelliği kazandırmıştır.

10. Mâverdî “Kâle Şâfiî” diyerek konuyla ilgili İmam Şâfiî'nin nassını aktarıp⁴¹⁸, daha sonra “Kâle Müzenî” diyerek konuyla ilgili İmam Müzenî'nin görüşlerine yer verir.⁴¹⁹ Daha sonra da “Kâle Mâverdî” diyerek bizzat kendisi konuyla ilgili açıklamalarda bulunur.⁴²⁰ Mâverdî konuları bu minval üzerine şerh eder. İhtilafî konulardahem ashâbın hem de diğer mezhep imamlarının görüşlerine sık sık yer verir. Bu yöntem, şerhinin karakteristik özelliklerindedir.

Cüveynî “Kâle Şâfiî” diyerek konuları işlemeye başlasa bile şerhinde bu durum nadirdir. Daha çok konuları işlerken “bu konuda İmam Şâfiî'den nass vardır” veya “bu görüş mansûstur” veyahut da “İmam Şâfiî'nin görüşü budur” diyerek, İmam Şâfiî'ye atıfta bulunur.⁴²¹ Cüveynî, Mâverdî de olduğu gibi bir sıralama takip etmez, genellikle konuları işlerken İmam Şâfiî'nin nassına, ashâbın ve diğer mezhep imamlarının görüşlerine yer verir.

11. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, konuların sonunda veya ihtilafî meseleleri çözüme bağlarken “Doğrusunu Allah bilir.” veya “İlim Allah katındadır.” ifadelerine yer vermişlerdir. Mâverdî hemen hemen bütün konuların sonunda “والله اعلم بالصواب” ‘Doğrusunu en iyi Allah bilir.’ veya “والله اعلم” ‘En iyisini Allah bilir.’ ifadelerine yer verirken,⁴²² Cüveynî ihtilafî meseleleri neticeye bağlarken

⁴¹⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3-10; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.5.

⁴¹⁷Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.16,20; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.33,28.

⁴¹⁸Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3, 13,14.

⁴¹⁹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13,14.

⁴²⁰Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3, 13,14.

⁴²¹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16,23, 27,30.

⁴²²Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.27,39, 57,71.

“والعلم عند الله تعالى” ‘İlim Allah katındadır.’⁴²³ ifadesine yer vermiştir. Mâverdî bu ifadeleri yoğun bir şekilde kullanırken Cüveynî nadiren kullanır.

3.3.SAHÂBE, TÂBÎİN VE FUKAHÂNIN GÖRÜŞLERİNE YER VERMELERİ

Hem Mâverdî hem de Cüveynî ihtilafli meseleleri çözümlerken sahâbe uygulamasından, tâbiînin görüşlerinden ve mensubu kalmamış mezhep imâmlarının görüşlerinden istifâde etmişlerdir.

Mâverdî, meclis muhayyerliğiyle ilgili hükümleri analiz ederken Şâfiî mezhebinin argümanlarını desteklemek için bu yönteme başvurmuştur. Satım akitlerinde meclis muhayyerliğinin sabit olduğunu teyid ettirmek için sahâbeden; İbni Ömer, Osman b. Affân, İbni Abbâs ve Ebû Berze el-Eslemî, Tabiînden; Şureyh, İbni'l-Müseyyeb, Hasan, Atâ ve Tâvus, fukahâdan; Zührî, Evzâî, Ahmed, İshâk'ın bu doğrultudaki görüşlerini şerhine aktarır.⁴²⁴

Cüveynî de mirâs ile ilgili bir hükmü aktarırken sahâbe, tabiîn ve fukahânın görüşlerine başvurmuştur. Söz konusu hüküm ise şudur;

“Anne bir erkek kardeşler dedenin varlığıyla kesinlikle sâkıt olurlar. Anne baba bir veya baba bir kardeşlere gelince bunlar dedenin varlığıyla mirastan düşüp düşmeyecekleri hususunda sahâbe arasında ihtilaf vardır. Sahâbeden; Ebû Bekr es-Sıddık, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Abbâs, Ubâde b. Sâmîd, Ubey b. Ka'b ve Hz. Aişe ulemadan; Hasen, Tâvus, Zührî, Atâ, Ebû Hanîfe ve Ebû Sevr, dedeyi babanın konumuna indirgeyerek dedenin varlığıyla tüm erkek kardeşlerin sâkıt olacağını ifade ederler.”⁴²⁵

Görüldüğü üzere hem Mâverdî hem de Cüveynî sahâbe, tabiîn ve fukahânın görüşlerine başvurmuştur.

⁴²³Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.29.

⁴²⁴Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.30.

⁴²⁵Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.9, s.97.

3.4 MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİNE YER VERMELERİ

3.4.1 İmâm Şâfiî'nin Görüşlerine Yer Vermeleri

Hem Mâverdî hem de Cüveynî, İmâm Şâfiî'nin kavillerini şerhlerine bolca yansıtılmışlardır. Mâverdî, bap başlıklarının altında konuyu işlemeye İmâm Şâfiî'nin kavilleri ile başlar. “Kâle Şâfiî” diyerek İmâm Şâfiî'nin konuyla ilgili kavillerini aktarır. Ya da Müzenî'nin İmâm Şâfiî'den aktardıklarına yer verir. Mâverdî bu yöntemi kitap boyunca sürdürür.⁴²⁶

Cüveynî de İmâm Şâfiî'nin kavillerini şerhinde bolca aktarır. Ancak Cüveynî konuyu Mâverdî gibi işlemez. Bazen İmâm Şâfiî'nin görüşünü aktararak konuyu işlemeye başlar, bazen de ona atıfta bulunarak konuya giriş yapar. Bunun yanında konuyu işlerken yeri geldiğinde İmâm Şâfiî'nin kavillerini aktarır.⁴²⁷

Mâverdî İmâm Şâfiî'nin görüşlerine yer verirken doğrudan anlatım biçimini kullanırken Cüveynî ise dolaylı anlatımı kullanır. Yani Mâverdî İmâm Şâfiî'nin kavillerini aktardıktan sonra bu kavilleri şerh etmeye başlarken Cüveynî ise bazen kavillerine yer vererek, bazen atıfta bulunarak, bazende konuyu işlerken İmâm Şâfiî'nin kavillerine yer verip daha sonra bu kavilleri şerh etmeye başlar.

Konuyu örneklendirecek olursak, Mâverdî İmâm Şâfiî'nin görüşlerine şu şekilde yer verir;

(قَالَ الشَّافِعِيُّ) وَجَمَاعٌ مَا يَجُوزُ مِنْ كُلِّ بَيْعٍ آجِلٍ وَعَاجِلٍ وَمَا لَزِمَهُ اسْمُ بَيْعٍ بِوَجْهِهِ أَنَّهُ لَا يَلْزَمُ الْبَائِعَ وَالْمُسْتَرِيَّ حَتَّى يُجْمَعَا أَنْ يَتَّبَاعَاهُ بِرِضَا مِنْهُمَا بِالتَّبَاعِ بِهِ وَلَا يَعْقَدَاهُ بِأَمْرِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ وَلَا عَلَى أَمْرِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ وَأَنْ يَتَّفَرَّقَا بَعْدَ تَبَائُعِهِمَا عَنْ مَقَامِهِمَا الَّذِي تَبَاعَا فِيهِ عَلَى التَّرَاضِيِّ بِالْبَيْعِ فَإِذَا اجْتَمَعَ هَذَا لَزِمَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيْعُ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ رُدُّهُ إِلَّا بِخِيَارٍ أَوْ عَيْبٍ يَجِدُهُ أَوْ شَرْطٍ يَشْرُطُهُ أَوْ خِيَارِ رُؤْيَةٍ إِنْ جَازَ خِيَارِ الرُّؤْيَةِ وَمَتَى لَمْ يَكُنْ هَذَا لَمْ يَقَعِ الْبَيْعُ بَيْنَ الْمَتَابِعِينَ⁴²⁸

⁴²⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3,13, 14,28, 39,46, 53, 56,60.

⁴²⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16,23, 27,30.

⁴²⁸ “ İmâm Şâfiî'ye göre er ya da geç gerçekleşecek satım akdinin caiz olduğuna dair icmâ vardır. Ancak karşılıklı rıza doğrultusunda, haram olan mallar üzerine ve yasaklanmış yöntemler ile akdin yapılmaması kaydıyla ve teferrukun gerçekleşmesi durumunda akit müşteri ve satıcı için bağlayıcı

Mâverdî, İmam Şafî'nin bu kavlini akdin şartları başlığı altında aktarır. Bu ibareler aynen **el-Ümm** adlı eserinde geçmektedir.⁴²⁹ Mâverdî bu ibareyi doğrudan aktardıktan sonra ilgili konuyu şerh etmeye başlar.

Cüveynî'nin İmâm Şafî'den aktardığı metin ise şöyledir;

قالر ضباللهعنهو جماعمايجوز بهالبيعاجلو عاجلأنيتبايعاعنتر اضمنهماولايعقداهيا أمر منوعنهو لا علمأمر منوي
عنهفإذاتفر قاعنتر اضمنهمافقدلز مالبيعوليسأحد همار دهاالإختيار أو عيبجذهاو شر طيشر طهاو خياررؤيةإنجاز خيارال
رؤية⁴³⁰

Cüveynî nadiren de olsa İmam Şafî'den metin aktarıp ilgili konuyu şerh etmeye çalışır. Ancak Cüveynî'nin aktardığı bu metin ile Mâverdî'nin aktardığı metin anlam açısından farklı olmamakla birlikte lafız açısından birbirinden farklıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Mâverdî'nin aktardığı metin, İmam Şafî'nin **el-Ümm** adlı eserindeki ibareyle birebir örtüşmektedir. Ancak Cüveynî'nin aktardığı metin, İmam Şafî'nin **el-Ümm** adlı eserindeki ibareyle birebir örtüşmemektedir.

Nitekim **Nihâyetu'l-Matleb**'i tahkik eden Abdülazîm ed-Dib, Cüveynî'nin aktardığı bu metin ile ilgili şöyle bir dipnot düşmüştür: *“İmâmu'l-Harameyn'in bu ibaresi bizzat kendi tasarrufudur. Çünkü bu ibaredeki lafızlar şu ana kadar tedâvüldeki matbû olan **el-Ümm**'deki lafızlarla örtüşmemektedir.”*⁴³¹ Ed-Dib'in aktardığına göre ki bizimde yaptığımız araştırmalar sonucunda Cüveynî, İmam Şafî'den aktarımlarda bulunurken metni doğrudan değil metinden anladığını kendi ifadeleriyle şerhine yansıtır.

Hem Mâverdî hem de Cüveynî, İmam Şafî'nin birbirinden farklı kavillerini de şerhlerine yansıtılmışlardır. Her iki şarih bu kavillerden her birinin aynı konuda

olur. Bey'-i hıyâr, kusur muhayyerliği, şart muhayyerliği ve câiz kabul edilmesi durumunda görme muhayyerliği hariç akitleşen tarafların akitten dönme hakları yoktur. Bunlar gerçekleşmediği müddetçe taraflar arasında satım akdi gerçekleşmiş olmaz.”

⁴²⁹ Şafî 1990, c.3, s.3; Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.13.

⁴³⁰ Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.5. “İmâm Şafî'ye göre er ya da geç gerçekleşecek satım akdinin caiz olduğuna dair icmâ vardır. Ancak karşılıklı rıza doğrultusunda, haram olan mallar üzerine ve yasaklanmış yöntemler ile akdin yapılmaması kaydıyla ve teferrukun gerçekleşmesi durumunda akit müşteri ve satıcı için bağlayıcı olur. Meclis muhayyerliği, kusur muhayyerliği, şart muhayyerliği ve câiz kabul edilmesi durumunda görme muhayyerliği hariç akitleşen tarafların akitten dönme hakları yoktur.”

⁴³¹ Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.5.

farklı sonuçlara yol açtığına işaret ederler. Bu farklı kavillerin her hangi birini tercih eden ashâbın farklı görüşlerini de şerhlerinde işlemişlerdir. Ayrıca her iki şârih kavillerin arasını uzlaştırma yöntemine de sık sık başvurmuşlardır. Konuyu örneklendirecek olursak;

Mâverdî mevsuf olan bey'i gâip konusunda İmam Şafî'nin farklı iki kavline yer verir. Bu kavillerden birisi mevsuf bey'i gâibin caiz olduğuna diğer kavil ise caiz olmadığına delil olarak getirilir. Mâverdî, ezhar(اظهر) olan görüşün caiz olmadığını ifade ederek kaviller arasında tercihte bulunur.⁴³² Yine Mâverdî müşterinin mülkiyete sahip olduğu zaman dilimiyle alakalı İmam Şafî'den üç kavil aktarır. Kavillerin en sahihi anlamındaki (اصحلاقاويل) ifadesini kullanarak İmam Şafî'nin kavilleri arasında tercihte bulunmuştur.⁴³³ Cüveynî de İmam Şafî'nin kavillerini aktarırken sahih(صحيح) olan kavil budur diyerek tercihte bulunur.⁴³⁴ Yine Cüveynî bir fıkıh meselesini işlerken bu "Mansûsun li'ş-Şafî", "Mezhebun li'ş-Şafî veya "Sâbitun înde'ş-Şafî" diyerek İmam Şafî'nin görüşlerine yer verir.⁴³⁵

3.4.2 İmâm Müzenî'nin Görüşlerine Yer Vermeleri

Mâverdî'nin **el-Havî'l-Kebîr** adlı eseri İmam Müzenî'nin **Muhtasar** adlı eserinin şerhidir. Dolayısıyla **el-Havî'l-Kebîr**'de önce Müzenî'nin **Muhatar**'ından metin aktarır. Daha sonra bu metni şerh etmeye başlar. Mâverdî'nin şerhi bilinen şerhlerin özelliklerini taşımakla beraber salt lafız tahlili değildir. Konuyu örneklendirecek olursak Mâverdî şerhe şöyle başlar.

مَسْأَلَةٌ : فِي بَيْعِ الْعَيْنِ الْعَائِبَةِ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى : " فَإِذَا عَقَدَا بَيْعًا مِمَّا يَجُوزُ وَأَفْتَرَ قَا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا بِهِ الرَّد فِي هَذِهِ الْحَالَةِ ، لَمْ يَكُنْ لِأَحَدٍ مِنْهُمَا رَدُّهُ إِلَّا بِعَيْبٍ أَوْ بِشَرْطِ خِيَارٍ (قَالَ الْمُرْنِيُّ) وَقَدْ أُجَازَ فِي الْإِمْلَاءِ وَفِي كِتَابِ الْجَدِيدِ وَالْقَدِيمِ وَفِي الصَّدَاقِ وَفِي الصُّلْحِ خِيَارَ الرُّؤْيَةِ وَهَذَا كُلُّهُ غَيْرُ جَائِزٍ فِي مَعْنَاهُ (قَالَ الْمُرْنِيُّ) وَهَذَا بِنَفْيِ خِيَارِ الرُّؤْيَةِ أَوْلَى بِهِ إِذْ أَصْلُ قَوْلِهِ وَمَعْنَاهُ أَنَّ الْبَيْعَ بِيَعَانِ لَا تَأَلَّتْ لَهُمَا صِفَةٌ مَضْمُونَةٌ وَعَيْنٌ

⁴³²Mâverdî, **el-Havî'l-Kebîr**, c.5, s.18.

⁴³³Mâverdî, **el-Havî'l-Kebîr**, c.5, s.47.

⁴³⁴Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.40.

⁴³⁵Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.16, 23,27.

مَعْرُوفَةٌ وَأَنَّهُ يُبْطَلُ بَيْعَ التَّوْبِ لَمْ يَرِ بَعْضُهُ لِحَيْثُ بِهِ فَكَيْفَ يُجْبِرُ شِرَاءَ مَا لَمْ يَرَ شَيْئًا مِنْهُ قَطُّ وَلَا يَدْرِي أَنَّهُ تَوْبٌ
أَمْ لَا حَتَّى يَجْعَلَ لَهُ خِيَارَ الرُّؤْيَةِ⁴³⁶

Mâverdî Müzenî'nin **Muhtasarı**'nda yer alan bu metni eserine iktibas edip daha sonra "Kâle Mâverdî" diyerek şerh etmeye başlar. Müzenî'nin **Muhtasar**'ı İmam Şafî'nin eserlerini ihtisar eden bir eser olduğu⁴³⁷ için Mâverdî'nin iktibas ettiği bu metinde dikkat edilecek olursa hem İmam Şafî'nin görüşü hem de İmam Müzenî'nin görüşleri birlikte yer alır. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak bu metinde hiyerarşik bir sistem mevcuttur. Müzenî, İmam Şafî'nin eserlerini ihtisar ettiği için İmam Şafî'nin görüşlerine öncelik verir, daha sonra kendi görüşlerini aktarır. Mâverdî de Müzenî'nin muhtasarını şerh ettiği için hem İmam Şafî'nin hem de Müzenî'nin görüşlerinin yer aldığı metni aktardıktan sonra bu metni şerh etmeye başlar. Bu yöntemini şerh boyunca sürdürür.

Mâverdî'nin şerh yönteminin genel eğilimi bu yönde olsa bile Mâverdî, Müzenî'nin aktardığı metindeki bilgilerle kendini sınırlamaz daha doğrusu Müzenî'nin İmam Şafî'nin görüşlerini ihtisar ederken ortaya koyduğu fihri çözümlerinin aksini belirten düşüncelere de yer verir. Bu durumu şu örneklerle açıklığa kavuşturabiliriz. Konunun başında verilen metinde Müzenî, İmam Şafî'nin bey-i gâip hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra onun kitâbu'l-cedîd, kadîm, sulh ve sadâk bölümlerinde bey'-i gâibi caiz kabul ettiğini ancak diğer kavillerine göre ise bey'-i gâibi tümüyle nefyettiğini aktarır. Mâverdî bu metni şerh ederken Müzenî'nin görüşünü ezhar görüş olarak nitelendirmekle beraber ashabın çoğunluğunun benimsemiş olduğu görüşü de aktarır.⁴³⁸

⁴³⁶ İsmâil b. Yahya b. İsmâil el-Mısrî el-Müzenî, **Muhtasarı'l-Müzenî fî furû'î's-Şafîî**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1998, c.1, s.107; Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.14. Yukarıda zikri geçen metnin tercümesi şöyledir. "Gâib olan malın satımı hususunda İmâm Şafîî şöyle buyurmuştur; karşılıklı rızâ doğrultusunda akitleşen taraflar teferruk gerçekleşince kusur muhayyerliği ve şart muhayyerliği dışında akitten dönme hakları yoktur. İmâm Müzenî'nin aktardığına göre İmâm Şafîî, kitâbu'l-cedîd, kadîm, kitâbu's-sadâk, kitâbu's-sulh da görme muhayyerliğini onaylamıştır. Ancak İmâm Şafîî'nin şu sözüne göre görme muhayyerliğinin nefyedilmesi daha evlâdır. Çünkü İmâm Şafîî'ye göre satım akdi iki çeşit olup üçüncüsü yoktur. Bunlar da sıfat-ı madmûne (garanti altına alınmış sıfat) ve ayn-ı ma'rûfe (bilinen görülen mal)'dir. İmâm Şafîî, bir kısmı görülen elbisenin satımını câiz kabul etmezken tamamı görülmeyen bir elbisenin satımına nasıl cevâz versin ki gâib olan malın elbise olup olmaması meçhul iken ilgili tarafa muhayyerlik hakkı tanısın."

⁴³⁷ Şükrü Özen, "Müzenî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları Ankara 2006, c.32, s.248.

⁴³⁸ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.18.

Öte yandan Mâverdi bazı konularda Müzeni'ye muhalefet etmiş olup onun görüşünün aksine bir görüşü debenimsemiştir.⁴³⁹

İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin **Nihayetu'l-matleb** adlı eseri Müzenî'nin **Muhatar** adlı eserinin şerhi olup olmaması hususunda ihtilaf olmakla birlikte Cüveynî'nin kendi ifadesine göre Müzenî'nin şerhi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak cüveynî şerhinde daha önce izah ettiğimiz gibi Mâverdî'nin yöntemi gibi **Muhtasaru'l-Müzenî**'yi şerh etmez. Mâverdî **Muhtasaru'l-Müzenî**'nin metnini olduğu gibi eserine aktarıp bunun üzerinde şerh yaparken Cüveynî'nin şerhinde böyle bir yöntem söz konusu değildir. Buradan çıkan sonuca göre Mâverdî'nin şerhinde Müzenî'ye ait görüşler doğrudan **Muhtasaru'**ndan iktibas edilip işlenirken Cüveynî dolaylı bir anlatım biçimini kullanarak **Muhtasaru'l Müzenî**'yi şerh eder.

3.4.3 Şâfiî Ashâbının Görüşlerine Yer Vermeleri

Hem Mâverdî Hem de Cüveynî şerhlerinde Şâfiî ashâbının ve mezhep imâmlarının görüşlerine bolca yer vermişlerdir. Her iki şârih mezhep imamlarının görüşlerine yer verirken bu imamların isimlerini bazen açık bir şekilde zikrederken bazen de isimlerini açıkça zikretmeksizin ashâbımız, imamlarımız vb. ifadeler kullanmışlardır.

Mâverdî'nin görüşlerini aktarırken isimlerini açıkça telaffuz ettiği bazı mezhep imamları şunlardır;

Müzenî(264/878)⁴⁴⁰, Ebû İshâk el-Mervezî(340/951)⁴⁴¹, Ebû Hâmid el-İsferâyînî(406/1016)⁴⁴², İbni Ebî Hüreyre(345/956)⁴⁴³, Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî(288/901), Ebû Saîd el-İstahrî(328/940)⁴⁴⁴, Ebu'l-Abbâs b. Süreyc(306/918)⁴⁴⁵.

⁴³⁹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.26.

⁴⁴⁰Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.13.

⁴⁴¹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.24,45.

⁴⁴²Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s. 57.

⁴⁴³Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.24.

⁴⁴⁴Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.25.

⁴⁴⁵Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.51,72.

Mezhep imâmlarının farklı görüşlerini şerhine aktarırkens isimlerini açıkça zikretmeksizin genel ifadeler de kullanmıştır. Şerhinde hâkim olan işleyiş biçimi bu yöndedir. Farklı görüşleri aktarıırken kullandığı kavramlar ise şunlardır;

“Ashâbunâ”⁴⁴⁶, “Min ashâbinâ”⁴⁴⁷, “Sâiru ashâbinâ”⁴⁴⁸, “Cumhuru ashâbinâ”⁴⁴⁹.

Ancak Mâverdî birçok yerde Şafîî ashâbını, Bağdadiyyun⁴⁵⁰ ve Basriyyun⁴⁵¹ olarak iki farklı kategoride değerlendirip bu iki gruba ait farklı görüşleri şerhine yansıtarak birtakım değerlendirmelerde bulunur. İlgili bölümlerde her ne zaman ashâbı bu iki kategoride değerlendirirse genellikle tercihini Basralılardan yana kullanmıştır.⁴⁵² Tercihini Basralı ashâptan yana kullanması iki faktörden kaynaklanabilir. Birincisi, Basralı ashâbın görüşlerinin Bağdat merkezli ashâbın görüşlerinden daha sağlam olması, ikincisi ise Mâverdî'nin gerek Basralı olması gerekse Basra muhitinde yetişmiş olması en önemlisi de sözünü ettiğimiz Basralı ashâbın bir müntesibi olmasıdır.

Cüveynî, görüşlerini aktarıırken isimlerini açıkça telaffuz ettiği bazı mezhep imamları şunlardır;

Müzenî(264/878)⁴⁵³, Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039)⁴⁵⁴, Ebû Kâsım el-Enmâtî(288/901)⁴⁵⁵, Ebu Saîd el-İstahrî(328/940)⁴⁵⁶, Ebû İshâk el-Mervezî(340/951)⁴⁵⁷, Saydelânî(427)⁴⁵⁸, Kaffâl es-Sağîr el-Mervezî(417/1026)^{459,460},

⁴⁴⁶Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.38,51.

⁴⁴⁷Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.38.

⁴⁴⁸Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13.

⁴⁴⁹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.45.

⁴⁵⁰Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13,21.

⁴⁵¹Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.14,21.

⁴⁵²Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.51.14.

⁴⁵³Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.5.

⁴⁵⁴Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.6,14.

⁴⁵⁵Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8.

⁴⁵⁶Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8.

⁴⁵⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8.

⁴⁵⁸Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.9,21, 28,36.

⁴⁵⁹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.9.

⁴⁶⁰Cüveynî *Nihâyetü'l matleb* adlı eserinde;

1. Kaffâl; Bu ismi mutlak olarak zikrettiğinde, bununla Kaffâl es-Sağîr el-Mervezî(417/1026)'yi kasteder.

2. Kaffâl eş-Şâşî; Bu isimle de Ebû Bekr Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî(365/976)'yi kasteder.

3. Sâhibu't-takrîb; Bu lakapla da İbn Ebû Bekr Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî(399)'yi kasteder. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.174,179.

KâdîHüseyin(462/1070)⁴⁶¹,Ebû Bekir el-Ûdenî⁴⁶²⁴⁶³, Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047)⁴⁶⁴.

Cüveynî de genellikle mezhep imamlarının görüşlerini gruplandırarak veya genel ifadeler kullanarak aktarır. “İrâkiyyun”⁴⁶⁵, “Eimme”⁴⁶⁶,“Ba’du’l-muhakkikin”⁴⁶⁷,“Ashâbunâ”⁴⁶⁸,“Ba’du’l-ashâb”⁴⁶⁹,“Ba’duashâbinâ”⁴⁷⁰,“el-Merâvize”⁴⁷¹⁴⁷², “Ashâbu’l-Kaffâl”⁴⁷³⁴⁷⁴,“Ba’du ashâbi’l-Kaffâl”⁴⁷⁵, kavramlarını kullanmıştır.

Cüveynî, Şeyh Ebû Alî’nin⁴⁷⁶ görüşlerini bazen eseriyle birlikte aktarır. Şeyh “Ebû Alî Şerhu’t-telhîs’te şöyle dedi”, “Şeyh Ebû Alî Şerhu’l-furû’da şöyle düzenledi”⁴⁷⁷ ifadelerine yer vermesi Cüveynî’nin Şeyh Ebû Alî’nin bu eserlerine karşı daha fazla ilgisinin olduğuna zımnen delalet eder. Çünkü şerhin ilgili bölümlerini incelediğimizde bu tarz bir ifadeyi sadece onun için kullandığı ortaya çıkmaktadır.

⁴⁶¹Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.2, s.215,370, c.5, s.308.

⁴⁶²Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.18.

⁴⁶³ Asıl adı, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Nuseyr b. Varaka el-Buhârî(385)’dir. Mâverâunnehir’deki Şâfîî müçtehitlerindendir.

⁴⁶⁴Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.2, s.17, 245.

⁴⁶⁵Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.7,8,9, 15,28.

⁴⁶⁶Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.13,19, 23,26.

⁴⁶⁷Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.40.

⁴⁶⁸Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.16.

⁴⁶⁹Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.13.

⁴⁷⁰Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.28.

⁴⁷¹Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.9,15.

⁴⁷² El-Merâvize; Horâsan Şâfîî ekolü(Horâsâniyyun), el-Merâvize şeklinde de adlandırılır. Horâsan Şâfîî ekolüne ait kitaplarda bazen “Ashâbunâ Horâsâniyyun” bazen de “Ashâbunâ merâvize” ifadeleri aynı anlamda kullanılıp bununla Horâsan Şâfîî fıkıh ekolüne mensup âlimler kastedilir. İbn Mulkin, *Tabakât* adlı eserinde bu durumu şöyle gerekçelendirir. Horâsanlı âlimlerin çoğu Merve ve çevresindeki şehirlerden çıkmıştır. Bu şehirler de Nisâbur, Herât ve Belh şehirleridir. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.134.

⁴⁷³Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.9,58.

⁴⁷⁴ “Ashâbu Kaffâl”, “el-Kaffâliyyun”, “el-Merâvize’l-âhizûne ani’l-Kaffâl”; İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî bu ifadelerle şunları kateder;

1. Ebû Bekr es-Saydelânî(427)

2. Ebû Alî es-Sincî(430/1039).

3. Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047).

4. Kâdî Hüseyin(462/1070). Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.181.

⁴⁷⁵Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.32,54.

⁴⁷⁶ Şeyh Ebû Alî ile kastedilen kişi Ebû Alî es-Sincî’dir. Şeyh kelimesi, mutlak olarak kullanıldığında bu unvan ile Ebû Alî es-Sincî kastedilir. Şeyh Ebû Alî görüşleri aktarılırken bazen eserleriyle birlikte anılır. Şeyh Ebû Alî Şerhu’t-telhîs’te şöyle dedi, Şeyh Ebû Alî Şerhu’l-furû’da şöyle dedi gibi. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.179.

⁴⁷⁷Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.7,36.

Tüm bu bilgilerden sonra genel bir değerlendirme yapacak olursak hem Mâverdî hem de Cüveynî **Muhtasarı'ı Müzenî**'yi şerh etme amacı gütmüş olmakla beraber her iki şârih, kendi zamanlarına kadar dile getirilmiş Şâfiî ashâbının görüşlerini eserlerine yansıtmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte yukarıda zikri geçen bilgiler muvacehesinde her iki şerh ile ilgili hem ortak vasıflar hem de farklı vasıflar göze ilişmektedir. Mâverdî ile Cüveynî'nin isimlerini açıkça zikrettiği Şâfiî fukahâ arasında Ebu'l Kâsım el-Enmâtî(288/901), Ebu Saîd el-İsteğrî(328)vb. âlimler olmakla birlikte birinde açıkça zikredilip diğesinde açıkça zikredilmeyen Şâfiî âlimler de mevcuttur.

Hem Cüveynî hem de Mâverdî hemen hemen aynı dönemde yaşamalarına rağmen farklı ekollere müntesip olmaları hasebiyle yani Mâverdî'nin Irâkiyyun⁴⁷⁸ ekolüne, Cüveynî'nin Horâsâniyyun⁴⁷⁹ ekolüne mensup olması onların bazı ashâbın görüşlerini diğershâba öncelikle sebebiyet vermiştir.Mâverdî'nin şerhinde isimlerini sıkça zikrettiği Ebû İshâk el-Mervezî(340/951), İbni Ebî Hüreyre(345/956), Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî(288/901), Ebu'l-Abbâs b. Süreyc(306/918),Ebû Hâmid el-İsferâyînî(406/1016)Irak Şâfiî ekolünün oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol almış ve bu ekolün müntesibi olan en önemli şahsiyetlerdir.

⁴⁷⁸Irâk Şâfiî ekolüne(Irâkiyyun) mensup müçtehiler;

1. Ebu'l Kâsım el-Enmâtî(288/901)
2. Ebû'l Abbâs ibn Süreyc (306/918)
3. Ebû İshâk el-Mervezî (340/951)
4. Ebû Alî b. Ebî Hüreyre (345/956)
5. Şeyh Ebû Hâmid el-İsferâyînî(406/1016) Irâk Şâfiî ekolünün önderidir.
6. Ebû'l-Hasen el-Mâverdî(450/1058).
7. Kâdî Ebû Tayyib et-Taberî, asıl adı tâhir b. Abdullah b. Tâhir(450/1058).
8. Kâdî Ebû Alî el-Bendenîci(425/1034).
9. Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım el-Mehâmilî(415/1024).
10. Ebû'l-Feth Süleym b. Eyyüb er-Râzî(447/1055).
11. Ebû İshâk eş-Şirâzî(476). Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.133; Özdemir, **Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.119-121.

⁴⁷⁹Horasan Şâfiî ekolüne(Horâsâniyyun) mensup müçtehiler;

1. Kaffâl es-Sağır el-Mervezî(417). Horâsân Şâfiî ekolünün önderidir.
2. Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî(438/1047).
3. Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Feverân(461).
4. Kadı Hüseyin, Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed, Ebû Alî b. Mervezî(462/1070).
5. Şeyh Ebû Alî es-Sincî, asıl adı Hüseyin b. Şuayb el-Mervezî es-Sincî'dir.(430/1039).
6. Mes'ûdî, asıl adı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulmelik b. Mes'ûd b. Ahmed el-Mervezî'dir.
7. İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî(478). Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.133.

Cüveynî'nin şerhinde isimlerini sıkça zikrettiği Kaffâl es-Sağir el-Mervezî(417/1026), Cüveynî'nin babası Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî(438/1047), Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî(462/1070) Horâsan Şafîi ekolün oluşmasında ve gelişmesinde rol oynamış en önemli şahsiyetlerdir.⁴⁸⁰ Aynı şekilde Cüveynî'nin Irâkiyyun olarak dile getirdiği kavramı, Mâverdî Bağdâdiyyun ve Basriyyûn olarak iki kısımda değerlendirir.

El-Hâvî'l-kebîr ile **Nihâyetu'l matleb** arasındaki en önemli farklardan biri de Cüveynî,**Nihâyetu'l-matleb** adlı eserinde görüşlerine başvurduğu mezhep imâmlarının isimlerini zikrederken birtakım unvanlar kullanmasıdır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda **el-Hâvî'l kebîr**'de bu tarz ifadeler neredeyse yok denilecek kadar azdır.

Örneğin; Cüveynî şerhinde “Şeyh”, “Kâdî”⁴⁸¹, “Sâhibu't-takrîb”⁴⁸²⁴⁸³ ve “Sâhibu't-telhîs”⁴⁸⁴⁴⁸⁵, “es-Sevâd”⁴⁸⁶, e'l-Üstâd”⁴⁸⁷, “Esbâtun nakleh”⁴⁸⁸ ve “el-Eimmetu'l-mu'teberûn fi'l-mezheb”⁴⁸⁹ vb. unvanları yoğun bir şekilde kullanırken

⁴⁸⁰ Dîb, **Mukaddime**, s.133; Özdemir, **Şafîi Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.119-121.

⁴⁸¹ Şeyh ve Kâdî; Sübkî'nin ifadesine göre bu iki unvan, Horâsanlı Şafîi âlimler için kullanıldığında Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039) ve Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverruzî(462/1070) kastedilir. Irâk Şafîi müctehitler için kullanıldığında Şeyh Ebû Hâmid el-İsferâyînî(406/1015) ve Kâdî Ebû Tayyib et-Taberî(450/1058) kastedilir. Cüveynî, Şeyh kelimesini mutlak olarak kullandığında, babası Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047)'yi kasteder. Sadece bir kez Şeyh ifadesiyle, Kaffâl es-Sağir el-Mervezî(417/1026)'yi kastedmiştir. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.175,180.

⁴⁸² Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.20,24, 27,36.

⁴⁸³ Sâhibu't-Takrîb: Cüveynî bu ifadeyle, Kâsım b. Muhammed b. Alî b. İsmâil(399)'i kasteder. Horasanın Şafîi ekolünün yetiştirmiş olduğu büyük âlimlerinden olan Ebû Bekr Kaffâl el-Kebîr eş-Şâsi(365/976)'nin oğludur. **Takrîb** adlı eseri ismine galebe çaldığı için daha çok Sâhibu't-takrîb lakabıyla anılmıştır. İmâmu'l-harameyn el-Cüveynî de şerhinde daima bu lakap ile görüşlerine atıfta bulunmuştur. **Nihâyetu'l-matleb**'de ismi açıkça hiç telaffuz edilmez. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.174.

⁴⁸⁴ Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.39.

⁴⁸⁵ Sâhibu't-telhîs; bu ifadeyle Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed el-Kâs et-Taberî kastedilir. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.178.

⁴⁸⁶ Cüveynî, **Nihâyetu'l-Matleb**, c.5, s.173.

⁴⁸⁷ Üstâd; Cüveynî bu unvanla Üstâd Ebû Mansûr el-İsferâyînî(429) ve Ebû İshâk el-İsferâyînî(418)'yi kasteder. Üstâd kelimesini mutlak olarak kullandığında sadece Ebû Mansûr el-İsferâyînî kasteder. Sadece ferâiz bölümünde geçen “İmâmu's-Sinâa” ifadesiyle de Ebû Mansûr el-İsferâyînî kastedilir. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.178.

⁴⁸⁸ “Esbâtun nakleh”; Cüveynî bu ifadeyle Şeyh Ebû Bekr es-Saydelânî(427), Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039), Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047) ve Kâdî Hüseyin(462/1070)'i kasteder. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.180,181.

⁴⁸⁹ “el-Eimmetu'l-mu'teberûn fi'l-mezheb(Mezhepte mu'teber olan imâmlar)”; Cüveynî bu ifadeyle Şeyh Ebû Bekr es-Saydelânî(427), Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039), Şeyh Ebû Muhammed el-

Mâverdî, şerhinde birkaç kez “Kâdî”⁴⁹⁰ kelimesini başta Ebû Hâmid el-Isferâyînî(406/1016) olmak üzere bazı Şâfiî âlimler için kullanmıştır. Ayrıca Ebû Hâmid el-Isferâyînî(406/1016) ve Ebû'l-Kâsım es-Saymerî(386/996) için “şeyhimiz”⁴⁹¹ ifadesini kullanmıştır.

Öte yandan Cüveynî şerhinde “Ba'du'l-musannîfin” ve “Ba'du't-tesânîf”⁴⁹² ifadelerini de kullanmıştır. Bu ifadelerin geçtiği hemen hemen her pasajda, söz konusu kişilerin görüşlerini tenkit etmeye ve kusurlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb, Cüveynî'nin **Gıyâsu'l-umemadlı** eserinde Mâverdî'nin **Ahkâmu's-sultâniyye** eserine yönelik sert eleştirilerinden yola çıkarak bu ifadelerden kastedilen kişinin “Mâverdî” olduğunu tahmin etmiştir. Ancak ed-Dîb bu ifadelerle kastedilen kişinin görüşleri, Mâverdî'nin **el-Hâvî'l-kebîr**'deki görüşleriyle uyuşmadığını ifade ederek söz konusu kavramların Mâverdî için kullanılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Dîb'in yaptığı araştırmalar sonucunda bu ifadelerle kastedilen kişinin Ebu'l-Kâsım el-Feverânî(461) olduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁹³

Hâsılı kelâm her iki şârihin doğup büyüdüğü yer, eğitim aldığı muhit, sahip oldukları prensipler ait oldukları ekollerin özellikleri doğal olarak şerhlerinin diline yansımıştır.

3.4.4 Diğer Mezhep İmâmlarının Görüşlerine Yer Vermeleri

Heriki şârih, ihtilafli konularda diğer mezhep imâmlarının görüşlerini de şerhlerinde incelemişlerdir. Ancak Mâverdî'nin başta Hanefî, Mâlikî olmak üzere diğer mezhep imâmlarının görüşlerini ele alış tarzı ile Cüveynî'nin ele alış tarzı arasında fark vardır.

Konuyu örneklendirecek olursak; Mâverdî, meclis muhayyerliğinin sabit olup olmamasıyla ilgili hükümleri incelerken önce Şâfiî mezhebinin görüşünü

Cüveynî(438/1047), Kâdî Hüseyin(462/1070) ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan b. Muhammed b. el-Huleymî'yi kasteder. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.181.

⁴⁹⁰Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.2, s.244, c.3, s. 430.

⁴⁹¹Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.1, s.175, c.16, s. 130.

⁴⁹² Ba'du'l-musannîfin; Cüveynî bu ifadeyle Ebu'l-Kâsım el-Feverânî(461)'yi ve “Ba'du't-tesânîf” ifadesiyle de Ebu'l-Kâsım el-Feverânî'nin eserlerini kasteder. En meşhur eseri ise **el-İbâne**'dir. Bkz. Dîb, **Mukaddime**, s.178,180.

⁴⁹³Dîb, **Mukaddime**, s.368.

temellendirmeye çalışır. Daha sonra diğer mezhep imâmlarının bu konudaki farklı görüşlerini inceler. Meclis muhayyerliğini kabul etmeyen Hanefî ve Mâlikîlerin delillerini sıraladıktan sonra bu delilleri teker teker inceleyip çürütmeye çalışır. Sadece bununla yetinmez sözkonusu mezheplerin görüşlerine, karşı deliller ile birtakım itirazlarda bulunup mensup olduğu Şâfiî mezhebinin bu konudaki delillerini serdeder.

Meclis Muhayerliğini kabul etmeyen Hanefî ve Mâlikîler, “Akitleşen taraflar teferruk gerçekleşmediği müddetçe muhayyerdiler” hadisinde yer alan teferruk ifadesinden kasdın “Teferruk bi'l-keîâm” olduğu görüşünü delillendirmeye çalışırlar. Mâverdi Şâfiî mezhebinin görüşü olan teferruktan kasdın “Teferruk bi'l-ebdân” olduğu görüşünü delillendirmeye ve karşı iddaları bir bir çürütmeye çalışır. Ayrıca muhalif mezheplerin itirazlarından kurtulma yolunu (infisâl) arar. Buna mukabil Cüveynî bu meseleyi mezhep içinde kalarak çözümlenmeye çalışmış bu konudaki farklı görüşlere temas etmemiştir.

Cüveynî, görüşleri tahlil ederken tespit edebildiğimiz kadarıyla “Bu görüş İmâm Mâlikînin görüşüdür”, “İmâm Ebu Hanîfe'nin görüşü budur”⁴⁹⁴ “er-Raddalâ Ebî Hanîfe”⁴⁹⁴ veya “er-Radd alâ İmâm Mâlik”⁴⁹⁵ şeklindeki ifadelerle diğer mezhep imamlarının görüşlerini ele almıştır. “er-Radd alâ Ebî Hanîfe veya er-Radd alâ İmâm Mâlik” ifadeleri “Ebû Hanîfe ve İmâm Mâlik'e cevaben” anlamlarına gelmektedir. Genellikle bu ifadelerden önce İmâm Şâfiî'nin görüşü aktarılır daha sonra İmâm Şâfiî bu görüşüyle Ebû Hânîfe'ye veya İmâm Mâlik'e cevaben şöyle dedi gibi ifadeler kullanılır. Ancak bu Mâverdi'de olduğu gibi detaylı, sistematik ve diyalektik değildir.

Mâverdi'nin bu işleyiş biçimi yani diğer mezhep İmamlarının görüşlerini kritize etmesi Cüveynî'den ayrılan en önemli özelliklerdendir. Bu yöntem, şerhinin karakteristik yapısını yansıtır. Mâverdi'yi diğer mezhep imâmlarının özellikle Hanefî mezhebinin görüşlerini incelemeye ve çürütmeye sevk eden temel saik, Mâverdi'nin Irâk Şâfiî ekolüne mensup bir müçtehit olmasıdır. Hânefililerin başta Kufe olmak üzere genellikle Irâk bölgesinde yaygın olması, mezheplerin gelişip

⁴⁹⁴Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.1, s.22,213, c.2, s.59,635.

⁴⁹⁵Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.3, s.155, c.4, s.68, c.5, s.100.

olgunlaştığı bir dönemde yaşamış olması hasebiyle Mâverdî, bu mezhebin görüşlerine kayıtsız kalmamıştır.

Tüm bu farklılıklara rağmen her iki şârihin diğer mezhep imâmlarının ve müntesibi kalmamış fukahânın görüşlerine yer verip incelemeleri, şerhlerine ilm-i hilâf⁴⁹⁶ özelliği kazandırmıştır.

3.4.5 Kendi Görüşlerine Yer Vermeleri

Hem Mâverdî hem de Cüveynî konuları analiz ederken kendi görüşlerine de yer vermişlerdir. Kendi görüşlerine yer verirken kendilerine özgü usul biçimlerini kullanmışlardır.

Mâverdî, İmam Şafî'nin veya İmam Müzenî'nin metnini şerhinde aktardıktan sonra "Kâle Mâverdî"⁴⁹⁷ diyerek konuyla ilgili bilgileri sistematize ederek mezhep imamlarının görüşlerini tahlil eder. **El-Hâvî'l-Kebîr** adlı eserde "Kâle Mâverdî" ifadesi sık sık kullanılmaktadır.

Öte yandan Mâverdî "Huve eşbeh"⁴⁹⁸⁴⁹⁹, "Esahhu'l-cevabeyn (İki cevaptan en sahih olanı budur.)"⁵⁰⁰, "Huve sahih (Sahîh olan budur.)"⁵⁰¹, "Huve esahhu'l-kavleyn (İki kavilden en sahih olan budur.)"⁵⁰², "Huve ezherühüma (İki görüşten en zahîr olanı budur.)"⁵⁰³, "Huve esahhu'l-ekâvil (Kavillerin en sahih olanı budur.)"⁵⁰⁴ vb. ifadelerle gerek İmam Şafî'nin kavilleri gerekse ashâbın görüşleri arasında bir tercihte bulunmuştur. Tüm bu ifadeler Mâverdî'nin şerh boyunca meseleleri çözümlerken ve mezhep imamlarının görüşlerini naklederken pasif ve edilgin olmadığını bilakis aktif bir şekilde meseleleri çözümlendiğine zinhar delalet eder.

⁴⁹⁶ İlm-i hilâf: Mezheplerin karşılaştırılmasını konu edinen, ilmî münazara ve münakaşaların yapıldığı ilim dalı ve bu alanda yazılan kitapların ortak adı. Bkz. Fıkıh Terimleri Sözlüğü "İlm-i hilâf".

⁴⁹⁷ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.14,28,39,47,53,57,60,62.

⁴⁹⁸ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.11.

⁴⁹⁹ "Huve eşbeh"; eşbeh olan görüş budur. Eşbeh; Asl(mekîsu aleyh) ile fer' (mekîs) arasındaki ortak illete daha çok benzeyen hükme el-eşbeh denir. Bkz. Özdemir, **Şafî Fûrû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**, s.189.

⁵⁰⁰ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.14,47.

⁵⁰¹ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.51.

⁵⁰² Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.57.

⁵⁰³ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.18.

⁵⁰⁴ Mâverdî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, c.5, s.47.

Ayrıca Mâverdî, şerhinde diğer mezhep imamlarının delillerine cevap sadedine “fe’l-cevap anhu delilun ve infisalun”⁵⁰⁵(kendilerine cevaben bir delil ve infisâl vardır) ve“bu konuda bir cevap terettüp eder”⁵⁰⁶ şeklindeki ifadelerle kendi kanaatini ortaya koyar.

Diğer yandan Mâverdî gerek İmam Şafî’nin kavillerinin arasını gerekse mezhep imamlarının vecihlerinin arasını tevcîhu’l-ekâvîl⁵⁰⁷ diyerek bulmaya daha doğrubir ifadeyle söyleyecek olursak kavilleri izah sadedinde kanaatlerini paylaşır.

Ayrıca Mâverdî mezhep imamların görüşlerini çözümlerken bir takım olumsuz ifadelerle de kendi kanaatini ortaya koymuştur. Mâverdî’nin bu tarz kanaatlerini bazen yumuşak bir üslup ile bazen de son derece sert bir üslup ile dile getirmiştir. Bu ifadelere şunları örnek verebiliriz;

1. Bu görüş şaz bir itikat ve açıkça fesattır. (وَهَذَا الْمَذْهَبُ شَاذٌ الْإِعْتِقَادِ وَاضِحُ الْفَسَادِ)
2. Her halükarda batıl olanlar. (مَا كَانَ مَرْدُودًا بَاطِلًا عَلَى الْأَحْوَالِ كُلِّهَا)
3. Bu görüş kabul edilemez bir iddiadır. (فَهُوَ أَنَّ هَذِهِ دَعْوَى غَيْرٍ مُسَلَّمَةٍ)

İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî de şerh boyunca kendi görüşlerini aktarır.Görüşlerini aktarırken kullandığı ifadeler şunlardır;

“İndî(Benim görüşüme göre)”⁵⁰⁸, “ez-Zâhiru indî(Benim zahir görüşüme göre)”⁵⁰⁹,“el-Vechü indî(Benim görüşüme göre)”⁵¹⁰,“Hazâ ma esiku bihi(Bu güvendiğim görüştür.)”⁵¹¹, “et-Tarîkatu’l-merdiyyetu fihâ(Razı olunacak görüş)”⁵¹²,“Fîhi ihtimalun indî(Benim muhtemel görüşüm)”⁵¹³ vb. ifadelerdir.

Cüveynî şerhinde Mâverdî’de olduğu gibi “Kâle” ifadesini kendisi için kullanmaz. Ayrıca Mâverdî meseleleri çözümlerken tespit edebildiğimiz

⁵⁰⁵Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.33.

⁵⁰⁶Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.47.

⁵⁰⁷Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.48.

⁵⁰⁸Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.9.

⁵⁰⁹Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.8,21.

⁵¹⁰Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.18,33.

⁵¹¹Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.22.

⁵¹²Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.32.

⁵¹³Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.24.

kadarıylasadece “Kâle” ifadesini kullanarak görüşlerini doğrudan kendisine nispet ederken Cüveynî oldukça kabarık olan ifadelerle özellikle de “İndî” ifadesiyle şerh boyunca ortaya koyduğu görüşleri kendisine doğrudan nispet eder.

Cüveynî şerhinde İmâm Şâfiî'nin kavillerini ve mezhep imamlarının vecihlerini işlerken bu görüşler arasında tercihte bulunarak kendi görüşlerine yer verir. Şerh boyuca kullandığı uslub ifadeleri şunlardır:

“Hazâ emselu mine's-sânî(Bu, ikincisinden daha güçlü olan görüştür.)”, “Vechuhu zâhir(Zahir olan görüş)”⁵¹⁴, “el-Vechu'l-kata(Kesin olan görüş)”⁵¹⁵, “es-Sahîh huve'l-evvel(Bu ilkinden daha sahih olan görüştür.)”⁵¹⁶, “Esahhumâ(İkisinden en sahih olanı)”⁵¹⁷, “Huve's-sahîh(Bu sahihtir.)”⁵¹⁸, “Hazâmâ vecedtühu fi't-turuk(Bulduğum görüş budur.)”⁵¹⁹“Huve'l-esahh(Bu, en sahih olan görüştür.)”⁵²⁰.

Cüveynî bu ifadeler ile İmâm Şâfiî'nin kavilleri ve mezhep imamlarının vecihleri arasında tercihte bulunarak kendisine yakın bulduğu görüşü ortaya koymuştur.

Cüveynî şerhinde mezhep imamlarının kavillerini düzenleyip sistematik hale getirmiştir. Ayrıca ashâbın vecihlerini izah etmeye farklı kavillerin arasını bulmaya çalışmıştır. Şerhinde bu durumu ifade eden üslup ifadeleri şunlardır;

“Tevcîhu'l-kavleyn”, “Takrîru'n-nassayn”, “Tardu'l-kavleyn”⁵²¹, “et-Tefrî' alâ hazâ'l-vecheyn”⁵²², “Ehsenu tertîbin fihi”⁵²³.

Cüveynî bu ifadeler ile bazen mezhep imamlarının görüşlerini izah etmeye, bazen görüşlerinin arasını bulmaya bazen bu görüşler doğrultusunda hangi furû fikhın inşa edileceğini açıklamaya çalışmıştır.

⁵¹⁴Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.10.

⁵¹⁵Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.12.

⁵¹⁶Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.10.

⁵¹⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.20,50.

⁵¹⁸Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5,s.40.

⁵¹⁹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5,s.11.

⁵²⁰Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5,s.33.

⁵²¹Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.24.

⁵²²Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.43.

⁵²³Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.11.

Öte yandan Cüveynî, şerhinde aktardığı bazı görüşleri yeri geldiğinde eleştirmiş hatta bazı yerlerde oldukça sert bir dil kullanmıştır. Bazı tenkit ifadeleri şunlardır;

“Hazâ'l-vechu ba'id(Bu görüş uzak bir görüştür)”⁵²⁴, “Hazâ tekellüf(Bu zorlama bir görüştür.), “el-Kıyâs münhasim(Fasid bir kıyastır.)”⁵²⁵, “Hazâ daifun cidden(Oldukça zayıf bir görüştür.)”⁵²⁶, “Hazâ leyse bi şey' (Bu hiçbir şey ifade etmeyen bir görüştür.)”⁵²⁷.

⁵²⁴Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.10.

⁵²⁵Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.19.

⁵²⁶Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.21.

⁵²⁷Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.24.

SONUÇ

Muhammed Abid el-Cabirî -kendine özgü veciz ifadesiyle- Batı medeniyetini felsefe medeniyeti İslam medeniyetini ise fıkıh medeniyeti olarak nitelendirir. Asr-ı saâdetten bu yana sahip olduğumuz bu medeniyet, İslam âlimlerinin çabalarıyla sürekli gelişip zenginleşmiştir. İlâhi kelam'ın ilk muhatapları sade bir coğrafya ve duru bir hafızaya sahiptiler. Zamanla fetih hareketiyle coğrafyanın genişlemesi sonucunda İslam kadîm kültürlerle karşı karşıya gelmiştir. Kozmopolit ortamlardaki dini, siyasi, sosyal ve bireysel parametreler, ekollerin ve mezheplerin oluşmasını sağlamıştır. Her müçtehit, kendisini çevreleyen coğrafyanın sosyo-kültürel niteliklerine kayıtsız kalmamış bu doğrultuda cehd-u gayret göstermiştir. Bu olgu, sadece mezhepleri ortaya çıkarmakla kalmamış, farklı coğrafyalarda yaşayan aynı mezhep mensuplarının da mezhep içinde farklı ekollere ayrılmasına sebebiyet vermiştir.

Tezimizde şerhlerini muhteva ve yöntem açısından karşılaştırdığımız Horasanlı İmâmu'l-Harmeyn el-Cüveynî ve Basralı(Irâklı) Ebu'l-Hasen el-Mâverdî, bu olgunun en önemli iki tipik örneğidir.

Fıkıh, tefsir, edep, usul ve siyaset gibi islami ilimlerde otorite sahibi olan Ebû'l-Hasen el-Mâverdî ile fıkıh, usul-i fikh, tefsir, kelam, felsefe gibi ilimlerde yetkinleşen İmâmu'l-Harmeyn el-Cüveynî, eserleriyle Şafî mezhebinin gelişmesi ve olgunlaşması üzerinde başat rol oynamışlardır.

Mâverdî'nin furû fıkıh alanındaki eseri **el-Havî'l-Kebîr** ile Cüveynî'nin **Nihâyetü'l-matleb** adlı eseri Şafî furû fikhının en parlak eserleri arasında yer

almaktadır. Her iki eser de İmâm Şâfiî'nin öğrencisi Müzenî'nin **Muhtasar** adlı eserini şerh etme gayesini taşımaktadır.

Nihâyetu'l-matleb ve **el-Hâvî'l-kebîr**'de görülen şerh mantığı; lafızları çözümlmek, kapalı ifadeleri açıklamak değil bilakis İmâm Şâfiî'nin nasslarını, hükümlerin çıkarıldığı kaynak olarak görmek ve bu hükümleri bap, fasl, mesele ve fer' çerçevesinde analiz etmektir.

Mâverdî ve Cüveynî'nin şerhlerini yazmakta ki amaçları aynı olsa bile her iki eser, muhtevayı işleme biçimleri, konuları sistematize etmeleri, delillendirme şekilleri açısından farklılaşmaktadır.

Her iki şârihin İmâm Şâfiî'nin kavillerini, Şâfiî ashâbının vecihlerini derli toplu bir şekilde uygun başlıklar altında işlemeleri konulara akıcılık kazandırmıştır. Bununla beraber **el-Hâvî'l-kebîr** daha çok başlangıç ve orta düzeydeki kişilere hitab eden bir eserken **Nihâyetu'l-matleb** daha çok ileri düzeydeki kişilere yönelik bir eserdir. Mâverdî'nin hemen hemen her meseleyi kendi içinde alt kısımlara ayırması, sınıflandırmaya çalışması konuların daha açık olmasını sağlamış ve konuların özümsemesini de kolaylaştırmıştır.

Ayrıca Mâverdî kitap başlıklarını, konuyla ilgili kavramları şer'i ve lügavi açıdan düzenli ve sistemli bir şekilde tanımlamıştır. Cüveynî ise kitap(bölüm) başlıklarını tanımlamamıştır. Konuyla ilgili kavramların şer'i ve lügavi tanımını yapması nerdeyse yok denilecek kadar azdır. **El-Hâvî'l-kebîr**'i **Nihâyetu'l-matleb** adlı eserden ayıran özelliklerden birisi de budur.

Hem Mâverdî hem de Cüveynî başta İmâm Şâfiî ve öğrencileri olmak üzere Şâfiî müçtehitlerin görüşlerini şerhlerinde işlemişlerdir. Şâfiî müçtehitlerinin görüşlerini işlerken hâlihazırda buldukları coğrafyanın etkisinde kaldıkları görülmektedir. Mâverdî, ihtilafı konuları neticeye bağlarken genelde İrâklî âlimlerin özelde ise Basralı âlimlerin görüşlerini yoğun bir şekilde analiz eder. Cüveynî ise Şâfiî müçtehitlerin görüşlerine yer verirken daha çok Horâsânlı(Ashâbu'l-Kaffâl, ashâbu'l-Merâvize) âlimlerin görüşlerini yoğun bir şekilde işler.

Bununla beraber Mâverdî Horâsan ve Irâk merkezli Şafîî âlimlerin görüşlerini aktarıırken Iraklı âlimleri Bağdâtlı ve Basralı âlimler diye ikiye ayırır ve tecihleri genelde Basralı âlimlere uygunluk arzeder. Cüveynî Iraklı müçtehitleri Bağdâtlı ve Basralı diye ikiye ayırmaz. Mâverdî'nin Iraklı Müçtehitleri sıklıkla Basralı ve Bağdâtlı âlimlerimiz diye ikiye ayırması ve tecihini Basralı âlimlerden yana kullanması Basralı olmasından kaynaklanmaktadır.

Mâverdî ve Cüveynî, aynı dönemde yaşamış ve aynı metni şerh etmeyi amaçlamış olmalarına rağmen muhtelif yerlerde birbirinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Her iki müçtehit, mezhep imamlarının görüşlerini aktarıırken edilgen değil bilakis etkin oldukları görülmektedir. Çoğu meselede kendi görüşlerine yer vermekten geri durmayıp icthadı dinamik bir şekilde kullanmaktadırlar. Genelde İmam Şafîî'nin görüşlerine uygunluk veya bu görüşler doğrultusunda düşüncelerini beyan ederken Cüveynî'nin yer yer İmam Şafîî'nin ve Şâfiî ashabın genel görüşüne aykırı görüşler de benimsediği ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar, kendi dönmlerinde içtihat mekanizmasının aktif bir şekilde kullanıldığına delalet eder.

Mâverdî, 'Satım akdi ' gibi genel konuların tespit ve tayininde delilleri tafsili olarak açıklar. Delil olarak gösterdiği ayetleri adeta bir müfessir gibi açıklamaya çalışır. Konuyla ilgili sünnet, icmâ, varsa sahâbe ve tabiîn kavline başvurup bu delilleri tafsilatlandırır. Cüveynî ise sadece meşruiyetine işaret etmek amacıyla delilleri icmali bir şekilde aktarır. Konuyla ilgili ayetleri Mâverdî'de olduğu gibi tafsilatlı bir şekilde tefsir etmez. Mâverdî'nin aynı zamanda bir müfessir olması ve **en-Nüket ve'l-Uyûn** adlı bir tefsir kitabı telif etmiş olması hasebiylebu yöntemikullanmıştır.

Her iki şârih, sahabe kavlini, tabiînin görüşlerini ve müntesibi kalmamış mezhep imâmlarının görüşlerini şerhlerinde incelemişlerdir.

Her iki şârih başta Hânefi ve Mâlîki olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerini de şerhlerinde işlemişlerdir. Cüveynî'ye nazaran Mâverdî diğer mezhep imâmlarının görüşlerini daha detaylı ve daha cedelî bir yöntemle ele almıştır. Cüveynî daha çok "Ebû Hanîfe'nin ve İmâm Mâlîk'in görüşü budur." ya da "Ebû

Hanîfe ve İmâm Mâlik'e cevaben İmâm Şafî ve ashâb böyle düşünmüştür." gibi ifadelerle diğer mezhep imâmlarının görüşlerini şerhinde aktarmıştır.

Her iki şârihin diğer mezhep imâmlarının görüşlerini ve mezhep içi görüşleri sorulu cevaplı diyalektik bir yöntemle işlemeleri sonucunda her iki eser de ilm-i hilâf özelliği kazanmıştır.

Konuyla ilgili ayetlerin ve kavramların muhtemel anlamlarını tesbit ve tayin etmek için Mâverdi, sık sık istişhâd yoluyla şiire başvurmuştur. Cüveynî ise ayetleri tefsir etmemiştir. Ayrıca konuyla ilgili kavramları lügavi açıdan tanımlamadığı için istişhad yöntemini de kullanmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cüveynî **Nihâyetü'l-matleb**'de bu doğrultuda hiç şiir aktarmamıştır. Bu özellik kavramların anlam dünyası ile Cahiliyye Arap şiirleri arasındaki organik bağı göstermesi açısından son derece önemli bir ayrıntıdır. Mâverdî'nin konuları işlerken sıklıkla şiire başvurması, **el-Havî'l-kebîr**'e edebi bir nitelik kazandırmıştır.

Öte yandan Cüveynî, mezhep imâmlarının görüşlerini aktarırken kendileri için birtakım unvanlar kullanmıştır. Bu unvanların bir kısmı Cüveynî'ye hasken bir kısmı ise Şafî furû fıkıh literatüründe tedâvülde olan kavramlardır. Mâverdî ise görüşlerini aktardığı ashâbı daha çok yalın bir şekilde zikretmiştir. **Nihâyetü'l-matleb**'in **el-Hâvî'l-kebîr**'den ayrılan en önemli özelliklerden birisi de budur.

Sonuç olarak; Şafî furû fıkıhın en önemli eserleri arasında yer alan **el-Hâvî'l-kebîr** ile **Nihâyetü'l-Matleb** adlı eserler hicri beşinci asırda telif edilmiştir. Birbirine yakın dönemlerde ve aynı mezhep içinde telif edilmesine rağmen ortaya çıkan bu farklılıklar doğal karşılanmalıdır. Zira müçtehidin bulunduğu muhit, aldığı eğitim, siyasi, sosyal ve kültürel ortam gibi dış faktörler ile müçtehidin zekâsı, bakış açısı, kişisel eğilim ve yönelimleri gibi iç faktörler, telif ettikleri eserlerde hem muhteva hem de yöntem açısından belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

- ASKALÂNÎ, Ahmet b. Alî b. Hacer Ebû'l-Fadl, **Lisânu'l-Mîzân**, Müessisetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, Beyrut 1986.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, Muessisetu'r-Risâle, Beyrut 2001.
- AKTAN, Hamza, "Kısmet", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları.c.25, Ankara 2002.
- APAYDIN, Yunus "Muhayyerlik", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.31, Ankara 2006.
- ATTAR, Fahrettin "Sulh", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.37, Ankara 2009.
- AYNÎ, Bedruddîn, **Meğânî'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâlî Meânî'l-Asâr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, **El-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- BARDAKOĞLU, Ali "Bey", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.6, Ankara 1992.
- BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmet b. Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb **Târihu Bağdâd**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2002.

BAĞDADÎ, Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Alî, **Et-Telkîn fi'l-Fikhi'l-Mâlikî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye c.2, yy. 2004.

BEYHAKÎ, Ahmet b. Hüseyin b. Ali b. Mûsâ Ebû Bekr, **Sünenü'l-Kübrâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, **Sahîhu'l-Buhârî**, Dâru's-Selâm, Riyâd 1999.

ÇAĞRICI, Mustafa "Gazzali", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.13, Ankara 1996.

CÜVEYNÎ, Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abulmelik b. Abdullah b. Yusuf **Nihâyetu'l-Matleb fi Dirâyeti'l-Mezheb**, Daru'l-Minhac, Cidde 2007.

ÇELEBÎ, Kâtip, **Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, Mektebetu'l-Müsennâ, Bağdat 1941.

DÎB, Abdülazîm, "İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.8, Ankara 1993.

_____, **Fikhü İmâmi'l-Harameyn**, Dâru'l-vefâ, Kahire 1988.

_____, **Mukaddimetu'n-Nihâyetu'l-Matleb**, Daru'l-Minhac, Cidde 2007.

DÖNDÜREN, Hamdi "Müsâkât", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.32, Ankara 2006.

EBU DAVUD, Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as el-Ezedî es-Sicistânî, **Sünenî Ebî Dâvud**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ty.

EDNEVÎ, Ahmet b. Muhammed, **Tabakâtu'l-Müfessirîn**, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Suûdi Arabistan 1997.

ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Yayınevi, İstanbul 2013.

ERTURHAN, Sabri, "Mâverdi ve el-Hâvi'l-Kebîr Adlı Eseri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** sayı 3, Sivas 1999.

GÖRGÜLÜ, Hasan Ali, "el-Hâvi'l-Kebîr", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.16, İstanbul 1998.

İBNU'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebû'l- Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, **el-Muntazam fî Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, **el-Kâmil fî't-târih**, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1983.

İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr **Vefeyâtu'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân**, Dâru's-Sâdir, Beyrut 1900.

İBN ŞÜHBE, Ebü's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Esedî ed-Dımaşkî, **Tabakâtu's-Şâfiyye li İbni Şühbe**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1987.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, yy. 1988.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-ü İbn Mâce**, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, yy. ty.

İBN MÂKULÂ, Alî b. Hibetillah b. Ca'fer, **el-İkmal fî Ref'i'l-İrtiyâb an Mü'telif ve'l-Mühtelif fî'l-Esmâi ve'l-Kinâ ve'l-Ensâb**, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1990.

İBN SALÂH, Osman b. Abdürrahmân b. Osman b. Mûsâ b. Ebi'n-Nasr el-Kürdî eş-Şhrezûrî, **Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye**, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1992.

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osman, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990.

- İBN RÂHUYE, Ebû Ya'kub ishâk b. İbrahim b. Mahled et-Temimî el-Hanzalî el-Mervezî, **Müsned**, Mektebetu'l-İmân, Medine 1991.
- KALLEK, Cengiz "Mâverdî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.28, Ankara 2003.
- KALLEK, Cengiz "Maverdi'nin Ahlaki, İçtimai, Siyasi ve İktisadi Görüşleri", **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi** sayı 17, İstanbul 2004.
- KÂSÂNÎ, Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed, **Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi'**, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1986.
- MÂLİK B. ENES, **el-Muvatta'** Müessesetu Zayed b. Sultân Âli Nehyân, Ebû Zabî 2004.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, **el-Hâvî'l-Kebîr**, Dâru'l- Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut 1994.
- MELÂBERÎ, Zeynüddîn Ahmed b. Abdilazîz, **Fethu'l-Muîn bi's-Şerhi'l-Kurretî'l-Ayn bi Mühimmâti'd-Deyn**, 1.Baskı, Dâru İbni Hazm, Beyrut 2004.
- MERVEZÎ, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, **Müsned**, Muessisetu'r-Risâle, Beyrut 1999.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac, **el-Câmiu's-sahîh**, Dâru ihyâi türâsi'l-arabî, Beyrut ty.
- MÜZENÎ, İsmâil b. Yahya b. İsmâil el-Mısrî, **Muhtasaru'l-Müzenî fî furû'i's-şâfiî**, Dâru'l- Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut 1998.
- MUAVVAZ, Muhammed-ABDÜLMEVCUT, Adil **Mukaddimetu'l-Hâvî'l-kebîr**, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1994.
- MUNBECÎ, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyya, **el-Lübâb fî'l-Cem' beyne's-Sünne ve'l-Kitâp**, Dâru'l-Kalem c.2, Dimeşk 1994.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref, **el-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb**, Dâru'l- Fikr, yy., ty.

RÂFÎÎ', Abdulkerîm b. Muhammed **Fethu'l-Azîz bi Şerhî'l-Vecîz**, Dâru'l-Fikr, yy.,ty.,.

SAN'ANÎ, Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfi', **Musannef**, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut ty.

SERAHSÎ, Ebû Sehl Ahmed **Mebcut**, Dâru'l-Ma'rife c.13, Beyrut 1993.

SÛBKÎ, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdilvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, **Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ** Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kâhire 1964.

SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, **Câmi'u's-Sağîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

_____, **Buğyatü'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât**, el-Mektebetu'l-Asriyye, Lübnan 1964.

ŞİRBÎNÎ, Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, **Muğnî'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc**, Dâru'l- Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 2000.

ŞİRBÎNÎ, Muhammed b. Ahmed, **Muğni'l-Muhtac**, Çev. Soner Duman, Miraç Yayınları, İstanbul 2010.

ÖZDEMİR, Muhittin, **Şafiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010).

ÖZEL Ahmet, "Buveytî", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, c.6, Ankara 1992.

ÖZEN, Şükrü "Müzeni", **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.32, Ankara 2006.

TAYALİSÎ, Ebû Dâvud, **Müsned**, Dâru'l-Hicr, Mısır 1999.

YENİÇERİ, Celal, “Mülânese”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.31, Ankara 2006.

_____, “Münâbeze”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.31, Ankara 2006.

YÜCESOY Hayrettin, “Mihne”, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları c.30, Ankara 2005.

ZEHEBÎ, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân **Siyeru A'lami Nübelâ**, Müessisetu'r-Risâle, Beyrut 1996.

ZEYLAÎ, Osman b. Ali, **Tebyinu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şelebî**, Matbeatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Kâhire ty.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.